

A-1169

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ALUSTATUD 1893. a.

VIHİK 137 ВЫПУСК

ОСНОВАНЫ в 1893 г.

TÖID NLKP AJALOO ALALT
ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС

II

PÜHENDATUD NLKP 60. AASTARÄEVALE
ПОСВЯЩЕНЫ 60-ЛЕТИЮ КПСС

TARTU 1963

A-1169 I
TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ALUSTATUD 1893. a. VIINIK 137 ВЫПУСК ОСНОВАНЫ в 1893г.

**TÕID NLKP AJALOO ALALT
ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС**

II

**PÜHENDATUD NLKP 60. AASTARÄEVALE
ПОСВЯЩЕНЫ 60-ЛЕТИЮ КПСС**

TARTU 1963

Redaktsioonikolleegium: J. Kalits, E. Kivimaa (toimetaja), V. Ruus.

Редакционная коллегия: И. Калитс, Э. Кивимаа (редактор), В. Руус.

P₁

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
44948

EESTI PROLETARIAADI INTERNATSIONAALSED SIDEMED 1905.—1907. A. REVOLUTSIOONI AJAJÄRGUL

A. Blumfeldt

NLKP ajaloo kateeder

Eesti geograafiline asend tsaari-Venemaa impeeriumis ja kapitalismi areng Eestis möödunud sajandi lõpul ning käesoleva sajandi algusaastail tingisid tihedad majanduslikud sidemed Venemaa teiste osadega, eriti Peterburiga. Eesti tööstusproletariaat tekkis ja arenes Venemaa proletariaadi ühe osana. Olulisel määral mõjutasid tööliklassi kujunemist laiad internatsionaalsed sidemed. Peterburi tööliste võitlus avaldas tugevat mõju esmajoones Narva tööliste poliitilisele kasvule, mis ilmnnes Kreenholmi manufaktuuri tööliste 1872. a. ja 1882. a. streikides. Brusnevi marksistliku rühma liikmed toimetasid Peterburist kirjanudust Narva ja organiseerisid sealsete tööliste seas illegaalseid ringe.¹ Narva marksistlikel ringidel olid sidemed V. I. Lenini poolt loodud Peterburi «Tööliklassi Vabastusvõitluse Liiduga».

Et käesoleva sajandi algul pidasid võimud Eestit revolutsioonilise liikumise mõttes suhteliselt rahulikuks piirkonnaks, siis saadeti sinna, eriti Tallinna, Peterburist välja töölisi, kes olid seal osa võtnud revolutsioonilisest liikumisest. Nende seas oli 1901. aastal Tallinna saabunud leninliku «Tööliklassi Vabastusvõitluse Liidu» kasvandik M. I. Kalinin (peale tema — V. Privolnõi, N. Dežkin jt.). Ühenduses hooga tööstusliku ehitusega Tallinnas saabus sinna tööotsingujä inimesi teistestki Venemaa kubermangudest ja keskustest. Nende seas oli ka eestlasi, kes varem aastail olid leidnud teenistust Peterburis ja omandasid seal revolutsioonilise võitluse kogemusi, marksismiideid (K. Säck, F. Leberecht, V. Sauemägi, E. Press jt.²). See kõik vajutas oma pitseri Tallinna tööliklassi väljakujunemisele. Tallinnas ja Pärnus töötas arvukalt lätlasi ja poolakaid. Üksteise keelt oskasid eri rahvuste liikmed halvasti, kuid nad mõistsid, et kapitalistlik

¹ Leningradi parteiarhiiv, f. 4000, nim. 5, m. 456, ü. 30, l. 16—17.

² «Proletaarne Revolutsioon Eestis» nr. 2 (3), 1927, lk. 1.

ekspluateerimine on põhiliselt kõikjal ühesugune. VSDTP orgaaniliste koostisosadena Eestis tekkinud sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid arendasid tööd proletariaadi ridade internatsionaalse ühtsuse kindlustamise suunas. Sellel oli tohtu tähtsus revolutsiooniarmee loomisele, eesti tööliste võitlusele revolutsioonis.

Eesti bolševikud võisid tugineda juba revolutsiooni eel loodud sidemetele proletaarse Peterburiga. Mõned VSDTP Tallinna komitee liikmed viibisid 1905. a. jaanuari algul Peterburis. Nad nägid pealt ka verise pühapäeva sündmusi, millest hiljem jutustasid Tallinnas³. Ilmunud lendlehtedes kutsuti töölisi võitlema «nagu meie vennad Piiteris». 9. jaanuari sündmused andsidki tõuke revolutsioonilise võitluse hoogustumisele kogu Venemaal, sealhulgas ka Eestis.

Revolutsioonilise liikumise laienemine tugevdas Eesti proletariaadi sidemeid Peterburiga. Rida seal elunevaid ja bolševikega ühinenud eesti töölisi pöördus tagasi Eestisse. Peterburist saabus Tallinna N. Janson (hiljem silmapaistev nõukogude riigitegelane), kes leidis endale tööd «Voltas» ja lülitus aktiivselt kohaliku parteiorganisatsiooni tegevusse⁴.

Peterburist naasis ka endine Pärnu elanik H. Klaas, kes kujunes kodulinnas 1905. a. sügisel üheks juhtivaks bolševikuks. Tänu tema kaasabil loodud sidemetele hakkasid Pärnu revolutsionäärid saama pealinna bolševikelt korrapäraselt illegaalset kirjandust ja lendlehti. Vajadus nende järele suurenes pidevalt, kuid kohapeal polnud võimalik neid välja anda.

Tartu ülikooli valvuri poeg R. Nieländer, kes õppis tol ajal Peterburi Konservatooriumis, lahkus seal protestiks tsaarimeelse direksiooni omavoli vastu, mis avaldus professor N. A. Rimski-Korsakovi vallandamises konservatooriumist.⁵ R. Nieländer lülitus aktiivselt revolutsioonilisse liikumisse. 1905. aasta suvekuudel ja ka järgneval perioodil võttis ta osa VSDTP Tartu organisatsiooni tegevusest, tegi selgitustööd ka Raadi valla sulaste ja moonakate seas.

Sel viisil tuli Eestisse teisigi eestlasi Peterburist, kes olid seal ühinenud bolševikega. Nad aitasid kirjandust transportida, sidemeid tugevdada. See kõik mõjus kaasa, et eesti tööliste seas kujunes selgem arusaamine, kuivõrd vajalik on ühine võitlus ühise vaenlase vastu.

Suvel esinesid korduvalt Tallinna tööliste ees Peterburist kohalesõitnud agitaatorid. J. Sõrmus (hiljem silmapaistev viiulikunstnik ja revolutsionäär), kes ühines VSDTP-ga Peterburis ja oli sealse eesti organisatsiooni esindajaks VSDTP linnakomi-

³ TRU Toimetised, vihik 114, Tartu 1961, lk. 168.

⁴ Revolutsiooni lipukandjad I, Tallinn 1962, lk. 52.

⁵ «Eesti Kommunist» nr. 10, 1962, lk. 32.

tees⁶, viibis mõnikord ka Tartus. Siin aitas ta tugevdada kohalike revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide sidemeid pealinna bolševikega. Peterburis ja mujal sõjaväeteenistuses olevad eestlased tõid kodukanti tulles kaasa lendlehti ja revolutsioonilist kirjandust. Sellistest faktidest teatasid oma ettekannetes kohalikud võimukandjad Võrumaalt ja mujaltki.⁷ Põltsamaale saabus posti teel lendlehti Novgorodist.⁸ Revolutsiooniliste kõnedega kohalike elanike ees esines Tabivere jaama telegrafist, endine Peterburi elanik M. Ananjev.⁹ Pärnus leiti 18-aastase K. Vahtbergi juures, kes oli saabunud koju õpinguult Kostromast, VSDTP Jaroslavi organisatsiooni lendlehti.¹⁰ 1905. aasta sügiskuudel oli K. Vahtberg Pärnu revolutsioonikomitee aktiivseid tegelasi.

Lõuna-Eesti keskuste parteiorganisatsioonidel olid juba eelnenud perioodil kujunenud tihedad sidemed Riia revolutsionääridega. 1905. aasta sügisel andis VSDTP Pärnu organisatsioon välja lendlehti VSDTP Riia komitee Pärnu osakonna allkirjaga¹¹. See kõneleb Riia bolševike kestvast kontaktist Pärnu töölistega. Suvekuudel püüdis VSDTP Tartu organisatsioon kasutada riialaste abi ja organiseerida lendlehtede trükkimine Riias, kuid arreteerimiste tõttu see ebaõnnestus.¹² Valgas, kus elas nii lätlasi kui ka eestlasi, arenes revolutsiooniline liikumine tihedas koostöös Riia revolutsionääridega. 1905. a. sügiskuudel tekkis Viljandis väikesearvuline VSDTP grupp Riias elunevate eesti tööliste aktiivsel mõjul.¹³ Riia proletariaadi kogemused ja abi lendlehtede ning agitaatorite näol kulusid Lõuna-Eesti keskustes väga ära (kogenud parteilisi jõude igas kohas veel polnud).

Revolutsioonilise liikumise tõusu ajajärgul tugevnesid Eesti tööliste sidemed Soome proletariaadiga. VSDTP Tallinna komitee kasutas 5.—7. juunini 1905. a. Tallinna seltside poolt organiseeritud tööliste lõbusõitu Helsingisse revolutsioonilise propaganda huvides, sidemete kõvendamiseks soome sotsiaaldemokraatidega.¹⁴ Oma kodumaalt saabunud soomlased kutsusid eesti talupoegi ühinema ja astuma välja isevalitsuse vastu.¹⁵ 1905. a. suvel levitati Eestis soome sotsiaaldemokraatide poolt väljaantud ning Tallinnas eesti keelde tõlgitud lendlehti.¹⁶

⁶ Marksismi-Leninismi Instituudi Partei Keskarhiiv (MLI PKA), f. 124, nim. 2, s.-ü. 528, l. 7—8.

⁷ ENSV RAKA, f. 296, nim. 102, 1905, s.-ü. 22, osa III, l. 440.

⁸ Sealsamas, l. 321.

⁹ Sealsamas, osa III, l. 146.

¹⁰ ENSV RAKA, f. 296, nim. 102, 1905, s.-ü. 7, osa II, l. 218.

¹¹ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, Сборник документов и материалов, Таллин 1955, lk. 414—415.

¹² ENSV RAKA, f. 296, nim. 102, 1905, s.-ü. 22, osa II, l. 124.

¹³ ENSV RAKA, f. 296, nim. 107, s.-ü. 743, l. 10.

¹⁴ Skandinaavia kogumik, V, Tallinn 1962, lk. 144.

¹⁵ ENSV RAKA, f. 296, nim. 102, 1905, s.-ü. 7, osa V, l. 298.

¹⁶ Skandinaavia kogumik, V, Tallinn 1962, lk. 144.

1905. aasta sügiskuudel — revolutsiooni kõrgperioodil — astus Eesti proletariaat välja koos Venemaa teistest rahvustest proletaarlastega. Selles avaldusid VSDTP Eesti organisatsioonide kogu senise töö tulemused. Kui oli saanud teade oktoobri üldstreigi alustamisest Peterburis, lülitusid sellesse alguses Eesti raudteelased, seejärel ka tööstustöölised. Sidemete tihendamise eesmärgil käisid Tallinnas Peterburi proletariaadi esindajad, Tallinna tööliste esindajana külastas pealinna N. Janson. Ta esines Peterburi Tööliste Saadikute Nõukogus ettekandega Tallinna tööliste võitlusest. Pealinna proletariaadi eeskujul loodi ka Tallinnas tööliste saadikute nõukogu eesotsas bolševik N. Jansoniga.

1905. aasta sügiskuudel ilmuma hakanud esimeses bolševistlikus legaalses ajalehes «Novaja Žizn» valgustati ulatuslikult revolutsioonilisi sündmusi Eestis. Ajalehe toimetusega oli vahetu side loodud ka Tartu revolutsioonilistel sotsiaaldemokraatidel.¹⁷ Toimetuse aktiivsel toetusel hakkas detsembris Peterburis ilmuma esimene eestikeelne bolševistlik ajaleht «Edasi».¹⁸ Ta levis Tallinnas, Tartus, Narvas, Pärnus, Võrus ja ka maakohdades.

1905. aasta detsembris, mil Moskva proletaarlased alustasid relvastatud ülestõusu isevalitsuse vastu, avaldas VSDTP Tallinna Komitee lendlekena Peterburi Tööliste Saadikute Nõukogu üleskutse väljaastumiseks, lisades sellele veel järgmise teksti: «Seltsimehed Tallinna tööliised! VSDTP Tallinna Komitee kutsub teid ühisele võitlusele käsikäes terve Venemaa proletariaadiga.»¹⁹ Eesti tööliised ja talupojad andsidki relvastatud väljaastumisega 1905. a. detsembris omapoolse panuse revolutsiooniüritusse. Tööliste ja talurahva esindajate koosolekul «Voltas» 11. detsembril, mida juhatas H. Pöögelmann, jõuti relvastatud väljaastumise küsimuses järeldusele: «Venemaa revolutsioonis on saanud otsustav silmapilk — peab aitama ka Eestis kaasa üldisele võidule.»²⁰ Eesti proletariaat täitis revolutsiooni otsustaval hetkel oma internatsionaalse kohuse.

Pärast relvastatud detsembriülestõusu lüüasaamist, revolutsiooni mõõna ajajärgul, karistussalkade ja sõjakohtute määratsemise olukorras omandas Peterburi erilise koha VSDTP Eesti organisatsioonide tegevuses. Pealinnas said illegaalselt tegutseda mitmed eesti revolutsionäärid, kes olid olnud sunnitud arreteerimise ohu ees kodumaalt lahkuma. Eesti läheduse tõttu püsis neil ka korrapärane side kodumaaga. Peterburi bolševistlik organisatsioon oli käsitledaval perioodil bolševike ülevenemaaline keskus, keda juhtis vahetult V. I. Lenin. Peterburi VSDTP

¹⁷ MLI PKA, f. 434, nim. I, s.-ü. 41485.

¹⁸ Eesliinil. Artikleid ja mälestusi, Tallinn 1962, lk. 23.

¹⁹ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, Сборник... Таллин 1955, lk. 312—315.

²⁰ 1905. aasta Eestis, Leningrad 1926, lk. 98.

eesti organisatsiooni, mis oli loodul sel praktilisel eesmärgil, et muuta agitatsioon ja propaganda eesti tööliste seas edukamaks, emakeelseks, kuulus 1907. aasta algul 150 inimest. Enamik tema liikmeist asus bolševistlikel seisukohtadel. 1907. aasta algul ei antud menševike resolutsioonide poolt enam ühtegi häält, mida märkis ka V. I. Lenin oma töödes.²¹ Energiliselt tegutsesid organisatsioonis J. Sõrmus, I. Pöder jt. Peterburi eesti organisatsioon lõi kaasa endine Tallinna parteiorganisatsiooni aktiivne tegelane M. Blumberg, lühikest aega tegutses seal asumiselt põgenenud N. Janson, perioodiliselt peatus VSDTP Tartu organisatsiooni juhtivaid tegelasi R. Nieländer.²²

Kohalike eesti bolševike kutsel saabus 1906. a. kevadel Peterburi H. Pöögelmann, kes arreteerimisohu tõttu oli sunnitud Eestist aastavahetusel lahkuma.²³ Ta asus tööle propagandistina ning oli tegev kirjanduskomisjoni eestikeelse märksistliku kirjanduse väljaandmisel. Eraldi väljaannetena ilmusid brošüürid: K. Marxi «Palgatöö ja kapital», K. Kautsky «Vene revolutsiooni liikumapanevad jõud ja perspektiivid» jt. Mitmel pool Eestis korraldatud läbiotsimistel leidis politsei hulgaliselt Peterburis ilmunud VSDTP väljaandeid, ka aadresse, millistel toimetati revolutsioonilist kirjandust Tartusse²⁴ ja mujale. Peterburis elunevad eesti töölisel viisid sealt kodukoha külastamisel kaasa VSDTP väljaandeid. Nii leidis politsei Saaremaal mõnel läbiotsimisel Peterburist toodud VSDTP programme, partei IV kongressi materjale ja muud.²⁵

VSDTP Tallinna komitee liikmete T. Töldsepa ja teiste juures 1907. aasta kevadel toimetatud läbiotsimisel satuti kirjavahetusele, millest ilmneb, et nii mõnigi kord pöördusid Tallinna bolševikud VSDTP Peterburi organisatsiooni töötajate poole nõu saamiseks olulistest parteitöö küsimustes.²⁶ Peterburist transporditi Eestisse revolutsiooniliste organisatsioonidele ka relvi.²⁷

Lõpuks abistas VSDTP Peterburi eesti organisatsioon Eestis tegutsevaid parteiorganisatsioone ka niiviisi, et välismaalt emigratsioonist saabunud ja Peterburis elunevaid revolutsionääre suunati tööle Eestisse — sinna, kus osutus vajalikuks.²⁸

Verise terrori tõttu ähvardas arreteerimisoht paljusid aktiivseid osavõtjaid revolutsioonilisest liikumisest ja nad olid sunnitud kodumaalt lahkuma. Osa neist siirdus välismaale (Rootsi, Saksamaale, Sveitsi), kuna enamik peatus Soomes. Kõnesoleval ajajärgul said pahempoolsed organisatsioonid seal legaalselt

²¹ V. I. Lenin, Teosed, 12. kd., lk. 365.

²² Läti NSV RKA, f. 4568, nim. 8, s.-ü. 9a, l. 22.

²³ Revolutsiooni lipukandjad, I, Tallinn 1962, lk. 120.

²⁴ Moskva RAKA, PD, eriosak., 1907, s.-ü. 5, osa 29, l. 3.

²⁵ ENSV RAKA, f. 296, nim. 102, 1906, s.-ü. 44, osa III, l. 214.

²⁶ EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 256, l. 25.

²⁷ Läti NSV RKA, f. 4568, nim. 8, s.-ü. 9a, l. 28.

²⁸ ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum, käsikirjade osakond (KMKO), f. 172, m. 2, ü. 4, l. 1/11.

tegutseda. Revolutsiooniaastail toimus Soomes mitu VSDTP konverentsi. Mõnda aega elas Soomes ka V. I. Lenin. Sealse sardarmivalitsuse ettekandes politseidepartemangule 1906. a. mais teatati: alates 1905. a. detsembrist suundus Venemaalt Helsingisse vene revolutsionääride vool. Vene tööliste selts omandas ilmse revolutsioonilise värvingu. Teda täiendasid põhuliselt põgenenud lätlased ja eestlased, kes moodustasid VSDTP iseseisvad osakonnad.²⁹

Emigreerunud revolutsionäärid ootasid soodsamaid tingimusi kodumaale tagasipöördumiseks, et seal taas lülituda võitlusse, seni aga organiseerisid revolutsioonilise kirjanduse väljaandmist, hankisid relvi ning korraldasid nende saatmist kodumaale. Eesti Heategev Selts Helsingis seadis oma eesmärgiks proletariaadi võitluse toetamise. Eesti revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide üheks juhiks Helsingis oli bolševik J. Kirkmann³⁰, seal tegutsesid emigreerunud VSDTP Eesti organisatsioonide liikmed M. Laius, K. Vahtberg, M. Martna jt. Revolutsioonilise kirjanduse trükkimiseks, emigreerunud revolutsionääridele materiaalse abi osutamiseks ja muuks otstarbeks vajaliku raha muretsemise eesmärgil korraldati pidusid.³¹ Kirjanduse ja relvade saadetised toimetati suvel purjepaatidega üle mere, kõige sagedamini Narva ja Kunda piirkonna saartele (kuid ka teistesse kohtadesse), talvel aga jääd mööda maardrile.³²

Nagu 1905. aastalgi, kasutas VSDTP Tallinna organisatsioon revolutsioonilistel eesmärkidel ära tööliste huvireise Helsingisse. 1906. aasta nelipühade ajal võttis sellest sõidust osa ligikaudu 400 töölist. Kohtuti soome töölistega, peeti revolutsioonilisi kõnesid.³³ 9. juulil 1906. a. korraldasid Helsingi revolutsioonilised organisatsioonid Soome tööliste, sealhulgas ka eesti revolutsionääride väljasõidu Tallinna, kuid püüdes takistada proletariaadi sidemete tugevnemist, keelasid võimud laevaga saabunute maandumise.³⁴ Illegaalselt külastasid Helsingis elunevad eesti revolutsionäärid siiski kodumaad ja esinesid nji mõnigi kord Tallinna tööliste ees.³⁵

Soomes elunevad revolutsionäärid tegid palju ära eesti ja soome tööliste sidemete tihendamiseks ja klassisolidaarsuse kasvatamiseks. 1906. aasta suvel toimus Helsingis paljudest Venemaa linnadest (Peterburi, Moskva, Riia, Tallinn, Narva jt.) äsja saabunud ja sealt varem emigreerunud revolutsionääride nõupidamine koos soome revolutsionääride esindajatega. Arutati

²⁹ Moskva RAKA, PD, eriosak., 1906, s.-ü. 6, osa 3, l. 3.

³⁰ Läti NSV RKA, f. 4568, nim. 15, s.-ü. 85, l. 3.

³¹ ENSV RAKA, f. 2236, nim. 1, 1903—1908, s.-ü. 2, l. 94—102.

³² Moskva RAKA, PD, eriosak., 1905, s.-ü. 450, kd. 2, l. A., l. 77.

³³ Moskva RAKA, PD, 7. asjaaj., 1906, s.-ü. 2, osa 29, l. 309—310.

³⁴ EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 256, l. 137.

³⁵ Läti NSV RKA, f. 4568, nim. 15, s.-ü. 85, l. 4.

tegevusühtsust. Otsustati luua ühtne keskus ning ühine kassa relvade ja kirjanduse muretsemiseks, emigrantidele majandusliku abi osutamiseks, passide hankimiseks jne.³⁶

Revolutsiooni mõõna ajajärgul peatus Soomes eesti kirjanik E. Vilde — ka tema oli sunnitud kodumaalt lahkuma. 1906. aastal andis ta Soomes välja satiiriajakirja «Kaak», kus piitsutati tsaarivalitsust, balti paruneid ja eesti kodanlust. «Kaaki» toimetati salaja Eestisse ja levitati laialdaselt.

Eesti revolutsionäärid Soomes püüdsid VSDTP Eesti organisatsioonidele abi osutada ka trükikodade seadmete muretsemisel, et lendlehti ja illegaalset kirjandust saaks välja anda kohapeal.³⁷

Lõuna-Eesti keskuste — Pärnu, Valga ja ka Tartu — parteiorganisatsioonidel tugevenesid revolutsiooni mõõna ajajärgul sidemed Liivimaa keskuse Riia sotsiaaldemokraatidega. Nagu Peterburiski, töötas Riias VSDTP linnakomitee juhtimisel eesti organisatsioon, kuhu 1907. a. algul kuulus 50 inimest.³⁸ Tal oli oma kutseline propagandist.³⁹ VSDTP Riia organisatsioon andis välja lendlehti ka eesti keeles, sageli mitmetuhandlise tiraažiga, neid levitati Eestis linnades ja maakohtades.⁴⁰

Riia Revolutsiooni Muuseumis võib näha 1905. aastast pärit, Riia paelatööstuse eesti naistööliste poolt valmistatud punast lippu. Lipule on eesti keeles tikitud hüüdlause «Elagu sotsialism!».

VSDTP Riia komitee juhtivatel tegelastel oli korrapärane ühendus Tartu sotsiaaldemokraatidega. Näiteks informeerisid nad bolševik F. Desslerit mitmesugustest parteitöö küsimustest.⁴¹ Riia parteiorganisatsiooni agitaatorid käisid perioodiliselt Pärnus, kus polnud kohapeal tugevamaid parteilisi jõude.⁴²

Valgas, paljurahvuselise elanikkonnaga linnas, töötasid ühisel parteiorganisatsioonis eestlased, lätlased, venelased. Pärast Läti SDTP ühinemist VSDTP-ga kuulus parteiorganisatsiooni 120 inimest. Eestikeelset kirjandust hangiti Tallinnast, vene- ja lätikeelset Riias.⁴³ Valga kaudu said parteiväljaandeid ka Võru ja Pärnu sotsiaaldemokraadid. Riias toimetati Valka suuri kirjanduse saadetisi. Seoses massiliste arreteerimistega leiti 1907. a. kevadel Tartu revolutsionäärade juures Riia aadresse ja kirjavahetus, mille järgi avastati Riias suurem kirjanduse ladu (bolševistlikud ajalehed «Proletari» ja «Vperjod», VSDTP Peterburi,

³⁶ Moskva RAKA, PD, 7. asjaaj., 1906, s.-ü. 2, osa 29, l. 306—307.

³⁷ КМКО, f. 172, süstematiseerimata materjalid.

³⁸ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, Сборник..., Таллин 1955, lk. 581.

³⁹ Lätimaa KPA, f. 35, nim. 6, s.-ü. 1, l. 146.

⁴⁰ Lätimaa KPA, f. 35, nim. 26, s.-ü. 112.

⁴¹ Läti NSV RKA, f. 117, nim. 1, 1908, s.-ü. 195, l. 105—109.

⁴² Läti NSV RKA, f. 4568, nim. 15, s.-ü. 104, l. 29.

⁴³ Lätimaa KPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 9, l. 344—348.

Soome ja Kroonlinna sõjaväeorganisatsioonide väljaandeid ja palju muud).⁴⁴

Sidemed organisatsiooniliselt tugevama Lätimaa Sotsiaaldemokraatiaga, eriti Riiaga, võimaldasid VSDTP Eesti organisatsioonidel kasutada seal väljaantavaid ja keskusest saadavaid trükiseid, samuti ka propagandistide abi — seal, kus oma jõude polnud või oli vähe. Lätlane J. Aboltin, kes üliõpilasena võttis 1905. aastal aktiivselt osa VSDTP Tartu organisatsiooni tööst, tegutses järgneval perioodil Riias parteiorganisatsiooni kutsealise propagandistina.⁴⁵

VSDTP Eesti organisatsioonide internatsionaalsed sidemed tugevnesid, nagu nähtub kõigest eelöeldust, põhiliselt kolmes suunas: Peterburi, Riia, ja Helsingi. Ent suure vene rahva võitluse mõju eesti töölistele ja talupoegadele avaldus laiemalt kui ainult Peterburi proletariaadi kaudu.

Mõned 1905. aasta detsembris Tartust põgenenud revolutsionäärid leidsid varjupaiga Moskvast ning lülitusid ka seal võitlusesse.⁴⁶ Põltsamaa kooliõpetaja L. Toomi juures, kes oli tegev VSDTP lendlehtede valmistamisel ning kes pidas ühendust VSDTP Peterburi eesti organisatsiooni tegelastega, leiti 1907. aastal kirjavahetus ka Moskva revolutsionääridega.⁴⁷

VSDTP Tartu organisatsioonil oli loodud side Pihkva parteiorganisatsiooniga, tema esindajad käisid Pihkvas läbirääkimisi pidamas.⁴⁸ Pihkvas väljaantud VSDTP lendlehti levitati 1906. a. suvel Võrus.⁴⁹ Tartus leiti läbiotsimistel 1906. a. suvel bolševik F. Dessleri juures VSDTP Jekaterinoslavi komitee poolt koostatud poliitilise enesetäiendamise programm.⁵⁰ See annab tunnistust, et VSDTP Eesti organisatsioonid said kasutada ka rea kaugemal asuvate keskuste parteiorganisatsioonide kogemusi.

Eestis arreteeritud revolutsioonilisest liikumisest osavõtjaid saadeti hulgaliselt Pihkva vanglasse ja kaugematessegi kinnipidamiskohtadesse. Mõnel juhul tungisid ülestõusnud kohalikud vene talupojad vangide saatmise ajal metsast konvoile kallale ja vabastasid kinnipeatavad. Viimased varjasid end mõni päev vene külades ja seejärel saabusid illegaalselt uuesti Eestisse.⁵¹ Võitluses ühise vaenlase vastu olid vene talupojad valmis kandma omapoolseid ohvreid, toetama teiste rahvuste esindajaid. Selleski väljendus eri rahvustest tööliste ja talupoegade solidaarsus.

⁴⁴ Läti NSV RKA, f. 4568, nim. 1, s.-ü. 1741, l. 44—56, 78, 99.

⁴⁵ ENSV RAKA, f. 296, nim. 102, 1908, s.-ü. 22, l. 161.

⁴⁶ ENSV RAKA, f. 296, nim. 102, 1906, s.-ü. 6, osa II, l. 15.

⁴⁷ Läti NSV RKA, f. 117, nim. 1, 1908, s.-ü. 363, l. 4.

⁴⁸ EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 256, l. 59.

⁴⁹ ENSV RAKA, f. 337, nim. 1, s.-ü. 846, l. 40—43.

⁵⁰ Läti NSV RKA, f. 117, nim. 1, 1908, s.-ü. 195, l. 111.

⁵¹ «Eesti Kommunist» nr. 12, 1955, lk. 61.

Proletariaadi internatsionaalsete sidemete tugevdamiseks kasutasid VSDTP Eesti organisatsioonid edukalt ka mitmesuguseid legaalseid organisatsioone. Proletariaadi massiorganisatsioonidena hakkasid 1905.—1907. a. revolutsiooni perioodil tekima ametiühingud.

Nagu Venemaa teisteski osades, sulgesid võimud ka Eestis korduvalt ametiühinguid, mitmel ei lubatudki tegevust alustada. 1907. aastal kuulus Tallinna enam kui 10 000 töolisest ametiühingutesse ligikaudu 2500 inimest.⁵² Kõige arvukam oli see organisatsioon metallitöölistel. Kohalike võimukandjate ettekanetes märgiti korduvalt sotsiaaldemokraatide suurt mõju ametiühingutes.⁵³ 1907. aasta veebruaris toimunud VSDTP Eesti organisatsioonide Terijõe konverentsi resolutsioonis nimetatakse ametiühinguid «sotsialismi kooliks», rõhutatakse nende tähtsust proletariaadi klassiteadlikkuse kasvatamisel. Konverents pidas vajalikuks kõigi partei liikmete kuulumist sellesse organisatsiooni, et töölisliikumist tõhusamalt suunata.⁵⁴

Teatavasti etendas ülevenemaaline raudteelaste liit 1905. aasta sügisel tähtsat osa streigiliikumises. 1906. a. keelati see ja rida teisi ametiühinguid, kuid nad jätkasid oma tegevust illegaalselt parteiorganisatsioonide ideelisel juhtimisel. Et rong oli tol ajal peamine transpordivahend, mis lähendas kaugel asuvaid maa-kohti, siis on mõistetav raudteelaste organisatsiooni suur mõju proletariaadi sidemetele. 1906. aasta sügisel kuulus raudteelaste liitu Tartus 150 inimest ja niisama palju Valgas.⁵⁵

Ametiühingute internatsionaalsete sidemete tugevdamise heaks näiteks on trükitöölise Baltikumi kongressi korraldamine 1906. aastal. Eesti keskustest olid seal esindatud Tallinn, Tartu, Pärnu ja Valga. Kongressil moodustati trükitöölise Baltikumi liit ja otsustati asutada tema häälekandja. Loodud organ sai tegutseda vaid mõne kuu.⁵⁶

Revolutsiooniperioodil Venemaa majanduselu haaranud depressioon kajastus ka Eestis. Ainuüksi Tallinnas oli 1906. aastal 6000 töötut.⁵⁷ Teenistuseeta jäänute majanduslikuks abistamiseks lubasid võimud luua Tallinnas Töötatöölise Nõukogu. See alustas tegevust 1906. a. kevadel ning seadis oma ülesandeks peale majandusliku abi osutamise töötute organiseerimise, tööliste sidemete tugevdamise Venemaa teiste keskuste proletariaadiga.⁵⁸ Nõukogu tegutses parteiorganisatsiooni vahetel juhtimisel, tema

⁵² «Vaade» nr. 42, 27. oktoobril 1907.

⁵³ Moskva RAKA, PD, 4. asjaaj., 1907, s.-ü. 37, osa 9, l. 9.

⁵⁴ «Tööline» nr. 1, aprill 1907.

⁵⁵ Lätimaa KPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 9, l. 344—348. Teiste keskuste kohta vastavaid andmeid pole leitud.

⁵⁶ EKP KK Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafond, I. Mellikovi mälestused.

⁵⁷ Eesti NSV ajalugu, Tallinn 1957, lk. 293.

⁵⁸ «Vaatileja» nr. 13, 17. mail 1906.

eesotsas seisid revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid A. Annus, V. Olm jt. Tema kui legaalse organisatsiooni kaudu tegid bolševikud poliitilist tööd proletariaadi seas. Töötatöölise Nõukogu vahendusel arendas parteiorganisatsioon sidemeid Peterburi ja Riiaga, tõlkis ja levitas revolutsioonilist kirjandust. Peale kirjanduse saabus nõukogule Riias veel rahalist abi tööliklassi võitluse toetamiseks.⁵⁹ 1906. a. sügisel sai võimudele selgeks Töötatöölise Nõukogu tihe side revolutsiooniliste organisatsioonidega ja detsembris lõpetasid nad tema tegevuse.

1906. aastal hakkas Tartu üliõpilaskonnas hoogsamalt tegutsema Punase Risti Seltsi organisatsioon. Revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide mõjutusel kujunes tema peaulesandeks raha kogumine poliitvangide ja nende perekondade toetamiseks. Peale toetuste väljaandmise Tartus saadeti raha Riiga, Peterburi, Vologdasse, Arhangelskisse ja mujale.⁶⁰ Repressioonide tugevnenemise olukorras abistati niiviisi oluliselt revolutsionääre ja nende perekondi.

Eesti bolševikud kasutasid proletariaadi klassivõitluse huvides ära ühtlasi II Riigiduumade valimisi. VSDTP Lätimaa Sotsiaaldemokraatia algatusel loodi Liivimaa kubermangu valimiskomisjon, kuhu peale VSDTP organisatsioonide esindajate tõmmati kaasa ka teiste demokraatlikult meelestatud kihtide esindajaid.⁶¹ VSDTP Lätimaa Sotsiaaldemokraatia esindaja, kes võttis külalisena osa Tartus toimunud VSDTP Põhja-Liivimaa piirkondliku organisatsiooni asutamiskonverentsist 1906. a. oktoobri lõpul, kutsus eesti seltsimehi töötama duumade valimistel nendega käsikäes tööliklassi huvides.⁶² Ühise joone kindlaksmääramise ja tegevuse koordineerimise eesmärgil korraldatigi Riias kaks VSDTP Liivimaa organisatsioonide esindajate nõupidamist, milledest võtsid osa ka Lõuna-Eesti parteiorganisatsioonide tegelased.⁶³ Et eesti bolševikud mõistsid õigesti oma ülesandeid valimiskampaanias, nähtub H. Pöögelmanni sõnadest pärast valimisi: «... valimise kihutustöö on palju tähtsam olnud kui saadiku läkitamine riigivolikogusse... Valimiste ajal ja otstarbeks loodud sisseseaded ei pea mitte ära pudenema, vaid nii, nagu nad seni valijaid oma ümber kogusivad, peavad ka edasi jääma...»⁶⁴

Tänu tihedatele sidemetele Venemaa teiste keskuste, eelkõige Peterburi proletariaadiga levisid Eesti tööliste seas 1905.—1907. a. revolutsiooni perioodil ulatuslikult vene proletariaadi sütitavad võitluslaulud. Algul vene keeles, siis eestikeelses (pea-

⁵⁹ Läti NSV RKA, f. 6989, nim. 2, 1906—1907, s.-ü. 287, l. 3, 28. A. Annus mõrvati eesti kodanluse poolt Irboska rabas 1919. aastal.

⁶⁰ ENSV RAKA, f. 492, nim. 1, 1909—1910, s.-ü. 11, l. 22.

⁶¹ Lätimaa KPA, f. 35, nim. 6, s.-ü. 1, l. 160.

⁶² Sealsamas, f. 1, nim. 1, s.-ü. 9, l. 344—348.

⁶³ «Hommik» nr. 14, 19. jaanuaril 1907.

⁶⁴ «Hommik» nr. 18, 2. veebruaril 1907.

miselt H. Pöögelmanni) tõlkes kujunesid «Internatsionaal», «Varšavjanka», «Julgesti, vennad, nüüd tööle», «Marseljees» jt. eesti tööliste armastatumaiks lauludeks. Parteiorganisatsioonid paljundasid mõnikord nende tekste, kuid peamiselt levisid nad stiihiliselt. Neid lauldi miitingutel, demonstratsioonidel jm. Tartus kõlasid nad sageli vene, läti jt. rahvustest üliõpilaste ja eesti tööliste ühistel koosolekutel. Vene proletariaadi võitluslaulude mõjul hakkasid tekkima ka eesti tööliste laulud. Nendes kajastus võitlusvaim ja valmisolek ühiselt kukutada ebaõiglane kord.

Valmistades töölisi ette otsutavaks võitluseks isevalitsuse vastu, hoiatasid eesti bolševikud neid üksikute, killustatud väljastumiste eest, kutsusid tähelepanelikult jälgima sündmusi Peterburis, Moskvas ja teistes keskustes.⁶⁵ Proletariaadi ridade internatsionaalne ühtsus ja tsentraliseeritud juhtimine olid revolutsiooni võidu tähtsaimad eeltingimused.

Eesti töölisel kui tsaari-Venemaa proletariaadi üks osa astusid võitluse isevalitsusliku korra vastu koos Venemaa teistest rahvustest töölistega. Kuid isevalitsuse poolt ohutatav rahvuste vihavaen, rahvusliku rõhumise poliitika seadis proletariaadi ette lisaraskusi — umbusu, võõrastustunde eri rahvustest tööliste vahel. Eesti (nagu ka teiste rõhutatud rahvuste) kodanlus püüdis rahvusliku ühtekuuluvuse, natsionalismi jutlustamisega allutada eesti töölisi oma ideoloogilisele mõjule. Seepärast oli proletariaadi internatsionaalsetel sidemetel ja Eesti bolševike tegevusel nende sidemete arenemise suunas eriline tähtsus. VSDTP Eesti organisatsioonide kontakt Venemaa teiste keskuste revolutsiooniliste organisatsioonidega võimaldas selgemalt mõista kõigist rahvustest tööliste ühiseid huve võitluses ühise vaenlase vastu, tööliikumise ühtsuse vajalikkust ning praktiliselt väljendasidki tema internatsionaalse ühtsuse tugevnemist. Internatsionaalsete sidemete tihenemine suurendas töölistes usku oma jõusse — eesti töölisel tundsid end ikka rohkem Venemaa paljumiljonilise proletarlaste pere liikmetena. Tugevnenud internatsionaalsed sidemed võimaldasid tundma õppida Venemaa teiste keskuste proletariaadi võitluse ja tema organiseerimise kogemusi ning rakendada neid loovalt, Eesti tingimusi arvestades. Eesti bolševikud hoidsid kõrgel proletaarse internatsionalismi lippu.

⁶⁵ Läti NSV RKA, f. 4568, nim. 15, s.-ü. 104, l. 22.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНЫЕ СВЯЗИ ПРОЛЕТАРИАТА ЭСТОНИИ В ПЕРИОД РЕВОЛЮЦИИ 1905—1907 гг.

А. Блумфельдт

Резюме

Интернациональное единство пролетариата России имело существенное значение в революции 1905—1907 гг. и явилось одной из причин победы Октябрьской революции.

В работе рассматривается влияние интернациональных связей пролетариата Эстонии на борьбу рабочих и на деятельность организации РСДРП до и в ходе революции. В период подъема революции связи с пролетарским Петербургом (приезд агитаторов, возвращение эстонских рабочих, присоединившихся в Питере к большевикам, на родину и т. д.) способствовали тому, что осенью 1905 года рабочие Эстонии выступили единым фронтом с пролетариатом всей России против самодержавия, исполнив свой интернациональный долг. Определенное значение имели и связи рабочих Эстонии с Ригой и Финляндией.

Кровавый террор и репрессии вынудили многих активных революционеров в условиях спада революции временно покинуть родину. Часть из них поселилась нелегально в Петербурге, другая часть в Финляндии. Это способствовало расширению связей. Там издавалась революционная литература на эстонском языке, нелегально ввозимая и распространяемая в Эстонии.

В работе показаны различные пути укрепления интернациональных связей рабочих Эстонии, показаны связи организаций РСДРП Эстонии с Питером и Ригой. Приводится материал об использовании легальных организаций в деле укрепления интернациональных связей (профсоюзы, Красный крест, выборные кампании и т. д.).

Связи с пролетариатом других центров позволяли эстонским рабочим яснее озознать общие интересы рабочих всех наций России и фактически выражали укрепление интернационального единства пролетариата. Благодаря этому у рабочих укреплялась вера в свои силы. Интернациональные связи позволяли изучить опыт борьбы пролетариата других центров и использовать этот опыт в условиях Эстонии.

DIE INTERNATIONALEN BEZIEHUNGEN DES ESTNISCHEN PROLETARIATS WÄHREND DER REVOLUTION 1905—1907

A. Blumfeldt

Zusammenfassung

Die internationale Einheit des Proletariats der Völker Rußlands war während der Revolution 1905—1907 von maßgebender Bedeutung und gewährleistete auch den Sieg der Oktoberrevolution.

In der vorliegenden Arbeit wird der Einfluß der internationalen Beziehungen auf den Kampf der estnischen Arbeiterklasse behandelt, ebenso die Tätigkeit der Organisationen der Sozialdemokratischen Arbeiterpartei Rußlands vor der Revolution 1905—1907. Während des Aufschwungs der Revolution trugen die Beziehungen zwischen dem Proletariat Estlands und Petersburg (Fahrten der Agitatoren, Heimkehr der mit den Petersburger Bolschewiki vereinten estnischen Arbeiter usw.) dazu bei, daß die estnischen Arbeiter im Herbst 1905 zusammen mit dem ganzen russischen Proletariat den Kampf gegen die Selbstherrschaft aufnahmen und auf diese Art ihre internationale Pflicht erfüllten. Von gewisser Bedeutung waren auch die Beziehungen der estnischen Arbeiter zu Riga und Finnland.

Während der Ebbeperiode der Revolution waren viele aktive Revolutionäre durch blutigen Terror und Repressionen gezwungen, ihre Heimat zeitweilig zu verlassen. Teilweise lebten sie illegal in Petersburg, teilweise in Finnland. Durch das Herausgeben von estnischsprachiger marxistischer Literatur, die dann in Estland heimlich verbreitet wurde, halfen sie mit bei der Erweiterung der gegenseitigen Beziehungen.

In der vorliegenden Arbeit werden die verschiedenen Arten der Festigung der internationalen Beziehungen gezeigt, außerdem die Beziehungen der Organisationen der SDAPR Estlands zu Petersburg und Riga. Zur Festigung der Beziehungen wurden verschiedene legale Vereine und Kampagnen (Gewerkschaften, das Rote Kreuz, Wahlkampagnen usw.) ausgenützt.

Beziehungen zum Proletariat anderer Zentren ermöglichten den estnischen Arbeitern, die gemeinsamen sozialen Interessen der verschiedenen Nationalitäten entstammenden Arbeiter Rußlands besser zu verstehen; auch wurde durch diese Beziehungen faktisch die Festigung der internationalen Einheit ausgedrückt. Diese Beziehungen stärkten den Glauben der Arbeiter an ihre eigene Kraft. Die internationalen Beziehungen ermöglichten die Kampferfahrungen des Proletariats anderer Orte kennenzulernen und diese, unter Berücksichtigung der konkreten in Estland waltenden Bedingungen, auszunützen.

RAHVUSLIKU LIIKUMISE JA EESTI BOLSEVIKE RAHVUSPOLIITIKA KÜSIMUSI OKTOOBRIREVOLUTSIOONI ETTEVALMISTAMISE AJAL EESTIS

E. Silk

NLKP ajaloo kateeder

Paljurahvuseline tsaari-Venemaa, mille koosseisu ühe ääremaana kuulus ka Eesti, oli «rahvaste vangla», kus mõisnike ja nende käsilastest tsaarivalitsuse ametnike omavoli ja meelevald all vaevlevate rahvahulkade halastamatu ekspluateerimise ja poliitilise õigusetusega kaasnes veel mittevene rahvuste ränk rahvuslik rõhumine ja tagakiusamine. Eesti rahvas kannatas kahekordse rahvusliku rõhumise all. Seda tingis tsaarivalitsuse rõhumispoliitika, mida siin — Balti erikorra tingimustes — raskendas veelgi balti-saksa mõisnike kui eesti rahva igipõliste orjastajate ja kohaliku sakslastest suurkodanluse poolt eestlaste suhtes teostatav rahvuslik diskrimineerimispoliitika.

Eestlastel, kes asustasid üle 90% Eesti etnilisest alast, s. o. Eestimaa kubermangust ja Liivimaa kubermangu põhjaosast, ei olnud mingit õigust kaasa rääkida oma maa ja rahva elu korraldamisel. Peale selle olid nad feodaalajast pärineva bürokraatliku administratiiv-territoriaalse jaotusega killustatud mitme kubermangu vahel. Tsaarivalitsus ja balti-saksa mõisnikud alavääristasid ja teotasid eesti rahvast, eitades tema eluvõimet ja kultuuri ning igati takistades selle arengut.

Eriti raskeks muutus eesti rahvale rahvuslik rõhumine XIX sajandi viimastel kümnenditel seoses tsaarivalitsuse järsult aktiveeruva venestuspoliitikaga Baltimaadel. Vene õppekeele kehtestamisega kõigis koolides alates algkooli esimesest klassist ning kohustusliku venekeelse asjaajamise sisseviimisega kõigisse ametiasutustesse hakkas tsaarivalitsus otseselt taotlema eesti rahva vägivaldset assimileerimist. Seepärast oli rahvusliku rõhumise likvideerimine koos teiste rohkete feodaal-pärisorjuslike kitsenduste likvideerimisega Eestis, nagu teistelgi tsaaririigi ääre-

maadel, juba alates möödunud sajandist üheks tähtsamaks lahendamist ootavaks küsimuseks kogu Venemaal küpseva revolutsiooni ees.¹

Rahvuslik liikumine Eestis algas XIX sajandi teisel poolel — 1860-ndatel aastatel —, mil feodaalkorra lagunemise ja kapitalismi arenemise tingimustes hakkas senine pärisorjusevastane võitlus üha enam omandama rahvuslikku värvingut. Olnud oma algusperioodil teravalt Saksa-vastane, võttis ta hiljem, seoses tsaarivalitsuse aktiviseeruva venestuspoliitikaga, ka Vene-vastase orientatsiooni. Vabastusliikumise eesmärgid ja põhiülesanded kavandati tekkiva rahvusliku kodanluse demokraatliku suuna ideoloogide poolt rahvusliku liikumise alg- ja kõrgperioodil, aastatel 1860—1880. Eesti rahva peamisteks rahvuslikeks nõudmisteks said: 1) eesti keelele eluõiguste taotlemine — tema lubamine asjaajamise keelena ametiasutustes ja õppekeelena koolides; 2) maa põhielanikkonnale, s. o. eestlastest talurahvale algul mõisnike omavalitsuslikust maapäevast ning kõrgemaist kohtuinstantsidest osavõtu õiguse nõudmine, hiljem aga juba tsaarivenemaa semstvoasutuste süsteemi laiendamine ka Eesti alale; 3) Eesti etnilise ala, s. o. Eestimaa kubermangu ja Liivimaa kubermangu põhjaosa ühendamine üheks rahvuslikuks administratiiv-territoriaalseks ühikuks — üheks kubermanguks.²

Need rahvusliku liikumise kõrgperioodil väljakujunenud nõudmised jäid peamisteks ka eesti rahva edasises vabanemisliikumises kuni sajandivahetuseni, mil nad Venemaal areneva revolutsioonilise liikumise ja sotsiaaldemokraatia poolt püstitatud rahvuste enesemääramise õiguse põhimõtte mõjul 1905. a. revolutsiooni päevil summeerusid ja arenesid juba ka eesti rahvale rahvusliku enesemääramise õiguse nõudmiseks. Selle, rahvusliku enesemääramise sisuks aga kujunes — rahvuste võrdõiguslikkuse printsiibi kohaselt — eesti rahvale autonoomse piirkondliku omavalitsuse nõudmine Venemaa koosseisus koos kõigi eesti rahva ja tema keele suhtes kehtivate kitsenduste likvideerimisega.³

Kõik need eesti rahva mitmesuguste poliitiliste rühmituste poolt eri aegadel formuleeritud demokraatlikud rahvuslikud nõud-

¹ Vt. Eesti NSV ajalugu, Tallinn 1957, lk. 236—243, 247—248, 271—272.

² Vt. H. Kruus, Eesti ajaloost XIX sajandi teisel poolel, Tallinn 1957, lk. 86—87, 283—291; E. Jansen, Erinevate suundade küsimusest eesti rahvuslikus liikumises 1860—1880-ndatel aastatel. Kogumik «C. R. Jakobson ja tema aeg», Tallinn 1957, lk. 34—72; K. Siilivask, Kapitalismi arenemine ja kodanlik-demokraatlik rahvuslik liikumine Eestis XIX sajandi teisel poolel. Loengumaterjal. Paljundatud. Tartu Riikliku Ülikooli rotaprintil 1962, lk. 34, 52, 57—67.

³ Vt. H. Moosberg, Eesti kodanluse kontrrevolutsioonilisest tegevusest ja töörahva võitlusest selle vastu sotsialistliku revolutsiooni rahuliku arengu perioodil (märts-juuli algus 1917). Kogumik «Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis», Tallinn 1957, lk. 22—23; A. Blumfeldt, Eesti föderalistide programmliste ja organisatsiooniliste seisukohtade kriitika. — Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised. Vihik 109, Tartu 1961, lk. 9—10.

mised kuulusid lahutamatu koostisosana ka bolševike poolt demokraatliku vabariigi ja sotsialismi eest peetava võitluse programmi.⁴ «Teesides rahvusküsimuse kohta» kirjutas V. I. Lenin 1913. a.: «Kaitstes järjekindlalt demokraatlikku riigikorda nõuab sotsiaaldemokraatia rahvuste täielikku üheõiguslikkust ja võitleb ükskõik missuguste eesõiguste vastu, mis on antud ühe või mitme rahvuse kasuks.

Nii heidab sotsiaaldemokraatia kõrvale «riigikeele» ... nõuab feodaalmõisnike ja isevalitsuslik-feodaalse riigi tšinovnikute poolt kehtestatud Venemaa vanade administratiivjaotuste asendamist jaotustega, mis põhinevad tänapäeva majanduselu nõudmistel ja on võimalust mööda kooskõlastatud elanike rahvusliku koosseisuga.

Kõik riigi piirkonnad, mis elanikkonna olustikuliste iseärasuste või rahvusliku koosseisu poolest erinevad, peavad kasutama laialdast omavalitsust ja autonoomiat asutustes, mis on moodustatud üldise, ühetaolise ja salajase hääletamise alusel.»⁵

Nimetatud demokraatlike nõudmiste realiseerimise eelduseks oli aga isevalitsuse kukutamine ja kogu Venemaa ühiskondlik-poliitilise korra demokratiseerimine, mida ainsana taotles järjekindlalt Venemaa paljurahvuseline proletariaat bolševike partei juhtimisel. Eesti kodanlus oli aga üha teravneva klassivõitluse tingimustes juba sajandivahetuseks minetanud oma kunagise juhipositsiooni võitluses eesti rahva vabastamise eest rahvuslikust rõhumisest. Tundes ohtu oma klassihuvidele üha hoogustuva ülevenemaalises revolutsioonilises liikumises asus eesti kodanlus 1905. a. revolutsiooni päevil looma ühisrinnet saksa mõisnike ja kodanlusega revolutsioonilise rahva vastu. 1905. a. revolutsiooni järel, kui veelgi hoogustus tsaarivalitsuse poolt õhutatav suurvene šovinismi pealetung, seadis eesti kodanlus oma eesmärgiks kodanliku natsionalismi õhutamiseiga proletariaadi internatsionaalse võitlusrinde lõhkumise, asudes ise, oma kitsastest klassihuvidest lähtudes, mitmesugustele juba otseselt rahvavaenulikele sobingutele rõhujatega, et jagada võimu eesti rahva töötavate hulkade üle.⁶

Mis puutub eesti bolševikesse, siis nemad olid kõigist Eesti poliitilistest rühmitustest kõige järjekindlamad võitlejad tsaarisevalitsuse vastu ja oma rahva vabastamise eest igasugusest rõhumisest ning nägid selle realiseerumise võimalust ainult kogu Venemaa töölikklassi ühise võitluse tulemusena. Seepärast oli nende võitlus töölikklassi ühtsust ohustava suurvene šovinismi määramise ja eesti kodanluse poolt õhutatava kodanliku nat-

⁴ Vt. NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn 1956, lk. 42 ja 315.

⁵ V. I. Lenin, Teosed, 19. kd., lk. 218—219.

⁶ Vt. P. Vihalem, Eesti kodanlus imperialistide teenistuses (1917—1920), Tallinn 1960, lk. 16—19.

sionalismi tingimustes suunatud eeskätt kõigist rahvustest tööliste internatsionaalse võitlusühtsuse kindlustamisele ning eesti kodanluse pseudorahvuslikkuse klassiolemuse paljastamisele⁷.

* * *

Uus etapp eesti rahva võitluses rahvuslikust rõhumisest vabanemise eest algas 1917. a. Veebruarirevolutsiooniga Venemaal, mis kukutas tsaari-isevalitsuse. Näinud eeskätt tsaarivalitsuses ja Venemaa reaktsioonilises riigikorras oma majandusliku ja sotsiaalse rõhumise, poliitilise õigusetuse ning rahvusliku surve allikat ja tuge, lootsid eesti rahva laiad hulgad, uskudes naiivselt uue võimu demokraatlikkusesse, nüüd oma sajandeid hellitatud lootuste ja taotluste täitumist, sealhulgas ka rahvuslikust rõhumisest vabanemist.

Üheks kõige laiemaid rahvahulki valusalt puudutavaks rahvusliku rõhumise avalduseks oli seni olnud vene keele kui riigikeele kasutamise sunduslikkus asjaajamise keelena kõigis ametiasutustes ja õppekeelena koolides. Seepärast kujuneski üheks esimeseks üldrahvalikuks rahvuslikuks nõudmiseks nüüd kitsenduste kaotamine emakeele kasutamisel. Nii hakati juba Veebruarirevolutsiooni ajal koosolekutel ning revolutsiooni käigus loodud uutest organites, nagu nõukogudes, miilitsas jm., aga samuti ka reas ametiasutustes, nagu vallavalitsustes jm. asjaajamises, kasutama eesti keelt. See kõik toimus ajal, mil võim Eestis oli revolutsioonilise rahva käes ja Ajutine Valitsus ei olnud veel jõudnud asuda «korda looma».

Ent esialgu näis seda aktsepteerivat ka tekkinud kaksikvõim. Nii töötati Ajutise Valitsuse poliitilist programmi sisaldavas deklaratsioonis koos seisuslike ja usuliste kitsenduste likvideerimisega ka rahvuslike kitsenduste kaotamist⁸. See punkt oli Ajutise Valitsuse deklaratsiooni võetud Petrogradi Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu taotlusel, kes nõustudes Ajutise Valitsuse moodustamisega oli sellelt nõudnud kõigi Venemaa rahvaste rahvusliku ja kultuurilise enesemääramise õiguse tunnustamist⁹. Vastavalt sellele avaldati 20. märtsil¹⁰ Ajutise Valitsuse määrus rahvuslike ja usuliste kitsenduste kaotamise kohta¹¹, millega tühistati mõned kõige äärmuslikumad vähemusrahvuste suhtes kehtinud kitsendused riigiteenistusse ja õppeasutustesse astumi-

⁷ Vt. Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa, Tallinn 1961, lk. 165—169; vt. ka E. Laul, Eesti töölisajakirjanduse ajaloost, Tallinn 1962, lk. 173—175.

⁸ «Вестник Временного Правительства» nr. 1, 5. III ja nr. 2, 7. III 1917.

⁹ «Известия Петроградского Совета рабочих и солдатских депутатов» nr. 4, 3. III 1917.

¹⁰ Kuupäevad on antud vana kalendri järgi.

¹¹ «Вестник Временного Правительства» nr. 15, 22. III 1917.

sel, asu- ja elukoha ning tööala valikul, samuti lubati eraühingute asjaajamises ja erakoolides õppekeelena kasutada peale vene keele ka teisi keeli ning tehti mõningaid teisi vähemolulisi järeleandmisi. Lootusi Ajutise Valitsuse poolsetele järeleandmistele rahvusküsimuses toitis mõningal määral ka 5. märtsil eesti kodanluse poolt soovitatud Tallinna linnapea J. Poska kui eestlase ajutiseks Eestimaa kubermangu komissariks nimetamine, mida eesti kodanlus reklaamis kui suurt rahvuslikku võitu¹².

Kuid nagu Ajutise Valitsuse deklaratsioon rahvuste enesemääramise õiguse tunnustamise ja tema määrus rahvuslike kitsenduste kaotamise kohta, nii ka «suguvend» Poska kubermangu komissariks saamine ei laiendanud õieti millegagi eesti rahva rahvuslikke õigusi. Ajutise Valitsuse haridusminister teatas kõnealuse määruse avaldamisel, seda keeleküsimuses kommenteerides, küll valitsuse kavatsusest tulevikus vähemusrahvustega asustatud ääremaadel lubada emakeelset õpetust algkoolides, kuid jättis seejuures targu märkimata, millal see kavatsetakse realiseerida¹³. Kubermangukomissar Poska oma ringkirjaga 13. märtsist keelas aga kategooriliselt eesti keele omavolilise kasutuselevõtmise suhtlemises võimuorganitega¹⁴.

Nii jäi ka pärast isevalitsuse kukutamist ja Veebruarirevolutsiooni tee eesti keelele nii ametiasutustesse kui ka koolidesse endiselt suletuks¹⁵. Ja kui eesti kodanlus igati ülistades saabunud vabadust avaldas usaldust Ajutisele Valitsusele ja kutsus rahvahulki «ära ootama, kui uus valitsusvõim kõik asjad riigi keskkohas kindlasti oma kätte saab võetud»¹⁶, nägid eesti bolševikud oma ülesannet selles, kuidas kindlustada, «et sotsialistlik revolutsioon saaks lõpule viidud»¹⁷, õhutas rahvahulki jätkama võitlust kõigi revolutsiooni ees seisnud ülesannete lahendamise eest. Paljastades nii Ajutise Valitsuse kui ka «suguvend» Poska klassiolemust protesteeris bolševistlik «Kiir» juba esimestel «vabaduspäevadel» ainukese eesti ajalehena eesti keele suhtes jätkuva tsariaegse survepoliitika vastu, nõudes, et «emakeel kohalistes ühiskondlikes ja riigiasutustes maksev oleks»¹⁸.

Hinnates Ajutise Valitsuse esimesi samme rahvuspoliitika alal kirjutas bolševistlik «Pravda», et oleks andestamatu arvata, nagu oleks rahvuslik rõhumine Ajutise Valitsuse dekreediga

¹² «Päevaleht» nr. 55, 9. III ja nr. 58, 14. III 1917; vt. ka H Moosberg, tsit. art. lk. 16.

¹³ «Вестник Временного Правительства» nr. 15, 22. III 1917.

¹⁴ «Päevaleht» nr. 65, 22. III 1917.

¹⁵ Järgneva keelealase võitluse kohta lähemalt vt. E. Silk, Bolševike võitlus eesti keele õiguste eest 1917. a. «Keel ja Kirjandus» 1958, nr. 11, lk. 670–680.

¹⁶ «Postimees» nr. 50, 2. III 1917.

¹⁷ «Kiir» nr. 1, 18. III 1917.

¹⁸ «Kiir» nr. 4, 24. III 1917.

juba likvideeritud, ja märkis, et rahvusliku rõhumise likvideerimiseks on Ajutisel Valitsusel viivitamatult vaja 1) vormistada rõhumisest vabastatud rahvuste õigused ja 2) need seadusandlikult fikseerida. Ajaleht rõhutas, et rahvuste üheõiguslikkuse kehtestamiseks ei saa piirduda ainult eitava korraldusega kitsenduste kaotamise kohta, — kitsenduste kaotamiselt on vaja edasi minna rahvusliku rõhumise hävitamist kindlustava positiivse plaani teostamisele. Seepärast — nagu märkis ajaleht — on tarvis välja kuulutada:

»1) poliitiline autonoomia (mitte föderatsioon!) piirkondadele, mis moodustavad tervikliku majandusliku territooriumi erilise eluviisi ja elanikkonna rahvusliku koostisega, «asjaajamise» ja «õpetusega» oma keeles;

2) enesemääramise õigus neile rahvustele, kes ühel või teisel põhjusel ei või jääda riikliku terviku raamidesse.»¹⁹

Rutates kohe pärast Veebruarirevolutsiooni kujunenud «vabaduspäevi» ära kasutama oma klassihuvide kindlustamiseks, nihutas eesti kodanlus esiplaanile just rahvusküsimuse ja selle kiire lahendamise vajaduse. Ta tõstis otsekohe päevakorda Eesti autonoomia loosungi ja asus organiseerima endale rahvahulkade toetust selle nõudmise realiseerimiseks. Erilist aktiivsust Eestile autonoomia nõudmise propageerimisel ilmutas Petrogradis ilmuv eesti kodanlik ajaleht «Pealinna Teataja», mis alates 7. märtsist hakkas ilmuma loosungi all: «Elagu vabariikline Venemaa ja autonoomiline Eesti» ning propageerides autonoomia-ideed soovitas rutata selle eeltöödega²⁰. Ajaleht kirjutas: «Tähtsamate vabaduste hulgas, mis meil kui väikerahval on loota, on Eesti autonoomia, Eestimaa, s. o. kõigi eestlaste maa omavalitsus kõiges tema laiuses.»²¹ Eestis hakkas autonoomiaast kõnelema kõigepealt «Postimees»²², kuid peatselt järgnesid talle ka teised kodanlikud ajalehed, kusjuures vastuseks «Pealinna Teataja» süüdistusele, et kodumaa ajalehed «enne rahu ja siis uuendusi» nõudvat nagu tagurlik «Новое Время», kirjutas «Päevaleht», et Ajutine Valitsus ei võivat ei autonoomiat ega ka vabariiki anda, sest see peab kuuluma Asutava Kogu kompetentsi²³.

Samaaegselt aga koostasid eesti kodanluse esindajad Eesti jaoks ebademokraatliku ajutise omavalitsuse projekti²⁴ ning asu-

¹⁹ «Правда» nr. 17, 25. III 1917; avaldatud ka J. Stalin, Teosed, 3. kd., lk. 16—19. Nimetatud artiklis kajastub J. Stalini ekslik Ajutisele Valitsusele surve avaldamise poliitika vt. A. В. Снегов — Несколько страниц из истории партии. «Вопросы истории КПСС», 1963, nr. 2, lk. 22—27.

²⁰ «Pealinna Teataja» nr. 2, 8. III 1917.

²¹ «Pealinna Teataja» nr. 3, 9. III 1917.

²² «Postimees» nr. 53, 6. III; nr. 56, 9. III ja nr. 60, 14. III 1917.

²³ «Päevaleht» nr. 59, 15. III 1917.

²⁴ «Postimees» nr. 66, 22. III 1917.

sid taotlema selle kinnitamist Ajutise Valitsuse poolt²⁵. Rahvahulkade toetuse saamiseks oma seaduseelnõule reklaamis kodanlus seda laialdaselt kui Eestile autonoomia taotlust. Lähtudes vajadusest tugevdada kõigist rahvustest kodanluse ühisrinnet revolutsiooniliste rahvahulkade vastu, tegigi Ajutine Valitsus eesti kodanlusele, arvestades tema taotluste suhtelist tagasihoidlikkust, mõningaid järeleandmisi ning kinnitas oma 30. märtsi määrusega «Eesti kubermangu administratiivse halduse ja kohaliku omavalitsuse ajutise korra kohta» eesti kodanluse poolt esitatud omavalitsuse projekti²⁶.

Selle määrusega ühendati Eesti etniline ala üheks rahvusliku administratiiv-territoriaalseks ühikuks — Eestimaa kubermanguks. Kubermangu haldamiseks oli Ajutise Valitsuse poolt nimetatava kubermangu komissari juurde ette nähtud nõuandva ülemaalse piiratud, omavalitsuslike funktsioonidega organina ebademokraatlikult kujundatav kubermangu maanõukogu, maakondades aga vastavalt maakonna komissarid ja maakonnanõukogud.

Tegelikult ei taotlenud eesti kodanlus ei oma projektiga ega andnud ka Ajutine Valitsus oma määrusega Eestile veel mingisugust autonoomiat. Eesti kodanluse poolt kavandatud ja Ajutise Valitsuse poolt antud ajutine omavalitsus oli Venemaa semstvo tüüpi institutsioon, millele endise seisusliku asutuse asemel oli nüüd antud vaid üldrahvalik ilme. Nii tähistas see tunduvat sammu tagasi 1905. a. eesti kodanlik-väikekodanlike ringkondade poolt võimsa rahvaliidumise mõjul püstitatud demokraatliku autonoomse omavalitsuse nõudmisest.

Eesti rahva rahvuslike nõudmiste rahuldamise seisukohalt oli eelnimetatud määrus progressiivne vaid selles mõttes, et ta liitis eestlastega asustatud piirkonna ühtseks administratiiv-territoriaalseks tervikuks; see oli kahtlemata vajalikuks eelduseks rahvusküsimuse edasisel lahendamisel Eestis. Uued, piiratud funktsioonidega omavalitsusasutused olid eesti kodanlusele kavandatud eelkõige oma mõju kindlustamiseks vastukaaluks töötavate hulkade poolt loodud tööliste ja soldatite saadikute nõukogudele, et need hiljem hoopis likvideerida.

Uheaegselt uue omavalitsussüsteemi loomise ettevalmistamisega asus eesti kodanlus oma mõju tugevdamiseks organiseerima endale kuulekaid relvastatud jõude rahvuslike väeosade näol. Seda soodustas armee revolutsioneerumine ning demokratiseerumine, millega kaasnes ka eestlastest, nagu teistestki vähemusrhuvustest, sõjaväelaste hulgas leviv rahvuslik liikumine. Ajutine Valitsus aga andis loa rahvuslike väeosade loomiseks, lootes

²⁵ Omavalitsuse projekti ja selle ettevalmistamise kohta lähemalt vt. H. Moosberg, tsif. art. lk. 17—19, 21—25.

²⁶ Vt. «Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis». Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn 1957, lk. 102—104.

sel teel rahvusliku kodanluse abiga luua üha enam revolutsiooneeruv as armee ka endale kuulekaid revolutsioonivastaseid väeosi²⁷.

Eesti kodanluse selline oma klassihuviseid kindlustav poliitika kutsus esile terava protesti eesti rahva laiaades hulkades; eeskätt tööliklassi seas. Samuti häiris eestlastest sõjaväelaste koondamine tagalasse teistest rahvustest, eelkõige venelastest soldaiteid²⁸. Eesti bolševikud võtsid algusest peale eitava seisukoha nii eesti kodanluse omavalitsuse kui ka rahvuslike väeosade suhtes. Niipea kui kodanluse omavalitsuse projekt avaldati, tunnistas bolševike Tallinna komitee häälekandja «Kiir» selle kõlbmatuks kolmel peamisel asjaolul. Esiteks tema ebademokraatlikkuse pärast (s. o. kõrge vanusetsensus valimistel ja tööliste eba võrdse esinduse võimaldamine kodanlusega võrreldes), teiseks — et kodanluse huvides loodud võimuorganile tahetakse anda küllaltki suured võimupiirid (ajutiste määruste andmise ja kohaliku omavalitsuse seaduseelnõude väljatöötamise ning maksude määramise õigus), ning lõpuks tema poolikuse pärast, sest projektis ei olnud näidatud, kes määrab komissari, ega olnud ka fikseeritud komissari ja nõukogu kompetents. Ajaleht avaldas teravat protesti, et sellist tähtsat seadust tahab kodanlus ilma töölisteta kehtestada, ja nõudis, et «niisugune tume ja ülekohtune projekt ei tohi maksma hakata»²⁹.

Samale seisukohale asus bolševike Narva organisatsiooni ettepanekul ka Narva Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu, olles oma 26. märtsi istungil ära kuulunud J. Anvelti ettekande eesti kodanluse «autonoomia»-projekti kohta. Vastuvõetud otsuses protesteeriti «niisuguste katsete vastu, millega Eestimaa elanikkonna vähemus tahab rahva poolt kättevõidetud õigusi usurpeerida» ning peeti vajalikuks teha Petrogradi Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogule ettepanek avaldada survet Ajutisele Valitsusele, et eesti kodanluse poolt esitatud Eestimaa autonoomia eelnõu tagasi lükataks ning «Eestimaa omavalitsuse siseseadmise küsimuses võetakse eelnevalt arvesse seisukohad, millele asuvad kohalikud töölisorganisatsioonid, eriti aga tööliste ja soldatite saadikute nõukogud»³⁰.

Oma seisukoha autonoomia ja omavalitsuse küsimuses oli nõukogudest selleks ajaks avaldatud Tallinna TSS Nõukogu. Juba 11. märtsil, arutades autonoomia küsimust, deklareeris ta vaid

²⁷ Vt. V. Reiman, Eesti bolševikud võitluses nõukogude võimu eest aastail 1917—1918, Tallinn 1957, lk. 33; Eesti rahvuslike väeosade loomise ja selle ümber areneva võitluse kohta lähemalt vt. M. Petrov, Balti laevastiku meremeeste osavõtt võitlusest nõukogude võimu eest Eestis 1917. aastal, Tallinn 1957, lk. 123—131.

²⁸ «Kiir» nr. 18, 15. IV ja nr. 37, 9. V 1917.

²⁹ «Kiir» nr. 5, 27. III 1917.

³⁰ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. — Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 94—96.

üldsõnaliselt kõigi kodanike vabadust vabal Venemaal ning asus seisukohale, et autonoomia küsimus tuleb täielikus ulatuses jätta otsustamiseks Asutavale Kogule³¹. Tartu Tööliste, Soldatite ja Üliõpilaste Saadikute Nõukogu oma juhendis 13. märtsist Petrogradi TSS Nõukogu juurde saadetavale esindajale oli aga püstitanud rahvusküsimuse lahendamiseks demokraatlikel alustel valitud kohaliku omavalitsuse ja piirkondliku omavalitsuse nõudmise nendel Venemaa aladel, mida iseloomustavad erilised elanikkonna elutingimused ja koosseis, koos elanikkonnale emakeelse asjaajamise ja hariduse nõudmisega³².

Eesti kodanluse klassivõimu-taotlused rahvuslike huvide eest võitlemise petliku lipu all ning mõningane edu vahetult Veebruarirevolutsiooni järel, ühelt poolt, ja revolutsiooniliste rahvahulkade võitlus bolševike juhtimisel selle vastu, teiselt poolt, nihutasid otsekohe pärast Veebruarirevolutsiooni rahvusküsimuse Eestis kesksele kohale kogu järgnevas Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise perioodiks. Peaaegu iga küsimus, ükskõik millist konkreetset ala ta ka puudutas, võttis üha teravneva klassivõitluse tingimustes Eestis vältimatult rahvusliku värvingu.

Juba märtsis-aprillis kujunesid enam-vähem selgepiirilisel välja kõigi Eesti poliitiliste rühmituste ning parteide rahvuspoliitilised nõudmised³³. Üldiselt nõuti — lähtudes rahvuste enesemääramise õiguse üldtunnustatud printsiibist — Eestile autonoomiat Venemaa rahvaste föderatsioonis, nagu märgiti nii Eesti kodanlike organisatsioonide esindajate kollektiivkirjas 5. aprillil Ajutisele Valitsusele³⁴ kui ka mõni päev hiljem Ajutise Valitsule kohtuministrile Kerenskile esitatud resolutsioonis tema Tallinnas viibimise ajal³⁵. Osal kodanlusest ja väikekodanlusest, eeskätt aga väikekodanlikul intelligentsil (Eesti Radikaalsotsialistlik Partei, hiljem Tööerakond), kujunes see Eesti osariigi nõudmiseks koos Venemaa föderaalsete riikliku korralduse nõudmisega ülevenemaalise keskvõimu prioriteedi säilides³⁶. Eesti esseerid aga nõudsid kultuurilist iseseisvust, majanduslikku ja poliitilist omavalitsust koos kõige laialdasemate föderatiivsete vahakordade võimalusega ning propageerisid eksterritoriaalse

³¹ Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklik Keskarhiiv (edaspidi ENSV ORRKA), fond 1687, nimistu 1, säilitamisühik 4, leht 9.

³² Vt. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. — Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 63—64.

³³ Vt. Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa, lk. 208; vt. ka J. Saast, Eesti bolševikud Oktoobrirevolutsiooni ajajärgul, Tallinn 1956, lk. 215—216.

³⁴ ENSV ORRKA, f. 815, nim. 1, s.-ü. 1, l. 14.

³⁵ «Päevaleht» nr. 78, 11. IV 1917.

³⁶ «Päevaleht» nr. 72, 1. IV ja nr. 88, 27. IV 1917.

rahvusliku autonoomia vajalikkust³⁷. Et autonoomia või osariigi küsimus tuleb lõplikult otsustada koos teiste Venemaa rahvastega ülevenemaalises Asutavas Kogus — selles olid kõik, nii kodanlikud kui ka väikekodanlikud parteid, ühel seisukohal. Eeltoid autonoomia teostamiseks peeti aga vajalikuks alustada kohe, milleks hakati taotlema Ajutiselt Valitsuselt põhimõttelist nõusolekut.

Eesti bolševikud avaldasid oma rahvuspoliitilised nõudmised samuti märtsi teisel poolel partei Tallinna ja Tartu komiteede häälekandjate «Kiir» ja «Tartu Õigus» esimestes numbrites³⁸. Tutvustades bolševike partei lähemaid nõudmisi väljavõtetena partei programmist esitati mõlemas ajalehes ka partei rahvuspoliitilised nõudmised vastavalt VSDTP 1903. a. II kongressil vastuvõetud programmi sõnastusele. Nendeks nõudmisteks olid 1) laialdane kohalik omavalitsus; piirkondlik omavalitsus nendele kohtadele, mida iseloomustavad elanikkonna erilised elutingimused ja koosseis; 2) õigus emakeelsele haridusele; emakeele kasutamise õigus koosolekutel; emakeele siseseadmine võrdsetel alustel riigikeelega kõigis kohalikes ühiskondlikes ja riiklikes asutustes; 3) enesemääramise õigus kõigile rahvustele³⁹.

Tuleb märkida, et bolševike Tallinna ja Tartu komitee ei arvestanud partei rahvuspoliitiliste nõudmiste avaldamisel ja oma rahvuspoliitilise programmi tutvustamisel V. I. Lenini juhitud 1913. a. Poroninis toimunud VSDTP Keskkomitee ja parteitöötajate «suvised» nõupidamise otsust rahvusküsimuse tähtsuse ja partei rahvusprogrammide nõudmiste ulatuse ja olemuse selgitamise kohta. Nimetatud otsuses aga rõhutati, et arvestades rahvusküsimuse kasvavat osatähtsust tuleb parteil sellele pöörata tõsist tähelepanu ning partei rahvusprogrammi tutvustamisel tuleb rahvuste ja keelte võrdõiguslikkuse kindlustamiseks rõhutada sundusliku riigikeele vajaduse eitamist. laialdase piirkonna-autonoomia ja täiesti demokraatliku kohaliku omavalitsuse nõudmist, kusjuures omavalitsuslike ja autonoomsete piirkondade piirid on kindlaks määratud kohapealse elanikkonna enda poolt. Mis puutub aga rahvuste enesemääramise õiguse nõudmise tõlgendamisse, siis tuleb seda selgitada iga rahvuse täieliku õigusena lahkulöömiseks ja iseseisva riigi moodustamiseks, segamata seda ära ühe või teise rahvuse lahkulöömise otstarbekuse väljaselgitamise ning ühtse riigi kasuks agiteerimise vajadusega, kui see on tööliklassi huvides. Seepärast pidas ka nõupidamine vajalikuks, et võimalikult üksikasjaliselt valgustataks rahvusküsimust⁴⁰.

³⁷ «Töö Lipp» nr. 9, 26. IV; nr. 24, 17. VI ja nr. 47, 21. VII 1917.

³⁸ «Kiir» nr. 1, 18. III 1917; «Юрьевская Правда» / «Tartu Õigus» nr. 1, 23. ja 29. III 1917 (ilmus kahes keeles).

³⁹ Vt. NLKP kongresside ... otsused, I osa, lk. 42.

⁴⁰ Vt. Sealsamas, lk. 315—316.

Seega eesti bolševikud, tutvustades partei seisukohti ja nõudmisi rahvuspoliitika alal, kitsendasid neid piirkonna-autonoomia nõudmiselt ainult piirkondliku omavalitsuse nõudmisele ning tunnistasid riigikeele vajalikkust, nõudes vaid õigust kasutada emakeelt koos riigikeelega.

Oma rahvuspoliitilisi nõudmisi ei laiendanud ega arendanud eesti bolševikud eestikeelses bolševistlikus ajakirjanduses revolutsiooni esimestel kuudel ulatuslikumalt, välja arvatud üks materjal ajalehes «Kiir». Nimelt avaldas «Kiir» osaliselt 7. aprilli numbris «Pravdas» ilmunud J. Stalini artikli «Föderalismi vastu»⁴¹, mis oli suunatud esseeride poolt rahvusküsimuse lahendamiseks Venemaal propageeritava Venemaa föderaliseerimise idee vastu ja milles rõhutati, et föderatsioon pooliku siirdevormina ei lahenda ega saagi lahendada Venemaal rahvusküsimust, vaid «teeb selle ainult segasemaks ja komplitseerib seda donkihhotlike pingutustega ajalooratast tagurpidi liikuma panna» ega vasta seepärast ka demokraatia huvidele. Artiklis nõuti, et rahvusküsimuse lahendamine peab olema samavõrra eluline kui radikaalne ja lõplik. Seepärast on tarvis: 1) lahkulöömise õigust neile rahvastele, kes asustavad teatavaid piirkondi Venemaal ja kes ei või ega taha jääda terviku raamidesse; 2) poliitilist autonoomiat ühtse riigi raamides ühtsete konstitutsiooninormidega piirkondadele, keda iseloomustab teatav rahvuslik koostis ja kes jäävad terviku raamidesse⁴².

See artikkel jäigi õieti ainukeseks ulatuslikumaks partei selleks ajaks väljakujunenud rahvusprogrammilisi seisukohti tutvustavaks ja selgitavaks kirjutiseks eesti bolševistlikus ajakirjanduses. Mis puutub aga eesti bolševike konkreetsematesse rahvuspoliitilistesse nõudmistesse otseselt Eesti suhtes, siis mingisuguseid kindlamaid seisukohti selles osas ei avaldatud vastukaaluks kodanluse ja väikekodanluse autonoomianõudmisele.

Bolševike Tallinna organisatsiooni eesti grupp, arutanud oma 31. märtsi üldkoosolekul Eesti autonoomia küsimust, õieti oma suhtumist eesti kodanluse poolt ettevalmistatavasse omavalitsusse, oli asunud seisukohale, et «sel korral kui eesti maarahva saadikud kokku tulevad nõupidamisele, peavad sellest koosolekust ka linnade asemikud osa võtta võima»⁴³. Et eesti kodanluse poolt kavandatud omavalitsusorganite valimised ei olnud otse- ja linnaelanikud ei saanud kubermangu maanõukogu valimistest üldse osa võtta, sest maanõukogu saadikud pidi määratama kodanlike linnavolikogude poolt⁴⁴, siis nõuti selle otsusega ilmselt ka linnaelanikele kaasaraäkimise õigust kubermangu maa-

⁴¹ «Правда» nr. 19, 28. III 1917; avaldatud ka J. Stalin, Teosed, 3. kd., lk. 22—26.

⁴² «Kiir» nr. 11, 7. IV 1917.

⁴³ «Kiir» nr. 9, 5. IV 1917.

⁴⁴ Vt. Ulevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa, lk. 223.

nõukogu koosseisu küsimuse otsustamisel. Eesti kodanluse poolt koostatud Eesti omavalitsuse projekti kinnitamise järel teatas aga ajaleht «Kiir» artiklis «Keda Eestimaa omavalitsus huvitab?», et VSDTP Tallinna organisatsioon võtab kõik abinõud tarvitusele, et Ajutise Valitsuse poolt kinnitatud Eestimaa omavalitsuse seadust ellu ei viidaks. «Seda seadust tuleb kui vana korra alalhoidmise katset lihtsalt tähelepanemata jätta ja mitte mingisuguseid valimisi selle põhjal ette võtta.» Sealjuures lubati lähemal ajal pikemalt teatada VSDTP Tallinna Komitee seisukoht selles küsimuses ⁴⁵.

Märtsis ja aprillis avaldas «Kiir» rohkesti töötajate protestiavaldusi ja materjale kodanluse poolt ülistatava Eesti «autonoomia» ning koos sellega õhutatava natsionalismi vastu, paljastades kodanluse «autonoomia» reaktsioonilist klassiolemust ja järjekindlalt kaitstes töölisklassi proletaarse internatsionalismi printsiipidel rajanevat võitlusühtsust revolutsiooni ees seisvate ülesannete lahendamiseks. Nimetatud kirjutistes astuti aga mitmel puhul välja ka autonoomia nõudmise vastu üldse põhjendusega, nagu taotlevat autonoomiat vaid kodanlus ja haritlased, kuna töölisklass sotsiaaldemokraatlikku või vähemalt demokraatlikku vabariiki nõudvat ⁴⁶, et kodanlus vajavat autonoomiat ainult oma võimu kindlustamiseks ⁴⁷ jne. Seoses 1. mai (seda tähistati Venemaal 18. aprillil) demonstratsioonil mõnede organisatsioonide poolt ka autonoomiat nõudvate loosungite püstifamisega märgiti, et töölisklassi nõudmised olevat nii laialdased, et autonoomiatest rääkimine otse arusaamatu olevat ⁴⁸. Astudes kategooriliselt välja väikekodanluse poolt koos autonoomiaga Venemaa föderatiivse riikliku korralduse nõudmise vastu rõhutati sotsiaaldemokraatia nõudmisena piirkondlikku omavalitsust «lahutamata riigi koosseisus» ⁴⁹, ilma et seejuures oleks rõhutatud või selgitatud nõutava omavalitsuse poliitilist autonoomsust.

Ilmselt püüdest vastandada kodanluse poolt taotletava autonoomia reaktsioonilist klassisisu oma poliitilistele taotlustele ei arvestatud siinjuures vajalikult probleemi leninlikku käsitlust. Kirjas S. G. Šaumjanile 1913. a. kirjutas V. I. Lenin: «Teie olete autonoomia vastu. Teie olete ainult piirkondliku omavalitsuse poolt. Mitte kuidagi pole nõus... karta autonoomiat — Venemaal ... halastage, see on naljakas! See on reaktsiooniline ... Kuid kitsarinnaline arutlemine: ainult omavalitsus — on Venemaal (ja Preisimaal) kasuks nurjatule politseirežiimile.» ⁵⁰ Põhjendades tsentraliseeritud suurriigi eeliseid föderatsiooni ees,

⁴⁵ «Kiir» nr. 12, 8. IV 1917.

⁴⁶ «Kiir» nr. 15, 12. IV ja nr. 16, 13. IV 1917.

⁴⁷ «Kiir» nr. 7, 30. III 1917.

⁴⁸ «Kiir» nr. 22, 21. IV 1917.

⁴⁹ «Kiir» nr. 18, 15. IV 1917.

⁵⁰ V. I. Lenin, Teosed, 19. kd., lk. 457.

rõhutas V. I. Lenin samal ajal avaldatud artiklis «Kriitilisi märkmeid rahvusküsimuse kohta»: «Demokraatlik tsentralism ei lülita välja kohalikku omavalitsust ühes eriliste majanduslike ja olustikuliste tingimuste, elanikkonna erilise rahvusliku koosseisu jms. poolest erinevate piirkondade autonoomiaga, vaid, vastupidi, nõuab tingimata nii üht kui teist.»⁵¹

Just sellel autonoomia ja rahvusküsimuse juba teravalt päevakorda kerkimise ajal, 16.—17. aprillini, toimus bolševike Põhja-Balti organisatsioonide I konverents. Tallinna parteiorganisatsioon oli oma 12. aprilli üldkoosoleku otsusega soovitanud konverentsi päevakorda võtta ka Eestimaa autonoomia küsimuse⁵². Konverents fikseeris selle oma päevakorras Eesti omavalitsuse küsimusena⁵³, mille arutamise tulemusena otsustati: «Kohtadel asutatakse maata inimeste komiteed, mis ühinevad kreisi ja kubermangu töö[iste] ja sold[atite] saadikute nõukogudega ja otsustavad kõiki omavalitsusse puutuvaid küsimusi.»⁵⁴ Seega käsitles otsus vaid nõukogude süsteemi väljakujundamist vastukaaluks kodanluse poolt kavandatud omavalitsusasutustele, nõudes seejuures nõukogudele kõigi omavalitsusse puutuvate küsimuste otsustamise õigust.

Rahvusküsimusega tihedalt seotud oli konverentsil Eesti kodanluse poolt propageeritavatesse rahvuslikesse väeosadesse suhtumise küsimuse arutamine. Selle kohta vastuvõetud otsuses tunnistas konverents eesti rahvuslike väeosade organiseerimise täiesti lubamatuks põhjendusega, et see soodustaks provokatsioonilisi väljaastumisi rahvusliku vaenu külvamiseks ja «süüdistusteks separatistlikes püüetes», kusjuures «Vene väeosades olevate revolutsiooniliste Eesti sõjameeste huvid saaksid tagasi tõrjutud ja eesrinnale seatud kitsarinnalised rahvuslised huvid»⁵⁵. Nimetatud otsustest lähtusid eesti bolševikud oma järgnevas rahvuslike väeosade vastases võitluses kuni juunikuuni, detailiseerides vaid oma põhjendusi⁵⁶.

* * *

Suure, suundaandva tähtsusega sündmuseks Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamisel oli 24.—29. aprillini toimunud VSDT(b)P VII ülevenemaaline (aprilli-)konverents. Kodanlik-demokraatliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks edasiarendamise plaani vastuvõtmisega fikseeriti ja kinnitati seal V. I. Lenini

⁵¹ V. I. Lenin, Teosed, 20. kd., lk. 28.

⁵² Vt. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. — Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 115.

⁵³ Sealsamas, lk. 121.

⁵⁴ Sealsamas, lk. 124.

⁵⁵ Sealsamas.

⁵⁶ Sealsamas, lk. 139; «Kiir» nr. 35, 6. V 1917.

ja partei Keskkomitee poolt väljatöötatud seisukohad partei edasiseks rahvuspoliitikaks eesmärgiga ühendada ääremaade üha hoogustuv rahvuslik vabadusliikumine sotsialistliku revolutsiooni eest areneva ülevenemaalise liikumisega⁵⁷. Ajaleht «Kiir» tutvustas eesti lugejatele võrdlemisi ulatuslikult konverentsi käiku ja avaldas rea tähtsamates küsimustes vastuvõetud otsuseid; ühtlasi andis ta ülevaate rahvusküsimuse arutamisest konverentsil — J. Stalini ja G. Pjatakovi poolt esitatud resolutsiooniprojektide⁵⁸ refereerimise näol — koos teatega, et konverents võttis vastu Stalini poolt esitatud resolutsiooni⁵⁹. Rahvusküsimuse kohta vastuvõetud otsust aga eesti bolševistlikus ajakirjanduses ei avaldatud ega selgitatud seda ka konverentsile järgneval perioodil.

Propageerides järjekindlalt kõigi rahvuste võrdõiguslikkust ning nõudes neile vaba enesemääramise õigust, rõhutades seejuures, et see on saavutatav vaid kodanluse poliitilise võimu hävitamise ja riigi demokratiseerimise tingimustes laiade rahvahulkade ühtse võitluse tulemusena, juhendusid eesti bolševikud oma edasises võitluses rahvusküsimuse lahendamise eest VSĐT(b)P aprillikonverentsi seisukohtadest eeskätt just rahvuslike kitsenduste likvideerimiseks revolutsioonilise võitlusmeetodi kasutamise osas⁶⁰.

Pärast seda, kui kodanluse omavalitsuse projekt oli Ajutise Valitsuse poolt kinnitatud ja kubermangukomissar Poska oli kiiruga, küsimust nõukogudega kooskõlastamata, välja kuulutanud omavalitsusasutuste valimised, nõudis VSĐT(b)P Põhja-Balti organisatsiooni komitee 11. mail toimunud I pleenum, arutanud omavalitsuse valimise küsimust, valimiste-eelse selgitustöö organiseerimiseks valimiste edasilükkamist kuu aja võrra⁶¹. Selle bolševike nõudmisega ühines rahvahulkade surve ka Tallinna TSS Nõukogu⁶².

Saavutanud sel pinnal tekkinud konfliktis kubermangukomissar Poska (ta keeldus vastu tulemast rahvahulkade nõudmistele, et valimised lükataks edasi) tagandamise Tallinna TSS Nõukogu poolt, esitasid bolševikud 29. mail Tallinna TSS Nõukogule Eestimaa kodanike õiguste laiendamise kohta käiva otsuse projekti. Seda esitades rõhutas J. Anvelt, et «nõukogul on vaja toetada elanikkonda oma õiguste teostamisel, nii näiteks eesti keele otsekohe maksma panemisel», ja nõudis, et nõukogu toetaks «rahva

⁵⁷ Vt. NLKP kongresside ... otsused, I osa, lk. 346—347.

⁵⁸ Vt. «Седьмая (апрельская) Всероссийская конференция РСДРП (большевиков) Протоколы.» Москва, 1958, lk. 251—252, 281—283.

⁵⁹ «Kiir» nr. 34, 5. V 1917.

⁶⁰ Vt. NLKP kongresside ... otsused, I osa, lk. 340.

⁶¹ Vt. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. — Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 147.

⁶² Vt. Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa, lk. 223—224.

revolutsioonilist enesekorraldamist» ega kardaks ja takistaks seda, nagu eesti kodanlus ja kubermangukomissar Poska. Seoses nõukogu parempoolse tiiva — menševike ja esseeride — kõhklemisega põhjendusel, et niisugune revolutsiooniline samm «segadust» sünnitab, ja et seepärast on tarvis ikka sellekohast «segadust ülemalt poolt ära oodata», rõhutasid bolševikud, et rahva vabaduste teostamiseks tuleb omaalgatuslikult kasutada revolutsiooniseadust, ja nõudsid, et kuna eesti keel on juba mitmel pool ametiasutustes kasutusele võetud — seda oli tehtud ka mõnedes koolides õppekeele osas⁶³ —, siis peab nõukogu seda fakti lubatavaks tunnistama. Bolševike ettepanekud Eestimaa kodanike õiguste laiendamise kohta võttis Tallinna TSS Nõukogu häälteenamusega — lõpuks ainult menševike vastu olles — vastu⁶⁴. Nii oli Tallinna TSS Nõukogu kui rahva revolutsiooniline võimuorgan bolševike ettepanekul nõus laiendama eesti rahva õigusi, otsekohe aga valmis rahuldama tema konkreetset nõudmist keeleküsimuses.

Kui seejärel eesti kodanlus nõudis Poska ennistamist kubermangukomissari kohale ja levitas provokatsioonilist laimu, nagu oleks Poska tagandatud Tallinna TSS Nõukogu poolt — kus vene soldatid ja madrused tooniandjad —, ainult selle pärast et ta on eestlane, ning kui Tallinna TSS Nõukogu esseerlik-menševistlik enamus Petrogradi TSS Nõukogu esindajate otsesel surveel — kes omalt poolt tembeldasid Poska kui keskvoimu esindaja tagandamise separatismiks⁶⁵ —, taandus eesti kodanluse meeleheaks oma otsusest Poska tagandamise kohta, kirjutas bolševistlik ajaleht «Kiir»: «Kes kaotas sotsialistide-revolutsionääride paendlikkuse läbi? Kõigepealt kogu Eesti rahvas. Revolutsiooni ajal tuleb rahva ja üksikute rahvuste õigusi kindlustada. Tuleb see maksta panna, milleks revolutsiooniseadus õigustab.

Meil kurdetakse, et komissari-herrad «Eesti murrakut» (nii nimetas kubermangukomissar Poska eesti keelt — E. S.) ei tunnista. Nema d ootavad se adust, mis keelele selle õiguse a n n a k s.

Meie ütleme, et rahvas peab seda silmapilku tarvitama ja selle õiguse ise võtma, nagu ta isevalitsuselt vabariigiseadust ei oodanud, vaid selle ise võttis, nagu vabalt koosolekuid pidama hakati, ilma et uuelt aj[utiselt] valitsuselt luba oleks küsitud.

Meie ütleme: harilik nähtus on see, et seadus seda kinnitab, mis elus maksta pandud...

Meie usaldame rahva revolutsioonilist loomevõimu. Meil ei ole põhjust karta, et rahvas ise oma kohalikke asju ära otsustada ei suuda...

⁶³ Vt. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. — Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 138.

⁶⁴ «Kiir» nr. 51, 29. V ja nr. 52, 30. V 1917.

⁶⁵ Vt. J. S a a t, tsit. teos, lk. 71.

Aga meie «sotsialistid» ühes kõrgete Eesti rahva õiguste kaitsjatega (s. o. eesti kodanlusega — E. S.) leidsid, et n i m e t a t u d komissar tarvilik on. Nad ütlesid ühelt poolt suurest õigusest — ametnike valimise õigusest — lahti. Ja sellega ühtlasi ütlesid nad, et lähemal ajal Eesti keelel Eestimaal neidsamu õigusi ei või olla nagu Vene keelel. Sest valitsuse poolt m ä ä r a t u d komissar ei julge kunagi revolutsioonilist väikerahvaste õiguste kaitsmist toetada, mille vastu tema peremees aj[utine] valitsus on.»⁶⁶ Nii õhutasid bolševikud rahvahulki rahvuslike kitsenduste likvideerimiseks kasutama omaalgatust ja revolutsioonilist võitlusmeetodit ning hajutasid laiaes hulkades veel hellitavatuid illusioone kaksikvõimu järeleandmistele rahvusküsimuses.

Ühelt poolt oli eesti kodanlus tööliste vastupanust hoolimata saavutanud teatud edu oma klassivõimu ja poliitilise mõju kindlustamiseks Eesti ajutise omavalitsuse seaduse kehtestamisega ning sellega lubatud omavalitsusorganite valimiste endale meelepärase läbiviimisega, kuid samuti rahvuslike väeosade loomisega, mis kõik toimus ägeda bolševike laimamise ja kodanliku natsionalismi õhutamise õhkkonnas. Teiselt poolt — pärast Veebruarirevolutsioonile järgnenud lühiajalisi «vabaduspäevi» jätkus Ajutise Valitsuse suurriiklik rahvuspoliitika nii keeleküsimumes kui ka teistest rahvusküsimuse alastest järeleandmistest kategoorilises keeldumises, kusjuures niisugused nõudmised tembeldati separatismiks ja lükati rahvusküsimuse lahendamise üldse edasi Asutava Kogu kokkukutsumiseni. Niisugustes tingimustes teravnes rahvusküsimus Eestis veelgi.

Et anda oma klassivõimu kindlustamist taotlevatele rahvuslikele nõudmistele suuremat kaalu ning «üldrahvalikku» ilmet, asus eesti kodanlus organiseerima mitmesuguseid konverentse ja kongresse. Üheks esimeseks selliseks oli juunis kokkukutsutud eesti sõjaväelaste I konverents. Siin asuti Eestile Venemaa rahvaste föderatsioonis autonoomia nõudmise seisukohale, jättes Eesti kui autonoomse osa vahekorra määramise ülevenemaalise kesk-võimuga Vene Asutava Kogu otsustada. Seejuures nõuti aga, et Ajutine Valitsus peab autonoomia põhimõtte kehtivaks tunnistama juba enne Asutava Kogu kokkutulekut ning lubama otsekohe eestikeelset asjaajamist ametiasutustes⁶⁷.

Et loodud kubermangunõukogu («maapäeva») kui ebademokraatlikult valitud asutust üldiselt ei tunnustatud üldrahvaliku esindusorganina, kes võiks rääkida kogu rahva nimel või kaitsta tema huve, siis otsustas eesti kodanlus oma taotlustele üldrahvalikuma ilme andmiseks koos kubermangu maanõukogu kokku-

⁶⁶ «Kiir» nr. 54, 1. VI 1917.

⁶⁷ «Päevaleht» nr. 137, 23. VI 1917; «Töö Lipp» nr. 26, 22. VI ja nr. 27, 23. VI 1917.

tulekuga 1. juulil kokku kutsuda nn. «rahva- ja rahvuskongressi»⁶⁸. «Rahvakongressil» pidi toimuma Poska «valimine» kubermangukomissariks vastukaaluks Tallinna TSS Nõukogu seisukohale tema tagandamise kohta. «Rahvakongressile» järgneval «rahvuskongressil» või «rahvuskogus» — nagu eesti kodanlus seda kõlavalt nimetas — pidid «rahvakongressi» ainult eestlastest delegaadid välja töötama eesti rahva rahvuslike nõudmiste üksikasjalise ja kooskõlastatud programmi.

Eesti bolševikud asusid nimetatud kongresside suhtes kohe eitävale seisukohale nende komplekteerimise ebademokraatliku viisi ja reaktsioonilise ning natsionalistliku olemuse ja eesmärgi pärast. Paljastades eesti kodanluse oma klassihuve teenivat Eesti autonoomia lahendamiseiga kiirustamist kirjutas «Kiir»: «Peterburi Eesti kodanlik päevaleht kutsub üles: otsustama rahvusküsimust «otsekohe ning viibimata, hoolimata sellest, missuguse käigu Vene revolutsioon võtab».

Tähendab, tulgu asutav kogu kokku või mitte, aga igatahes enne tema kokkutulekut, nüüd juba, «otsekohe» ja «viibimata» peab rahvusküsimuse ära otsustama.

«Otsekohe» suurmaaomandus ära eksproprieerida on — anarhia, sest on ka Eesti mõisnike olemas.

«Otsekohe» Eestis niisugust omavalitsusseadust maksmata panna, mis Eesti kodanluse huvidele vastaks — see on ülem poliitikatarkus...

Kas kavatsevad need selgrootud revolutsioonilisel teel maksmata panna omavalitsust?

Ei. Selles asjas, mis revolutsioonilikkusesse puutub, seisavad kodanlased väljaspool igasugust kahtlust.

«Eesti vabariiklaste liit» kavatseb seda suure «poliitilise küpsusega» teha, s. t. sobitada kokkulepe aj[utise] valitsusega ja mitte as[utava] koguga. Ja seepärast mitte as[utava] koguga, et Eesti kodanlus ei looda, et as[utavas] kogus nii palju suurkanalasi saab olema, et Eesti kodanluse soovid rahuldataks. Eesti kodanlusel on kõik põhjused karta, et Venemaa revolutsiooniline demokraatia väikerahvaste laiade hulcade huvisid nendele ohvriks ei too. Seepärast astuvad nad kokkulepet sobitama aj[utise] valitsusega, kus revolutsioonivastane kodanlus enamuses on.»⁶⁹ VSDT(b)P Tallinnia Komitee venekeelne häälekandja «Утро Правды» aga kirjutab: «Mitte kodanlus, vaid eesti rahvas peab aktiivselt ellu viima oma täieliku iseseisvuse ja sõltumatuse, milles vene rahvas teda abis-

⁶⁸ Vt. Ulevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa, lk. 229—230.

⁶⁹ «Kiir» nr. 58, 6. VI 1917.

tab. Kuid sellesse ei tohi end segada eesti kodanlus ja kodanlik intelligents, kes omavalitsuse «projektidega» toovad segadust ühisesse võitlusse, kahjustades oma rahva huve.»⁷⁰

VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni eesti grupp, kuulunud oma koosolekul 8. juunil ära V. Kingissepa informatsiooni eesti kodanluse poolt kokkukutsutava «rahvakongressi» küsimuses, otsustas, arvestades kongressi kontrrevolutsioonilist iseloomu, et «tuleks mitte ainult kongressist eemale jääda, vaid tervel maal kongressi vastu kihutustööd teha»⁷¹. Ajalehes «Kiir» avaldatud reas juhtkirjades ja artiklites paljastatigi kodanluse kongresside reaktsioonilisust ja natsionalistlikke taotlusi⁷².

VSDT(b)P Tallinna organisatsioon oma 23. juuni üldkoosoleku otsusega kohustus aga tegema kõik selleks, et Eestimaa nõukogud «rahvakongressist» osa ei võtaks järgmistel põhjustel: «a) Kongressi kokkukutsumine ei sünni mitte demokraatlistel alustel ja sellepärast ei ole ta mitte tõsine Eestimaa rahva esitaja. b) Kongress kutsutakse kokku sihiga Tallinna tööliste ja soldatite saadikute nõukogu autoriteedile vastukaalu seada, et Eesti vasturevolutsioonilisele kodanlusele luua meelepärast ja sõnakuulelikku asutust». Edasi märgiti otsuses, et kui nõukogud siiski kongressist osa võtavad, siis võtavad osa ka bolševikud, kuid ainult selleks, et deklareerida oma suhtumist kongressisse vastavalt eeltoodud põhjendustele. Juhul kui kongress oleks häälteenamusega kuulutanud enda tõeliseks Eestimaa rahva esinduseks, siis peeti vajalikuks sellelt otsekohe lahkuda, vastasel korral aga tungivalt nõuda, «et tõeline demokraatline Eestimaa rahva esitus saaks kokku kutsutud ja sellekohane eelnõu välja töötatud»⁷³. Seda otsust avaldades teatas «Kiir», et kuna «rahvuskogu kohta ei võeta mingisugust resolutsiooni vastu, seega ei võeta ka sellest kogust mingisugusel viisil osa»⁷⁴.

Seoses bolševike eitava suhtumisega kõigisse kodanluse poolt organiseeritaväisse «rahvuslikesse» üritustesse, eriti aga Eesti autonoomia kava ühisesse väljatöötamisse «rahvuskongressil» ning selle kongressi nurjaajamisega, hakkasid kodanlus ja väikekodanlus üha ägedamalt süüdistama bolševikke rahvuse eitamises ja eesti rahva huvide kaitsmise takistamises. Seejuures viidati ikka ja jälle sellele, et bolševikel puudub oma konkreetsem kava, kuidas nad kavatsevad rahvusküsimuse Eesti osas lahendada riiklik-organisatsioonilises mõttes⁷⁵. Eesti bolševike piirdu-

⁷⁰ «Утро Правды» nr. 2, 20. V 1917.

⁷¹ «Kiir» nr. 62, 10. VI 1917.

⁷² «Kiir» nr. 72, 22. VI ja nr. 76, 28. VI 1917.

⁷³ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. — Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 193—194.

⁷⁴ «Kiir» nr. 73, 23. VI 1917.

⁷⁵ «Töö Lipp» nr. 38, 11. VII 1917.

mine vaid partei programmiliste nõudmiste üldsõnalise propageerimisega rahvusküsimuses tembeldati aga ainult petlikuks propagandaks.

Tuleb märkida, et sel ajal ei olnud eesti bolševikel veel tõesti täit selgust, kuidas lahendada rahvusküsimus Eesti osas riiklik-organisatsioonilises mõttes, nagu näitas selle küsimuse arutamine 18.—19. juunini toimunud VSDT(b)P Põhja-Balti Komitee II pleenumil. Pleenumi otsuses märgiti, et päevakorras olnud kohaliku omavalitsuse küsimuse arutamine «selle küsimuse kohta mingit selgust ei toonud, mis koosolijatele selget pilti tuleviku omavalitsuse korra üle oleks annud, seepärast otsustatakse see küsimus lahtiseks jätta ja komitee häälekandja toimetusele kohuseks teha seda küsimust lehes igakülgset valgustada»⁷⁶. Pleenum pidas vajalikuks kõige lähemal ajal kokku kutsuda partei konverentsi ja selle päevakorda võtta ka autonoomia küsimuse⁷⁷.

Seega oli kujunenud olukord, et astuti küll välja kodanluse poolt rahvusküsimuse lahendamiseks esitatud kavade vastu, endal aga puudus veel vajalik selgus, kuidas küsimust lahendada. V. I. Lenin aga õpetas: «Sotsiaaldemokraatial ei ole ega saagi olla ühtki «eitavat» loosungit, mille eesmärgiks oleks ainult «teravdada proletariaadi teadvust imperialismi vastu» andmata ühtlasi jaatavat vastust sellele, kuidas lahendab sotsiaaldemokraatia vastava küsimuse siis, kui ta ise pääseb võimule. Kindla jaatava lahendusega seostamata «eitav» loosung ei «teravda», vaid nüristab teadvust, sest selline loosung on tühi koht, paljas lärm, sisutu deklamatsioon.»⁷⁸

Tingimustes, kus eesti rahvuslike väeosade loomist ei olnud õnnestunud takistada ning nende formeerimine juba toimus, otsustas VSDT(b)P Põhja-Balti Komitee II pleenum muuta bolševike suhtumist eesti rahvuslikesse väeosadesse, nõudmata nüüd enam nende laialisaatmist nagu seni, vaid püüdes revolutsioneerida rahvuslikesse väeosadesse koondunud eestlastest soldateid⁷⁹. See seisukoht ühtis täielikult samal ajal toimunud VSDT(b)P ülevenemaalise rinde ja tagala sõjaväeorganisatsioonide konverentsi seisukohtadega ning konverentsil rahvusküsimuses vastuvõetud otsusega⁸⁰, millest anti ülevaade ka ajalehes «Kiir»⁸¹.

Kodanluse poolt kokkukutsutud kongresside suhtes viisid bolševikud oma poliitilise joone ellu, ajades need kodanluse üritused nurja ja mitte võimaldades tal esineda kogu rahva nimel. Oma deklaratsioonis 2. juulil «rahvakongressil», milles paljastati

⁷⁶ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. — Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 190.

⁷⁷ Vt. sealsamas, lk. 189—190.

⁷⁸ V. I. Lenin, Teosed, 23. kd., lk. 59.

⁷⁹ Vt. Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa, lk. 228.

⁸⁰ Vt. NLKP kongresside ... otsused, I osa, lk. 362—363.

⁸¹ «Kiir» nr. 74, 26. VI 1917.

kogu kodanluse ürituse reaktsioonilisus, püstitasid eesti bolševikud esmakordselt ka omalt poolt selgesõnaliselt Eesti autonoomia loosungi⁸². Deklaratsiooni tekst, milles see loosung püstitati, toodi ära nii eesti- kui ka venekeelses bolševistlikus ajakirjanduses, kuid eestikeelses ajakirjanduses seda loosungit ei avaldatud⁸³, küll aga avaldati ta venekeelsetes ajalehtedes ilmunud deklaratsiooni tekstis («Elagu Eesti autonoomia!»).⁸⁴

Ilmselt oli see mõeldud eeskätt vastulöögiks eesti rahva rahvusliku liikumise vastu väljaastuvatele ja suurvene šovinistlikku poliitikat jätkavatele kohalikele jõududele ning nende poolt õhutatavatele meeoludele, mida ei saa alahinnata kui rahvusküsimust komplitseerivat, rahvuslikku võitlust aktiviseerivat ning teatud mõttes ka natsionalismi levikut soodustavat asjaolu Veebruarirevolutsiooni järel Eestis hoogustavas rahvuslikus võitluses. Nii astusid kohalikud kodanlikud vene ringkonnad välja eesti keele õppe- ja asjaajamise keelena kasutuselevõtmise vastu, niipea kui see küsimus pärast Veebruarirevolutsiooni päevakorda kerkis, nõudes, et õppekeeleks riiklikes õppeasutustes peab endiselt jääma vene keel kui riigikeel⁸⁵, et kohtumõistmine jääks endiselt ainult venekeelseks⁸⁶ jne. Eesti kodanluse autonoomia ja osariigi ning Venemaa föderaliseerimise nõudmine aga tembeldati provokatsiooniliselt Venemaale «akna sulgemiseks Euroopasse» ning hoiatati mitte unustama, et «oma arvestusi te teete praegu ilma peremeheta» (s. t. tahate oma saatust kujundada ilma Venemaa keskvoimu arvestamata)⁸⁷.

Neid suurvene šovinistlikke seisukohti — ehkki juba hoopis «demokraatlikumalt» — kaitsesid menševikud ja esseerid ka nõukogudes, tunnustades küll iga rahvus täielikku õigust kultuuriliseks enesemääramiseks, kuid nõudes poliitilise enesemääramise jätmist ikkagi ainult ülevenemaalisele Asutavale Kogule, mille bolševikud teatavasti teravalt hukka mõistsid⁸⁸. Menševikele ja esseeridele iseloomulikku šovinismi esines ka Tallinna esseerlik-menševistlikus nõukogus: Eesti autonoomia küsimuse otsustamist enne ülevenemaalise Asutava Kogu kokkutulekut ja seisukohta arvestamata peeti lubamatuks, eesti kodanluse poolt Eestile Venemaa föderatsioonis autonoomia nõudmist nimetati aga provokatsiooniliselt Eesti täielikult iseseisvaks kuulutamiseks ja Vene

⁸² «Päevaleht» nr. 145, 4. VII ja nr. 146, 5. VII 1917.

⁸³ «Tööline» nr. 82, 5. VII 1917.

⁸⁴ «Утро Правды» nr. 14, 17. VII 1917; «Известия Нарвского Совета Рабочих и Солдатских Депутатов» № 21, 2. VIII 1917.

⁸⁵ «Рижский Вестник» nr. 91, 25. IV 1917.

⁸⁶ «Päevaleht» nr. 139, 27. VI 1917; «Vabadus» nr. 60, 1. IX 1917.

⁸⁷ «Ревельское Слово» nr. 163, 24. VII 1917.

⁸⁸ Vt. V. I. Lenin, Teosed, 24. kd., lk. 304—307; NLKP-kongresside... otsused. I osa. lk. 362; Первый Всероссийский Съезд Советов Рабочих и Солдатских Депутатов, т. II, М.—Л. 1931, lk. 172 ja 188.

riigi lõhkumiseks, kutsudes «revolutsioonilist demokraatiat pingutama kogu jõudu, et mitte lubada revolutsiooni nõrgendamist osa huvides üldiste huvide arvel»⁸⁹.

Seda seisukohta jagasid ilmselt ka mõned Eesti bolševikud⁹⁰. Pidamata vajalikuks välja astuda esseeride ja menševike nüisuguste seisukohtade vastu, ei arvestanud nad seejuures V. I. Lenini juhendeid, kes juba 1914. a. ilmunud artiklis «Rahvuste enesemääramise õigusest» märkis, et suurvene talupoeglikku, eelarvamuslikku, demokraatlikku natsionalismi «peab proletaarne demokraatia arvestama (mitte järeleandmiste, vaid võitluse mõttes) juba nüüd, ja tal tuleb seda vististi arvestada üsna kaua»⁹¹. Seepärast rõhutas V. I. Lenin, et bolševikud peavad «nõudma rõhutatud rahvuste vabastamist mitte üldistes laialivalguvais fraasides, mitte sisutuis deklamatsioonides, mitte küsimuse sotsialismini «edasilükkamise» vormis, vaid selgesti ja täpselt formuleeritud poliitilises programmis, mis arvestab spetsiaalselt rõhuvate rahvuste sotsialistide silmakirjalikkust ja argust»⁹².

Et «rahvakongressil» bolševike poolt püstitatud Eesti autonoomia loosungit eestikeelses bolševistlikus ajakirjanduses ei avaldatud ega asutud seda nõudmist ka propageerima, siis jäi tema osatähtsus eesti bolševike rahvusprogrammiliste seisukohtade selgitamisel ja laiendamisel eesti töörahva suhtes esialgu muidugi väheseks. Kuid et ka kodanlik natsionalistlik «rahvuskongress», mis bolševike juhtimisel toimunud tööliste väljaastumiste survele oli sunnitud end tunnistama vaid eranõupidamiseks ega saanud seetõttu oma nõudmisi esitada üldrahvalike nõudmisena, oli asunud Eestile Vene föderatiivse riigi koosseisus⁹³ autonoomia nõudmise seisukohale, siis ei olnud autonoomia kui eesti rahva rahvuspoliitilise nõudmise osas nüüd õieti enam põhimõttelist lahkuminekut. Kodanlus ja väikekodanlus nõudsid autonoomiat koos Venemaa föderaliseerimisega, bolševikud aga «ühtse lahutamata riigi koosseisus». Seega nii eesti kodanluse ja väikekodanluse kui ka eesti bolševike riigipoliitiliseks ideaaliks oli autonoomne Eesti Venemaa koosseisus⁹⁴. Jäi aga küsimus, kes selle ellu viib ja kuidas ning kelle huvides see teostatakse: kas see viiakse ellu eesti kodanluse poolt kokkuleppel Ajutise Valitsusega koos kodanluse poliitilise võimu kindlustamisega või töölisklassi ja revolutsiooniliste rahvahulkade poolt revolutsioonilisel teel ja nende huvides võitluses eesti kodanluse ja Ajutise

⁸⁹ «Известия Ревельского Совета Рабочих и Воинских Депутатов» nr. 84. 27. VI 1917.

⁹⁰ Vt. M. Martna, Eestimaa autonoomia ja sotsiaaldemokraatia, 1917, lk. 33; «Päevaleht» nr. 87, 22. IV 1917.

⁹¹ V. I. Lenin, Teosed, 20. kd., lk. 416.

⁹² V. I. Lenin, Teosed, 22. kd., lk. 134.

⁹³ Vt. Ed. Laaman, Eesti iseseisvuse sünd, Tartu 1936, lk. 124—126.

⁹⁴ Vt. Eesti NSV ajalugu, lk. 342.

Valitsuse vastu. Seejuures astusid eesti bolševikud endiselt eriti kategooriliselt välja kodanluse ja väikekodanluse poolt propageeritava Venemaa föderaliseerimise nõudmise vastu, millisel seisukohal teatavasti bolševike partei oli kogu aeg olnud.

«Meie tahame tugeva võimuga ühtset ja jagamatut Vene vabariiki, kuid tugev võim saavutatakse rahvaste vabatahtliku nõusolekuga,» ütles V. I. Lenin ka juunis toimunud I ülevenemaalisel nõukogude kongressil.⁹⁵ Kuid pärast Veebruarirevolutsiooni kujunenud olukorras, kus Ajutise Valitsuse suurriikliku poliitika jätkumise tingimustes rahvuslik liikumine rõhutatud rahvaste hulgas oli omandanud hoopis suurema kaalu, kui see näis varem⁹⁶, ning föderatsiooni nõudmine muutus laialdaseks nõudmiseks, ütles V. I. Lenin samal, I ülevenemaalisel nõukogude kongressil: «Saagu Venemaa vabade vabariikide liiduks.» Kritisereides teravalt esseeride ja menševike suurriikliku poliitika jätkamist Soome ja Ukraina suhtes, rõhutas V. I. Lenin, et ei ole tarvis karta üksikute vabariikide tekkimist, sest tööliste ja talupoegade seisukohalt ei ole selles midagi ohtlikku⁹⁷. Augustis aga tunnistas V. I. Lenin (teoses «Riik ja revolutsioon») föderatiivse vabariigi juba «edusammuks» rahvusküsimuse lahendamisel⁹⁸.

* * *

*

Pärast juulisündmusi, kui algas reaktsiooni pealetung ning hakkasid lõplikult haihtuma rahvusküsimuse positiivse lahendamise perspektiivid, nagu näitasid Soome ja Ukraina sündmused, teravnes rahvusküsimus Eestis veelgi. Sellele aitasid kaasa eesti kodanluse poolt üha ulatuslikumalt õhutatav Vene-vastane natsionalism ja eesti bolševike rahvuspoliitika kohta levitatav laim. Nii laimas kodanlus bolševikke eesti rahva rahvuslike huvide vastasteks, kes «rahvuskongressi» vastu välja astudes olevat eesti rahva rahvusliku enesemääramise vastu, tahtvat, et Eesti jääks endiselt vaid üheks Vene kubermanguks, et koolis ja kohtus valitseks edasi vene keel. Kodanlus hädaldas, et «vene soldatid end eesti asjusse segavat», tembeldades seejuures nõukogud ainult venelaste ja lätlaste asutusteks⁹⁹. Samuti hakkasid ka eesti menševikud ja eriti esseerid, kes seni olid realjuhtudel bolševikke

⁹⁵ V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 9.

⁹⁶ Vt. J. Stalin, Teosed, 3. kd., lk. 29.

⁹⁷ V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 23.

⁹⁸ Vt. V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 417. V. I. Lenini vaadete kohta föderatsiooni küsimuses lähemalt vt. Э. В. Тадевосян, В. И. Ленин о государственной федерации (дооктябрьский период). «Вопросы истории КПСС», 1961, nr. 2, lk. 43—59; vt. ka А. И. Лепешкин, А. И. Ким, Н. Г. Мишин, П. И. Романов, Курс советского государственного права, т. II (Под общей редакцией проф. А. И. Лепешкина), Москва 1962, lk. 30—40.

⁹⁹ «Kiir» nr. 84, 7. VII ja nr. 87, 11. VII 1917; «Töö Lipp» nr. 41, 14. VII ja nr. 43, 16. VII 1917.

toetanud nende kodanlusevastases võitluses ning astunud aegajalt koos bolševikega «revolutsiooni huvides» välja ka kodanluse poolt õhutatava natsionalismi vastu, nüüd rahvusküsimuses üha enam kõikumata, süüdistades bolševikke konkreetsema kava puudumises rahvusküsimuse lahendamiseks.¹⁰⁰

Seda soodustas asjaolu, et kodanlikule kubermangunõukogule, keda kodanlus reklaamis kui ainukest eesti rahva esindust ning seega ka tema rahvuslike huvide ainukest kaitsjat, ei olnud kuni juulikuuni vastukaaluks Eestimaa nõukogusid ühendavat ülemaalist organit. Selle loomist olid venitanud väga mitmesugused põhjused¹⁰¹, millede hulgas mitte tähtsusetut osa oli etendanud ka teistest rahvustest sõjaväelaste — kes aga Eestimaa nõukogudes etendasid küllaltki tooniandvat, sageli isegi juhtivat osa — alahindav suhtumine algul selle loomise vajadusse, hiljem aga, kui see oli juba loodud, üle-eestimaalisele nõukogude keskusele piirkonnanõukogu funktsioonide omistamisele, ehkki eesti bolševikud seda taotlesid.¹⁰² Olid ju eesti bolševikud korduvalt rõhutanud, et eesti rahva enesemääramisse ja omavalitsusse puutuvais küsimustes on vaja arvestada nõukogusid, ning pidanud vajalikuks, et nõukogud võtaksid selles küsimuses oma seisukoha ja töötaksid välja sellekohase kava. Seda ei olnud aga seni saavutatud ja see jäigi kuni Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsioonini saavutamata.

Arvestades kujunenud olukorda ja rahvusküsimuse aktuaalsust tegi Tallinna TSS Nõukogu ettepaneku võtta 23. juulil algaval Eestimaa nõukogude I kongressil arutamisele ka rahvusküsimus Eestis¹⁰³. Tallinna TSSN Täitevkomitee määras esinejaks selles küsimuses bolševik I. Rabtšinski¹⁰⁴. Rahvusküsimus oligi 23.—27. juulini toimunud Eestimaa nõukogude I kongressi päevakorras, kuid jäi ajapuudusel arutamata¹⁰⁵. Samas aga, Eestimaa demokratiseerimise küsimuse arutamisel, nõudsid bolševikud kubermangukomissar Poska tagandamist, komissari kui keskvoimu esindaja ametikoha kaotamist ja tema funktsioonide andmist Ajutise Valitsuse 30. märtsi määruse alusel valitud kubermangu maanõukogule kui ainukesele piirkondlikule omavalitsuslikule organile¹⁰⁶. Kuigi kongressi otsustel ei olnud erilist praktilist tähtsust nende kokkulepliku iseloomu tõttu —

¹⁰⁰ «Töö Lipp» nr. 38, 11. VII 1917.

¹⁰¹ Vt. V. Reiman, tsit. teos, lk. 17, 45—48, 76—79, 81.

¹⁰² Vt. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. — Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 227—228, 350—351, 355—356; «Известия Нарвского Совета Рабочих и Солдатских Депутатов» nr. 12, 20. V ja nr. 33, 4. X 1917; ENSV ORRKA, f. 1687, n. 1, s. 4, lehed 146 ja 193.

¹⁰³ ENSV ORRKA, f. 1687, n. 1, s.-ü. 4, l. 104.

¹⁰⁴ Vt. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. — Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 229.

¹⁰⁵ Vt. sealsamas, lk. 238.

¹⁰⁶ Vt. sealsamas, lk. 237—238.

kongressil kuulus enamuse menševikele ja esseeridele, kes said enamuse ka Eestimaa Nõukogude Täitevkomitees —, oli kongressi tähtsus eeskätt selles, et siin sai teoks üle-eestimaalise nõukogude keskorgani loomine.¹⁰⁷

Eesti bolševike rahvuspoliitiliste seisukohtade konkretiseerimise mõttes kujunesid etapiliselt tähtsateks 13.—16. augustini toimunud VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide II konverents ning sellega üheaegselt bolševike poolt kokkukutsutud Eestimaa maatameeste konverents¹⁰⁸. Nimelt oli ühe kesksema küsimusena nendel konverentsidel arutamisel Eesti omavalitsuse ja autonoomia küsimus. Parteikonverentsi päevakorras oli see formuleeritud autonoomiaküsimusena¹⁰⁹, maatameeste konverentsil maa omavalitsuse küsimusena¹¹⁰. Küsimuse sisuline arutamine toimus maatameeste konverentsi 14. augusti istungil, kus ettekandega esines J. Anvelt¹¹¹. Kummutas bolševikele esitatud süüdistused rahvusküsimuse alahindamise pärast ja näidates, et bolševikud on ainukesed, kes kõigile rahvustele tõeliselt vaba enesemääramise õigust nõuavad, ütles kõneleja, et ka eesti rahvas peab enesemääramise küsimuse vabalt ära otsustama, kuid mitte nii, nagu eesti kodanlus seda tahab teha — oma klassihuvides kogu rahva nimel. Rahvuslik enesemääramine ei tähenda eraldumist, mida kodanlus just taotleb oma majanduslikke huvisid silmas pidades ja mis on kahjulik töölisklassile. Seepärast nõuavad bolševikud niisugust enesemääramise õigust, kus rahvas ise vabalt oma asju võiks ajada, ilma et ükski teine rahvas või riigi keskvoim teda selles segaks. Arvestades aga ühiskonna majandusliku arengu huvisid on tarvis, et eesti rahvas jääks majanduslikult «üleriiklisse ühendusse» ja koos sellega ka ülevenemaalise seadusandluse piiridesse, ütles kõneleja.

Pärast pikki läbirääkimisi võeti vastu bolševike poolt esitatud otsuse projekt. Eestimaa autonoomia kohta vastuvõetud otsuses märgiti, et töölisklassi seisukohalt on rahvusküsimus eelkõige keele, hariduse ja kultuuri küsimus, seega demokraatliku riigikorra küsimus, mis on saavutatav vaid kõigi rahvuste ühise võitluse tulemusena ning tuleb rahvuste «kõige laialisema ühinemise ja demokraatlise tsentralismuse, keskkoha abil ära otsustada — niisuguse korra abil, kus üksikud rahvused mitte teineteisest lahku ei lähe, vaid ühe riiklise korralduse piirides igaüks täielise omavalitsuse (autonoomia) põhjal koos elavad».

¹⁰⁷ Vt. Ulevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa, lk. 231.

¹⁰⁸ Vt. sealsamas, lk. 233—237.

¹⁰⁹ Vt. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. — Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 266.

¹¹⁰ Vt. sealsamas, lk. 272.

¹¹¹ Vt. sealsamas, lk. 277—279.

Otsuses rõhutati, et töölisklassi kohus on olla Eesti osariigi kui Eestimaa Venemaast eraldamise püüde ning üldse ühtede riigiosade teistest rahvuste järgi eraldamise vastu föderatiivsel alusel (osariigid), kuna see teenib vaid rahvusliku kodanluse huve ning aitab rahvuslike huvide esiplaanile tõstmisega varjutada klassivastuolusid. Samuti tunnistati rahvusküsimuse lahendamiseks mittevastuvõetavaks ja töölisklassile kahjulikuks eksterritoriaalse autonoomia printsiip. Seepärast — nagu märgiti otsuses — «tuleb nõuda, et Eestimaal kõige laialdasem kohalik omavalitsuses maksuma pandaks ja et Eestimaa ülevenemaalise seadusandmise piiridesse jääks nii asutavas kogus kui ka püüdes parlamendis», kusjuures kõik maa piirid, mis peaksid tekitama vaidlusi, on tarvis kindlaks määrata kohalike elanike poolt üldistel valimistel.

Samas rõhutati, et nõutaval Eesti omavalitsusel ei ole midagi ühist eesti kodanluse «ülemalt poolt antud» ja ebademokraatlikult moodustatud kubermangu maanõukoguga, kes on «selleks jõuetu, et praegust revolutsioonilist ajajärku laialise, demokraatlikult korraldatud kohalise omavalitsuse (autoõoomia) makspanekuks tarvitada». Rahvusküsimuse lahendamise eeldusena peeti vajalikuks kõigepealt «Eestimaal täieline demokraatlik kord maksuma panna, iseäranis kõigi kohalikkude elanikkude keelte tarvitamise asjas ametikohtades, emakeelne õpetus koolides jne.» Eestimaa autonoomia eelnõu väljatöötamine ja elluviimine pandi Eestimaa maatameeste, tööliste ja sõjaväelaste saadikute nõukogude täitevkomiteedele.

Eestimaa maatameeste konverentsi otsuse Eesti autonoomia küsimuses kinnitas muutumatult VSĐT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide II konverents, otsustades samas 10 poolt- ja 5 vastuhäälega VSĐT(b)P Põhja-Balti komitee ümber nimetada Eestimaa komiteeks¹¹².

Samal ajal, kui eesti bolševikud oma II konverentsil püstitasid eesti rahva rahvusliku enesemääramise riiklik-organisatsiooniliseks lahendamiseks juba selgesõnaliselt autonoomse piirkondliku omavalitsuse nõudmise Venemaa koosseisus ning mobiliseerisid rahvahulki selle eest võitlema revolutsiooni süvendamise teel, nõudis Eestimaa kubermangu maanõukogu delegatsioon Moskvas «riiklikul nõupidamisel» küll rahvuslike kitsenduste likvideerimist, kõigi omavalitsuse funktsioonide andmist kubermangu maanõukogule ning Eestile teiste rahvustega võrdõiguslikku autonoomiat Venemaa föderatsioonis juba enne Asutava Kogu kokkutulekut, kuid avaldas seejuures usaldust ja töötas endiselt toetust Ajutisele Valitsusele¹¹³. Bolševikud protesteerisid

¹¹² Vt. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. — Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 271.

¹¹³ «Töö Lipp» nr. 71, 18. VIII 1917.

sid teravalt Ajutise Valitsuse ees lõimitamise ning samaaegselt kogu rahva nimel Eesti Venemaa föderatiivseks osaks muutmise nõudmise vastu, hoiatades seejuures hellitamast lootusi järeleandmistele kontrrevolutsioonilise Ajutise Valitsuse poolt ja rõhutades, et «iga vabaduse sammu tuleb rahval revolutsiooniga võita»¹¹⁴.

Selle seisukoha ainuõigsust oli sunnitud möönma ka eesti kodanlus, kui Ajutise Valitsuse juht Kerenski oli tunnistanud eesti keele suhtes kehtivate kitsenduste likvideerimise nõudmise separatismiks ja teatanud vajadusest üldse lõpp teha niisugustele tendentsidele, nagu eesti kodanluse esindajad teatasid kubermangu maanõukogus¹¹⁵. Neid seisukohti kinnitas veelgi ülevene-maaline «demokraatlik nõupidamine»¹¹⁶.

1917. a. sügissuvel saavutasid eesti bolševikud märkimisväärsed edu Eestis linnavolikogude valimistel¹¹⁷. Olles suurimaks fraktsiooniks Tallinna linna volikogus ja omades enamuse linnavalitsuses, kehtestasid bolševikud otsekohe, hoolimata kubermangukomissari keelust ning eesti kodanluse esindajate kõhklustest, linna omavalitsuses asjaajamise¹¹⁸ ja linna algkoolides õppekeelena eesti keele¹¹⁹. Samuti nõudsid bolševike esindajad kubermangu maanõukogus, et viimane kui ülemaaline omavalitsusorgan nüüd, kus Ajutine Valitsus — et tõsta oma autoriteeti, mis korniloviaadi tõttu oli hakanud juba väga ohtlikult kahinema, — oli 12. septembril sunnitud olnud andma põhimõttelise loa kasutada emakeelt õppekeelena algkoolides, ei viivitaks enam emakeelse õpetuse sisseviimisega kõigi astme koolides¹²⁰. Seejuures nõudsid bolševikud emakeelse õpetuse sisseviimise vastu väljaastuvate kohalike kooliametnike vastupanu murdmist revolutsioonilisel teel.¹²¹

Just sel ajal hakkas rahvusküsimust ja selle lähenemise välja-vaateid Eestis komplitseerima aga rida uusi asjaolusid, mis tule-nesid sõjategevuse ohtlikust lähenemisest Eestile seoses Riia loo-vutamisega augusti lõpul sakslastele ning septembris juba Eesti saarte okupeerimisest sakslaste poolt. Sellega kaasnesid, lisaks ülevenemaalise laose süvenemisele, Eestist rea valitsusasus-tuste evakueerumine, raskuste suurenemine seoses sõjaväehul-kade majutamise ja nende varustamiseks täiendavate toidu-ja söödaainete rekvireerimisega, millele lisandus taganevate

¹¹⁴ «Tööline» nr. 32, 21. VIII 1917.

¹¹⁵ Vt. Maanõukogu protokollid 1917—1919, Tallinn 1935, lk. 112.

¹¹⁶ «Päevaleht» nr. 210, 18. IX 1917; «Tööline» nr. 64, 27. IX 1917.

¹¹⁷ Vt. Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa, lk. 239—241.

¹¹⁸ «Tööline» nr. 36, 25. VII 1917; «Päevaleht» nr. 207, 14. IX 1917.

¹¹⁹ «Tööline» nr. 52, 13. IX ja nr. 54, 15. IX 1917.

¹²⁰ Vt. Maanõukogu protokollid 1917—1919, lk. 148.

¹²¹ «Tööline» nr. 53, 14. IX 1917.

väeosade lai rahvahulki häiriv üha saginev omavoli. Samaaegselt teatasid nii Ajutine Valitsus kui ka ülevenemaaline nõukogude Kesktäidesaatevkomitee rahvuste enesemääramise õiguse tunnustamisest ainult sakslaste poolt okupeeritud alade rahvaste suhtes¹²², jätkates Eestis endiselt «ühtse ja jagamata» printsiibil rajanevat survepoliitikat, nõudes omavalitsuses ja ametiasutustes endiselt ainult venekeelset asjaajamist jne.¹²³

Kujunenud olukorras hakkas eesti kodanluse ja väikekodanluse poliitilistesse püüdlustesse rahvusküsimuses ja senisesse Eestile Vene föderatsioonis autonoomia nõudmisse sekkuma ka juba separatistlikke sugemeid. Kui eesti kodanlus tahtis sellega ennast kaitsta revolutsiooni süvenemise eest, siis väikekodanluse hulgas tingis seda eeskätt Eesti ala saksa okupatsiooni alla langemise ohu ähvardav suurenemine üheaegselt Vene armee võitlusvõime pideva langusega. Nii kirjutas Viljandis ilmuv essee-ride poolt toimetatav ajaleht «Sakala» seoses Riia langemisega sakslaste kätte: «Kannab õnnetus sõjategevuse meie piiridesse, siis on meie omapärase kultuuri tööst ja rahvuslise üksuse rajamise mõttest kriips läbi tõmmatud ning meid ootab uus visa võitlus oma olemise õiguse eest uutest teadmata tingimustes... Sõja tegevuse meie maale kandmise võimaluse eel tuleks nüüd juba varakult seisukohta võtta, et meid mitte kui jalge ees vedelevat rämpsü jalge alla ei tallataks... Meil peab nüüd julgust olema eestlasena igal juhtumisel välja astuda ja nõuda omale õigusi, mis ühele omal jalgel seisvale rahvale tarvis.»¹²⁴

Seoses septembri lõpus Eesti saarte vallutamisega sakslaste poolt aga kirjutati samas: «Õnnestub vaenlase pealetungimine seniselt, siis võime varsti uut peremeest tunda. See aeg ei ole nähtavasti enam kaugel. Mis saab meist? Kas peame jääma tulevikus jälle uue peremehe käpa alla ja tundma ülekohtu... nagu seda senine peremees meile osaks laskis saada — või...? Ei või teisiti mõtlemist olla: sellest päevast peale, mil vaenlane meie kodumaa pinnale astus peame üles seadma territoriaalse iseseisvuse nõude, meie peame iseseisvaks rahvaks saama, kellel piiramata õigus oma kultuurilise arenemise ja poliitilise enesemääramise peale, mis kaitsitud rahvusvaheliste konventsioonide läbi.» Et osa Eesti ala okupeerimisega on Eestimaa küsimus rahvusvahe-

¹²² «Tööline» nr. 75, 10. X 1917.

¹²³ NSV Liidu Riiklik Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Keskarhiiv (RORKA), f. 406, nim. 6, s.-ü. 22. l. 105; ENSV ORRKA, f. 78, nim. 1, s.-ü. 131. l. 113; «Postimees» nr. 214, 20. IX 1917; «Päevaleht» nr. 236, 20. IX 1917.

¹²⁴ «Sakala» nr. 98, 28. VIII 1917.

liseks muutunud, siis tulevat seda edaspidi ka kaitsta juba rahvusvahelisel areenil. Riiklikuks ideaaliks aga seati Holland, Sveits ja Taani ¹²⁵.

Eesti Venemaast eraldamise perspektiiv kerkis päevakorda ka Eestimaa kubermangu maanõukogu kinnisel koosolekul 25. augustil, kus arutati Eesti autonoomia küsimust. Ka eesti kodanluse esindajad avaldasid siin mõtteid, et kuna Venemaa kaitsevõime nõrkuse tõttu muutub Saksa okupatsiooni oht üha reaalsemaks, siis oleks seda vaja ära kasutada «omariikluse ideaali täideviimiseks». Neid mõtteid arendades ütles eesti kodanluse liider J. Tõnisson, et kuigi kodanluse «riikline paelus leiaks rahuldust Venemaa rahvaste föderatsioonis, siis sellest nähtavasti asja ei saa. Meid kistakse Venemaa küljest vägivaldselt lahti». Eesti saatuse otsustamise küsimust hakati pidama juba tulevase rahukonverentsi ajaks, seega rahvusvahelise arutluse objektiks, milleks otsustati omalt poolt asuda looma välissuhteid, niipea kui see perspektiiv hakkab muutuma reaalseks sõjaliste sündmuste edasise arengu käigus ¹²⁶.

Samaaegselt jätkasid eesti kodanlus ja väikekodanlus eesotsas menševike ja esseeridega vihast laimu bolševike vastu, kes Eestile vaid näiliselt autonoomia, tegelikult aga ainult omavalitsuse nõudmisega ei tahtvat Eestile poliitilist autonoomiat, vaid ainult laiendatud semstvot ¹²⁷. Eriti häiris eesti kodanlust ja väikekodanlust just eesti bolševike kategooriline vastuseis Venemaa föderatiivse riikliku korralduse ning Eesti osariigi nõudmisele, samuti mõningane pahempoolitsemine imperialismi osa hindamisel «rahvuste vaheliste vaheseinte hävitajana» ¹²⁸.

Vastuseks kodanluse, menševike ja esseeride laimule deklareerisid eesti bolševikud: «Meie jääme kindlaks rahvuste enesemääramise aatele ja nõuame — ühes Venemaa enamlastega — Venemaa kodanluselt Eestimaa rahvale täielikku enesemääramise õigust. Selle enesemääramise õiguse põhjal aga otsustame Venemaaga ühte jääda, sest et see ajaloolise arenemise mõttes edulisem ja Eestimaa tööliklassile kasulikum on.» Mis puutub aga rahvuste rahvusliku enesemääramise õiguse teostatavusse, siis — nagu rõhutasid bolševikud — on see teostatav «ainult ja ükski tõsise rahvavalitsuse korras ja juures, demokraatlikus vabariigis», s. o. tingimustes, kus «tõesti rahvas ise oma saatuse üle otsustab, mitte rahva asemel rahvaäenulised kihid ja klassid nagu praegustes vabariikides ja «rahvavalitsustes». Ka ainult niisuguselt rahvavalitsuselt loodame me võima-

¹²⁵ «Sakala» nr. 116, 9. X 1917.

¹²⁶ Vt. Maanõukogu protokollid 1917—1919, lk. 111—113; vt. ka H. Kruus, Murdekuudel 1917—1918, «Looming» 1933 nr. 9, lk. 1028—1029.

¹²⁷ «Sotsialdemokrat» nr. 6, 26. VIII ja nr. 17, 20. IX 1917; «Päevaleht» nr. 195, 31. VII 1917; «Töö Lipp» nr. 89, 8. IX 1917.

¹²⁸ «Tööline» nr. 42, 1. IX 1917.

lust rahvaste enesemääramise õiguse teostamiseks». Seepärast — rõhutasid eesti bolševikud — ainult need, kes niisuguse rahvavalitsuse eest võitlevad, «võivad rahvastele ka enesemääramise õiguse kätte»¹²⁹.

Nende põhimõtete elluviimiseks nõudsid bolševikud kubermangu maanõukogu 26. septembri koosolekul ebademokraatlikult moodustatud kubermangu maanõukogu ümbervalimist. Maanõukogu kodanlik-väikekodanlik enamus, olles sunnitud nõustuma ümbervalimistega, tegi aga valimiste ettevalmistamiseks valitud komisjonile ühtlasi ülesandeks välja töötada ka Eesti kui Venemaa tulevase föderatiivse osa õiguslikud põhialused¹³⁰. Sel puhul kirjutab «Tööline»: «Nii ei püüta siin mitte tõsist rahvaesitust luua, vaid peasi on — Eesti osariik, kasvõi Nuustaku hertsogiga eesotsas.»¹³¹

Rahvusküsimuse lahendamise üksikasjalise ja järjekindlalt leninliku programmi Eesti suhtes töötasid eesti bolševikud välja 1917. a. oktoobriks ja see avaldati bolševike valimisplatvormina ülevenemaalise Asutava Kogu valimisteks. Selles dokumendis nõuti Venemaal demokraatlikku vabariiki «rahva piiramatu isevalitsusega», kus kõik üleriiklikud seadused võetakse vastu referendumiga; riiki, kus kehtib rahvuste võrdõiguslikkus, kus ei ole sunduslikku riigikeelt ja elanikkonnale on kindlustatud emakeelne haridus ja asjaajamine. Seejuures peab iga rahvusel olema õigus otsustada, kas ta soovib iseseisvat riiki asutada või mõne teise riigi külge jääda. Selle küsimuse otsustamine peab toimuma üldise rahvahääletuse teel, kusjuures hääletamisest võtaksid osa kodanikud alates 18. eluaastast. Eestimaa nõudsid bolševikud «täielikku omavalitsust, nii, et Eestimaa omavalitsus kohalistes asjades täiesti iseseisev (autonoomne) oleks». Seejuures «tuleb Venemaa üldises põhiseaduses märkida, et ka tulevikus Eestimaa õiguste üle ainult Eestimaa elanikud üldise hääletamise teel otsustavad ja üleriikline parlament ennast sellesse küsimusse segada ei tohi»¹³².

Järjekindlalt leninliku rahvusprogrammiga koondasid eesti bolševikud endi ümber eesti rahva laiad hulgad võimu võtmiseks ajaloolistel oktoobripäevadel ning saavutasid tunnustusväärset edu. Oli ju rahvusküsimus Eestis kui ühel rahvusliku rõhumise all kannataval ääremaal rea teiste revolutsiooni seisukohalt väga oluliste küsimuste hulgas sugugi mitte vähe tähtsal kohal. «Rahvusküsimus ja agraarküsimus, need on praegu Venemaa elanikkonna väikekodanlike masside jaoks põhiküsimused,» kirjutas

¹²⁹ «Tööline» nr. 47, 7. IX ja nr. 48, 8. IX 1917; vt. ka H. Pöögelmann, «Asutav Kogu ja rahvavalitsus, Tallinn 1917, lk. 22 jj.

¹³⁰ Vt. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. — Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 331—334.

¹³¹ «Tööline» nr. 64, 27. IX 1917.

¹³² «Tööline» nr. 78, 13. X 1917.

V. I. Lenin septembris-oktoobris artiklis «Kas bolševikud suudavad riigivõimu enda käes hoida?» ja leidis, et «mõlemas küsimuses on proletariaat erakordselt «mitte isoleeritud». Tema poolt on rahva enamus.»¹³³. Et see oli täiel määral maksev ka Eesti kohta, seda näitasid nii oktoobripäevad Eestis kui ka novembri alguses toimunud Vene Asutava Kogu valimised, mis kindlustasid eesti bolševikele Asutavas Kogus sama palju kohti kui kõigile eesti kodanlikele ja väikekodanlikele parteidele kokku¹³⁴.

*
*
*

Eesti bolševike võit on seda hinnatavam, et võitlus rahvusküsimuse lahendamise eest Eestis toimus küllaltki komplitseeritud tingimustes. Seda põhjustas, ühelt poolt, eesti kodanluse aktiivne taotlus muuta rahvusküsimuse lahendamine oma klassivõimu kindlustamise vahendiks ning saavutada endale hegemooni osa eesti rahva võitluses rahvusliku vabanemise eest. Bolševike ülesandeks oli takistada eesti kodanluse kasutada rahvusliku liikumist oma klassihuvides ja eesti bolševikud tulid sellega edukalt toime, paljastades väsimatult kodanluse rahvusluse klassiolemust ning vabastades rahvahulki kodanluse natsionalistliku ideoloogia mõjust, kaitstes neid selle vaenuliku ideoloogia pealetungi eest.

Teiselt poolt, Eesti tingimustes, kus koos eesti töölisklassiga ühises revolutsioonilises rindes võitles palju ka teiste rahvuste esindajaid — rohkete sõjaväeosade paiknemise tõttu Eesti territooriumil aga just arvukalt teistest rahvustest, eeskätt venelastest ja lätlastest revolutsioonilisi sõjaväelasi — oli bolševike ülesanne igati kindlustada proletaarsete revolutsiooniliste jõudude ühisrintet, andmata eesti kodanlusele võimalust seda lõhestada oma natsionalistliku demagoogiaga. Ja see ei olnud sugugi kerge ülesanne, kui arvestada, et Eesti nõukogudes etendasid just teiste rahvuste esindajad küllaltki tooniandvat osa, mida eesti kodanlus kasutas väga ulatuslikult oma klassihuve varjutavas rahvuslikus võitluses nõukogude vastu.

Selles pingelises ja mitmesuunalises võitluses¹³⁵ kujunes konkreetselt välja eesti bolševike leninlik rahvusprogramm ning formeerus rahvuspoliitika, mis aitas kindlustada Suure Oktoobri pöörde eduka teostamise Eestis.

¹³³ V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 76.

¹³⁴ Vt. Eesti NSV ajalugu, lk. 366; vt. ka P. Vihalem, Valimised kodanlikus Eestis, Tallinn 1963, lk. 40—46.

¹³⁵ Kaasaegsete hinnanguid rahvusküsimuse osatähtsuse ja komplitseerituse kohta Eestis käsitleval perioodil vt. I. Rabtšinski, Oktoobripäevad Eestis, Veebruari- ja Oktoobrirevolutsioonist Eestis aktiivselt osavõtnute mälestuste kogu «Nõukogude võimu eest». Tallinn 1957, lk. 147; vt. ka D. Rudnev, Ivan Rabtšinski, Tallinn 1960, lk. 79.

Nagu eesti bolševike rahvuspoliitikat kajastavad materjalid näitavad, võime me selle arengus Suure Sotsialistliku Oktoobri-revolutsiooni ettevalmistamise perioodil eristada kahte etappi. Esimese etapi moodustab eesti bolševike rahvuspoliitika revolutsiooni rahuliku arengu perioodil, s. o. märtsist kuni juuli-augustini: juulis toimunud nn. «rahvakongressil» tunnustasid eesti bolševikud eelmakordselt sõnaselgelt partei programmilist autonoomianõudmist ka Eesti suhtes ning augustis toimunud maata-meeste konverentsil andsid sellele nõudmisele juba konkreetsema sisu.

Sel perioodil esineb eesti bolševike juures ilmselt rahvusküsimuse alahindamist ning kõikumust nii partei rahvusprogrammiliste seisukohtade mõistmises ja selgitamises kui ka partei rahvuspoliitiliste nõudmiste rakendamises. Koos õige ja järjekindlalt leninliku kõigist rahvustest töölisklassi revolutsioonilise ühisrindede kindlustamise ja kaitsmise eest võitlemisega proletaarse internatsionalismi printsiipidel ei propageeritud kõiki partei rahvusprogrammilisi nõudmisi järjekindlalt leninlikus tõlgenduses, ei avaldatud ega arutatud VSDT(b)P aprillikonverentsi otsust rahvusküsimuses, Eestile autonoomia nõudmine asendati ainult omavalitsuse nõudmisega, käsitades rahvusliku enesemääramise õigust kitsendatult ja püüdes võimalikult välfida selle poliitilist iseloomu ning olemust. Samuti ei saa rahvuslike kitsenduste likvideerimiseks õige, revolutsioonilise võitlusmeetodi rakendamise kõrval õigeks pidada nõudmist jätta eesti rahva rahvuslik enesemääramine riiklik-organisatsioonilises mõttes ülevenemaalise Asutava Kogu otsustada ning lugeda see küsimus tema kompetentsi kuuluvaks.

Seepärast tuleks revolutsiooni rahuliku arengu ajajärku, mis järgnes Veebruarirevolutsioonile, käsitada kui eesti bolševike leninliku rahvuspoliitika väljakujunemise esimest etappi, kus andsid ennast tunda teatav ebaselgus ja sellest tulenev kõikumus partei leninliku rahvusprogrammi ja rahvuspoliitika olemuse mõistmises ja praktilises rakendamises. Ka eesti bolševikele olid revolutsiooni algusperioodil veel iseloomulikud meie parteis ja eeskätt just vähemusrahvustesse kuuluvate bolševike hulgas esinev mõningane kõikumus ja ebaselgus proletaarse internatsionalismi printsiibi ja rahvuste enesemääramise õiguse olemuse mõistmises ja selle praktilise elluviimise küsimuses võitluse uuel etapil. Küllaltki tugev oli veel pahempoolsuse mõju rahvusküsimusega seotud probleemide käsitleuses, nagu see ilmnas ka rahvusküsimuse arutamisel VSDT(b)P aprillikonverentsil¹³⁶.

¹³⁶ Vt. Седьмая (апрельская) Всероссийская конференция РСДРП (большевиков). Протоколы, lk. 212—227; vt. ka В. Е. Евграфов, Некоторые вопросы тактики партии в марте — начале апреля 1917 г. «Вопросы истории КПСС» 1962, nr. 3, lk. 46—48.

Teise etapi eesti bolševike rahvuspoliitikas Suure Oktoobri ettevalmistamise käigus moodustab relvastatud ülestõusuks valmistumise periood, kus alates juulist-augustist eesti bolševikud püstitasid ja töötasid juba konkreetsemalt välja oma rahvuspoliitilised seisukohad ning nõudmised rahvusküsimuse lahendamiseks Eesti osas. Küsimuse järjekindlalt leninlikule käsitusele ning rahvusküsimuse lahendamiseks juba selgete, reservatsioonideta nõudmiste püstitamisele aga jõudsid eesti bolševikud 1917. a. sügiseks, mis väljendus nende rahvuspoliitilistes nõudmistes oktoobris avaldatud Vene Asutava Kogu valimisplatvormis. See oli bolševike suureks võiduks eesti rahva rahvuslikku vabanemist taotleva võitluse ühendamisel sotsialistliku revolutsiooni eest areneva ülemaalse võitlusega paljurahvuselisel Venemaal.

О ВОПРОСАХ НАЦИОНАЛЬНОГО ДВИЖЕНИЯ И НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ЭСТОНСКИХ БОЛЬШЕВИКОВ В ПЕРИОД ПОДГОТОВКИ ОКтябрьской РЕВОЛЮЦИИ В ЭСТОНИИ

Э. Сильк

Резюме

В статье рассматривается борьба эстонского народа за освобождение из-под национального гнета в период с февраля по октябрь 1917 г.

Национальное движение в Эстонии было общенародным демократическим движением за ликвидацию существующих национальных ограничений и за право эстонского народа на самоопределение. Поскольку эстонская нация была расколота острым классовым антагонизмом, то политические стремления классов, принимавших участие во всенародном национальном движении, были различны. Эстонская буржуазия делала все для того, чтобы использовать национальное движение в своих узких классовых интересах и для укрепления своего единства над трудящимися массами. Но эстонский трудовой народ под руководством большевиков боролся за то, чтобы одновременно с освобождением из-под политического, социального и национального гнета немецких и русских помещиков и буржуазии, освободиться и от эксплуатации и классового гнета эстонской буржуазии.

На основе фактического материала в статье показываются стремления этих различных социально-политических сил и борьба между ними в области национальной политики. Более де-

тально рассматривается национальная программа эстонских большевиков и тактика, применившая для осуществления выдвинутых программой требований.

Автор выделяет в национальной политике эстонских большевиков в рассматриваемый период два этапа. Первый этап — это период мирного развития революции, т. е. с марта до июля — августа 1917 г. В этот период национальные требования эстонских большевиков конкретно не были разработаны. Требования партии по национальному вопросу толковались эстонскими большевиками несколько ограничено. В тактике борьбы за осуществление этих требований имели место колебания и явная недооценка роли национального вопроса вообще в борьбе за перерастание буржуазно-демократической революции в революцию социалистическую.

Второй этап в национальной политике эстонских большевиков — это период подготовки к вооруженному восстанию накануне Великого Октября. В этот период, начиная с июля — августа, эстонские большевики уже яснее выдвигали свои требования по национальному вопросу и выработали более конкретную программу для их осуществления. Если до этого для Эстонии выдвигалось требование местного и областного самоуправления, то теперь было выдвинуто требование областной автономии.

На последовательно ленинские позиции по национальному вопросу эстонские большевики встали к осени 1917 года. Теперь они выдвинули детальные и безоговорочные требования для разрешения национального вопроса в Эстонии и указали ясные пути их реализации. Это выразилось в национальной программе эстонских большевиков, нашедшей свое отражение в избирательной платформе к Всероссийскому учредительному собранию, опубликованной в октябре 1917 г., и способствовало объединению борьбы эстонского народа за национальное освобождение с борьбой за победу социалистической революции во всей многонациональной России.

ZU EINIGEN FRAGEN DER NATIONALEN BEWEGUNG UND DER NATIONALITÄTENPOLITIK DER ESTNISCHEN BOLSCHEWIKI WÄHREND DER VORBEREITUNGSZEIT DER OKTOBERREVOLUTION IN ESTLAND

E. Silk

Zusammenfassung

Im Beitrag wird der Kampf des estnischen Volkes für die Befreiung von nationaler Unterdrückung im Zeitraum von der Februarrevolution 1917 bis zur Großen Sozialistischen Oktoberrevolution behandelt.

Diese Bewegung trug in Estland einen demokratischen Charakter und ergriff das gesamte Volk. Ihr Ziel war die Beseitigung der bestehenden nationalen Einschränkungen, und sie ging von der Forderung nach nationalem Selbstbestimmungsrecht für das estnische Volk aus.

Da jedoch das estnische Volk von scharfem Klassenantagonismus zerrissen war, so unterschieden sich auch die politischen Bestrebungen, welche von den an der gesamt-nationalen Bewegung teilnehmenden Klassen verfolgt wurden. Wenn das estnische Bürgertum alles daran setzte, die Nationalbewegung für die Verteidigung seiner engen Klasseninteressen und zur Festigung seiner Klassenherrschaft über die arbeitenden Massen des estnischen Volkes auszunutzen, so kämpfte das estnische werktätige Volk unter der Leitung der Bolschewiki dafür, gleichzeitig mit dem Abwerfen der politischen, wirtschaftlichen und nationalen Unterjochung seitens der Gutsbesitzern und der Großbourgeoisie fremder Nationalität sich auch vom Klassendruck und der Ausbeutung seitens des estnischen Bürgertums zu befreien.

Indem ein Überblick von den Bestrebungen dieser unterschiedlichen sozialpolitischen Kräfte gegeben und auf Grund von Tatsachenmaterial der sich zwischen ihnen abspielende Kampf auf nationalpolitischen Gebiet dargestellt wird, finden im Beitrag eingehende Behandlung das nationalitätenpolitische Pro-

gramm der estnischen Bolschewiki und dessen Entwicklung sowie die von den estnischen Bolschewiki zur Verwirklichung ihrer nationalitätenpolitischen Forderungen angewendete Taktik.

Der Verfasser unterscheidet in der Nationalitätenpolitik der estnischen Bolschewiki während jener Zeit zwei Etappen. Die erste Etappe ist die Zeit der ruhigen Entwicklung der Revolution, d. h., vom März 1917 bis zum Juli-August. Während dieser Periode hatten sich die nationalitätenpolitischen Forderungen der estnischen Bolschewiki noch nicht konkreter herausgebildet. Die nationalprogrammatischen Forderungen der Partei wurden in gewissem Maße nicht in vollem Umfang verstanden, es gab Abweichungen in Fragen der Taktik, die im Kampf für die Verwirklichung dieser Forderungen angewendet werden sollte, und überhaupt unterschätzte man offensichtlich die Wichtigkeit der Nationalitätenfrage im Kampfe für die Weiterentwicklung der bürgerlich-demokratischen Revolution in eine sozialistische Revolution.

Die zweite Etappe der Nationalitätenpolitik der estnischen Bolschewiki während der Vorbereitung der Oktoberrevolution ist die Periode der Vorbereitung zum bewaffneten Aufstand, als vom Juli-August an die estnischen Bolschewiki ihre nationalitätenpolitischen Forderungen klar formulieren und ein mehr konkretes Programm der Verwirklichung dieser Forderungen aufstellen. Was Estland angeht, so fordert man anstelle von lediglich territorialer Selbstverwaltung schon die Anerkennung der Forderung nach Autonomie.

Zur konsequent leninistischen Behandlung der Nationalitätenfrage und zur Aufstellung von detaillierten völlig klaren und vorbehaltlosen Forderungen, sofern sie Estland betrafen, sowie zur Feststellung der Wege ihrer Realisierung gelangten die estnischen Bolschewiki im Herbst 1917. Solches äußerte sich im nationalpolitischen Programm der estnischen Bolschewiki, das im Oktober in der Wahlplattform der Konstituierenden Versammlung Rußlands veröffentlicht wurde und wesentlich dazu beitrug, daß der Kampf, welcher zur nationalen Befreiung des estnischen Volkes geführt wurde, mit dem Kampf für die sozialistische Revolution im ganzen multinationalen Rußland vereinigt wurde.

EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI TEGEVUS RIIKLIKU KAUBANDUSSEKTORI ORGANISEERIMISEL AASTATEL 1940—1941

V. Ruus

NLKP ajaloo kateeder

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm püstitab ühiskonnateaduste ette sotsialismi majandusliku, poliitilise ja kultuurilise arenemise ning kommunismiks ümberkasvamise põhiliste seaduspärasuste uurimise ja üldistamise ülesanded. «Suure tähtsusega», märgitakse NLKP programmis, «on Kommunistliku Partei ja nõukogude rahva ... ajalooliste kogemuste uurimine.»¹ Sotsialistliku ülesehitustöö praktika ärakasutamine võimaldab ehitada kommunismi kiiremini ja väiksemate raskustega.

Käesolevas artiklis käsitletakse Kommunistliku Partei kogemusi sotsialismi ehitamise seni vähe uuritud, kuid vajalikus loigus — riikliku kaubanduse organiseerimisel. Nõukogude kaubandus on rahva kasvavate vajaduste rahuldamise vajalik tingimus ka kommunistlikus ülesehitustöös.

Eestimaa Kommunistliku Partei tegevus riikliku kaubandussektori organiseerimisel hõlmab mitmeid eri küsimusi. Kõigi nende käsitlemine ei mahu artikli raamidesse. Seepärast piirduetakse selles nõukogude kaubanduse rajamise seisukohalt tähtsaimatega: töölikontrolli kehtestamise, riikliku kaubandusaparaadi moodustamise ja erakaubanduse natsionaliseerimisega. Siinjuures tuginetakse peamiselt EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiivi materjalidele.

Analüüsides kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodi mitmepalgelist majandust ja klassikoosseisu, näitas V. I. Lenin, et kaubanduse arendamine on kommunistliku ülesehitustöö vajalik tingimus. «Kommunism ja kaubandus?! Midagi juba väga eba-

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1961, lk. 118.

loogilist, abstraktset ja kauget. Kui aga järele mõelda *majanduslikult*, ei ole üks kaugemal teisest kui kommunism talupoja patriarhaalsest väikemaapidamisest,»² kirjutab V. I. Lenin töös «Kulla tähendusest nüüd ja pärast sotsialismi täielikku võitu».

Rõhutades Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi osa kaubanduse organiseerimisel, märgib V. I. Lenin artiklis «Oktoobri-revolutsiooni neljandaks aastapäevaks»: «Proletaarne riik peab saama ettevaatlikuks, hoolikaks, osavaks «peremeheks», korrallikuks *hulgikaupmeheks* — muidu ei suuda ta väiketalupeoglikku maad majanduslikult jalule seada: teist kommunismile üleminekut praegu, käesolevais tingimustes, kapitalistliku ... Lääne kõrval ei ole.»³

V. I. Lenini juhendite alusel organiseerisid NLK Partei ja Nõukogude valitsus riikliku kaubandussektori, mis etendas tähtsat osa erakapitali väljatõrjumisel, pideva seose loomisel sotsialistliku tootmise ja tarbimise vahel, töötava rahva materiaalsete vajaduste rahuldamisest ja tootmise stimuleerimisest.

V. I. Lenini seisukohtade ja kapitalismilt sotsialismile üleminekul omandatud NLKP praktiliste kogemuste alusel asus ka Eestimaa Kommunistlik Partei nõukogude võimu taaskehtestamise aastal organiseerima riiklikku kaubandussektorit.

*

Fašistliku valitsuse kukutamise ja 21. juunil 1940. a. ja Eestimaa Kommunistliku Partei poolt juhitava demokraatliku valitsuse moodustamisega loodi tingimused rahvamajanduse üleminekuks sotsialistlikele alustele. Sotsialistlike ümberkorralduste ettevalmistamisel olid Eestimaa Kommunistlikule Parteile lähtealusteks partei 1929. a. jaanuarikonverentsil vastuvõetud EKP programmi põhiteesid⁴ ja hilisemad EKP konverentside otsused.⁵

EKP programmi ja partei 1940. a. aprillikonverentsil püstitatud ülesannete kohaselt oli eelkõige vaja puhastada kodanlik riigiaparaat reaktsioonilistest elementidest ja asendada need töötava rahva esindajatega.⁶ «Uus valitsus,» märgitakse 22. juunil 1940. a. avaldatud demokraatliku valitsuse deklaratsioonis,» seab endale ülesandeks puhastada riiklikku aparati kuritahtlikest, laostavaist ollustest ... asendades bürokraatlikud elemendid rahva mitmesugustest kihtidest tulevate värske jõududega ...»⁷

² V. I. Lenin, Teosed, 33 kd., lk. 88.

³ Sealsamas, lk. 36.

^{4, 5, 6} Vt. EKP Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiiv (EKPA), f. 6495, nim. 1, s.-ü. 207, l. 57—63 ja 1940. a. sotsialistlik revolutsioon Eestis. — Dokumente ja materjale, Tallinn 1960, lk. 121.

⁷ 1940. a. sotsialistlik revolutsioon Eestis. — Dokumente ja materjale, Tallinn 1960, lk. 148—149.

Algasid ümberkorraldused ka kodanlikus majandusaparaadis. Et rahvamajanduses töö ei katkeks, teostati neid järk-järgult. Esimeses järjekorras võeti tarvitusele abinõud suurkodanluse ja temaga seotud kõrgemate riigiametnike väljatõrjumiseks. Kasutades kodanlikku seadusandlust kodanluse enda vastu, vabastati, näiteks, 1. juulist 1940. a. ametist senine majandusministri abi ja nimetati sellele kohale kommunist O. Sepre.⁸ 5. juulist 1940. a. tagandati teine ministri abi⁹ ja edutati sellele kohale ministeeriumi ametnik. 8. juulist 1940. a. nimetati endine majandusministeeriumi tööstusinspektor hindade inspektuuri peainspektoriks¹⁰ ja vabastati ametist senine kaubandusosakonna direktor.¹¹

Ühteaegu reaktsiooniliste elementide väljatõrjumisega võttis demokraatlik valitsus EKP aprillikonverentsi otsuste kohaselt tarvitusele abinõud kodanluse majandusliku sabotaaži ärahoidmiseks:

Tähtsamad neist olid 29. juunil 1940. a. väljaantud «Toor- ja tarbeainete müügi ja hindade korraldamise määrus»¹² ning 19. juulist 1940. a. moratoriumi kehtestamine krediidasutustes.¹³ Vastavalt neile seadusandlikele aktidele ei võinud erakaupmehed ilma majandusministeeriumi loata tõsta kaupade hindu ja võisid saada pankadest raha ainult seadusega ettenähtud juhtudel. Ühtlasi selgitasid partei- ja ametiühinguorganid välja töötavale rahvale ustavaat kaadrit kaubandusettevõtetesse kontrolli loomiseks.

Nõukogude võimu taaskehtestamisega 21. juulil 1940. a. laiendati töötavale rahvale ustava kaadri edutamist juhtivale tööle ja võeti tarvitusele efektiivsemad abinõud kodanluse sabotaaži vastu võitlemisel.

Majandusministeeriumi tugevdamiseks suunas EKP Keskkomitee selle koosseisu kommunist R. Mahla, kes hakkas 22. juulist 1940. a. tööle ministri abi ametikohal.¹⁴ Tehti muudatusi ministeeriumi ametkonna koosseisus, edutades töölis perekonnast võrsunud väiksematel ametikohtadel töötavaid ametnikke vastutavamatele aladele.

Kontrolli tugevdamiseks erakaupmeeste tegevuse üle anti 23. juulil 1940. a. välja seadus, mille kohaselt pidid suuremad kaubandusettevõtted äritegevusest laekunud summad sisse maksuma pankadesse.¹⁵ Krediidasutustesse pidid oma rahatagavarad

⁸ «Riigi Teataja» 1940, nr. 57, art. 531 ja 533.

⁹ ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 2, s.-ü. 1, l. 45—47.

¹⁰ «Riigi Teataja» 1940, nr. 63, art. 624.

¹¹ «Riigi Teataja» 1940, nr. 63, art. 626.

¹² «Riigi Teataja» 1940, nr. 57, art. 513.

¹³ «Riigi Teataja» 1940, nr. 72, art. 718—720.

¹⁴ «Riigi Teataja» 1940, nr. 81, art. 777.

¹⁵ «Riigi Teataja» 1940, nr. 78, art. 747.

viima ka igasugused ülesostjad. 23. juulist 1940. a. pärineb veel määrus, millega keelati igasugune kaupade ost-müük ja hinna tõstmine spekulatsiooni eesmärgil.¹⁶

Kõik need EKP ja töötava rahva esimesed abinõud majandusaparaadi puhastamiseks ja sabotaaži ärahoidmiseks piirasid kodanluse majanduslikku võimu ning valmistasid ette põhjalikumaid ümberkorraldusi.

Vastavalt EKP programmis ettenähtud ülesannetele¹⁷ võttis Riigivolikogu 23. juulil 1940. a. vastu deklaratsiooni pankade ja suurtööstuste natsionaliseerimise kohta. «Nüüdsest peale,» märgiti deklaratsioonis, «kuulutatakse kogu rahva omanduseks ... kõik pangad ... tööstuslikud suurkäitised kaevandused ning transportettevõtted. Nüüdsest peale Eestimaa töörahval on käes enda majanduslikuks vabastamiseks võimsad vahendid...»¹⁸ Moodustati Natsionaliseerimise Peakomitee, kelle juhtimisel alustati 26. juulist 1940. a. suurtööstusettevõtete ja pankade ülevõtmist.

Tähtsamate rahvamajandusharude natsionaliseerimisega algas ka riikliku kaubandussektori organiseerimine. Seda raskendas asjaolu, et majandusministeerium oli seniajani täitnud peamiselt reguleerivat funktsiooni kõige üldisemate kaubandusküsimuste lahendamisel, mistõttu sisekaubandust juhtiv aparaat tegelikult puudus. Võttes arvesse riikliku kaubandussektori erakordset tähtsust töötava rahva normaalse varustamise tagamiseks, pani EKP Keskkomitee selle organiseerimisülesande kommunist H. Allikule.¹⁹

Natsionaliseerimise Peakomitee koosseisu suunamise järel hakkas H. Allik koos komitee liikme kommunist L. Vsevioviga kõigepealt taotlema suurkaubandusettevõtete võtmist töölis kontrolli alla. Esimeseks sammuks sellel teel oli Natsionaliseerimise Peakomitee kaubandusala korraldajate määramine vabariigi tähtsamatesse linnadesse ja maakondadesse. Nende ülesandeks sai

¹⁶ «Riigi Teataja» 1940, nr. 79, art. 758.

¹⁷ Vt. EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 207, l. 57—64.

¹⁸ 1940. a. sotsialistlik revolutsioon Eestis. — Dokumente ja materjale, Tallinn 1960, lk. 216.

¹⁹ H. Allik sündis 15. märtsil 1901. a. Pärnumaal raudteelase pojana. Ülapidamist hakkas teenima varajast noorusest karjasena, sulasena ja kaupluse õpipoisina. Revolutsioonilisest liikumisest võttis osa juba noormehena. Ta on EKP liige 1917. aastast. 1923. a. valiti Riigikogusse. 1924. a. mõisteti eluajaks sunnitööle. 1938. a. vabanes vanglast ning asus tööle Tallinna Ametiühisuste Tarvitajate Ühisesse. 1938. a. mais valiti EKP Keskkomitee Illegaalse Büroo sekretäriks, kellena juhtis sotsialistliku revolutsiooni ettevalmistamist. 1940. a. juulis töötas EKP Keskkomitee häälekandja «Kommunist» toimetuses. Praegu on ta EKP Keskkomitee tööstusliku tootmise juhtimise büroo liige ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Plaanikomisjoni esimees. EKPA Käsikirjafond. H. Allik, «Märkmed 1938—1940», «Kommunist» nr. 57, 29. august 1940, lk. 3.; O. Kuuli, Ühise võitluslipu all, Tallinn 1961, lk. 202. «Edasi» nr. 242, 8. detsember 1962, lk. 1.

tööliskontrolli loomine ja juhtimine kohtadel. Parteioorganisaatorid ja -komiteed suunasid kaubandusala korraldajateks eelkõige kommuniste ja nõukogude võimu aktiviste. Tallinn-Harju piirkonnas määrati sellele kohale näiteks EKP Tallinna Komitee liige V. Jaanus, Virumaal endine poliitvang N. Trankman, Tartus ja Kuressaares nõukogude võimu aktivistid A. Kass ja A. Rebane.

Tööliskontrolli ehk nn. riikliku kontrolli kehtestamiseks valiti EKP Keskkomitee juhtnõore²⁰ järgides, nõukogude võimule ustavate töötajate seast välja nn. komissarid ehk usaldusmehed, kes hakkasid täitma kaubandusala korraldajatele saadud ülesandeid.

Suurematesse kaubandusettevõtetesse suunatud usaldusmeeste ülesandeks oli kontrollida hindade, kaupade ja rahaliste vahendite liikumist ning muud kaubanduslikku tegevust, samuti jälgida ettevõtte omaniku või juhatuse korraldusi, et need oleksid vastavuses rahvamajanduse huvidega. Usaldusmehed selgitasid välja töötavale rahvale ustavaid töötajaid ja aitasid puhastada kaubandusettevõtteid nõukogude võimu vaenlastest.²¹

Mõnel pool (näiteks Tartus) suunati esimesed usaldusmehed partei kohalike komiteede ja ametiühingute aktiivi initsiatiivil suurkaubandusettevõtetesse juba 1940. a. juuli lõpul, kuid laiemas ulatuses tehti seda vabariigis 1940. a. augusti keskel.

Usaldusmeeste tegevuse seaduslikuks vormistamiseks anti 9. augustil 1940. a. H. Alliku ja L. Vseiovi poolt ettevalmistatud sisekaubanduse korraldamise seadus.²² Selle alusel võis majandusminister määrata usaldusmehi kaubandusettevõtetesse, «millega normaalne ja Eesti rahvamajanduse huvidele vastav edasitugutsemine...» ei olnud kindlustatud.²³

Sisekaubanduse korraldamise seaduse alusel loodi ka kaubanduslikku tegevust juhtiv riiklik keskus. Selleks organiseeriti majandusministeeriumi juurde 9. augustist 1940. a. Kaubanduse Korraldamise Komitee. Komitee koosseisu nimetati H. Allik, V. Jaanus ja L. Vseiov ning töötava intelligentsi esindajatest A. Udam ja H. Arumaa.²⁴

Mainitud komitee jätkas Natsionaliseerimise Peakomitees alustatud tööd. Ta moodustas varem määratud kaubandusala korral-

²⁰ EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 140, l. 11.

²¹ A. Kassi, N. Trankmani jt. andmeil.

²² «Riigi Teataja» 1940, nr. 99, art. 985.

²³ Sealsamas. Seadusandlikke materjale vt. ka õigusteaduse kandidaadi K. Püssi artiklist «Nõukogude riigi ja õiguse osa sotsialistliku kaubandussektori loomisel Eesti NSV-s aastail 1940–1941», TRÜ Toimetised nr. 39, Õigusteaduskonna töid, Tallinn 1955, lk. 29–34.

²⁴ Majandusministri otsus 13. augustist 1940. a. «Riigi Teataja Lisa» 1940, nr. 72, lk. 2270.

dajate baasil abiorganid Tartus, Valgas, Pärnus, Haapsalus, Kuressaares, Viljandis, Virumaal, Järvamaal, Võru-Petseri ja Tallinna-Harju piirkonnas.²⁵

Toetudes komitee aparaadile korraldati usaldusmeeste erialaste teadmiste tõstmiseks instrueerimiskoosolekuid, kus selgitati nende töö ülesanded ja kaubandusliku tegevuse aluseid. Seejärel suunati neid massiliselt kaubandusvõrku. 1. septembriks 1940. a. oli usaldusmeeste abil riikliku kontrolli alla võetud juba 183 suurkaubandusettevõtet.²⁶

Seega olid EKP ja vabariigi valitsus Kaubanduse Korraldamise Komitee näol loonud kaubandusala reguleeriva keskse organi. Usaldusmeeste instituudi sisseviimisega võttis ta järkjärgult partei ja valitsuse järelevalve alla suurte kaubandusettevõtete tegevuse kogu vabariigis.

Kuid paljude usaldusmeeste kvalifikatsioon oli lühiajalise ettevalmistuse tõttu veel madal. Ei tuntud küllaldaselt kaubanduslikku tegevust ja selle kontrollimise võtteid. See võimaldas era-kaupmeestel kohati väärtusi kõrvaldada ja seadusvastaseid tehinguid varjata.

Samaaegselt likvideeriti nõukogude võimu esialgse kaubandusaparaadi rajamisega endisi kaubandusorganeid ja ettevõtteid. Nii lõpetas 31. juulist 1940. a. oma tegevuse kodanlik-korporatiivne Kaubandus-Tööstuskoda ja tema ülesanded pandi Üleriiklilise Kaupmeeste Seltside Keskkliidule.²⁷ 2. augustist 1940. a. likvideeriti Pärnus suurkaubamaja ja selle kinnisvarad anti üle kohalikule linnavalitsusele.²⁸ Koos tööstuse natsionaliseerimisega riigistati 1940. a. juuli lõpul ja augusti algul ka tööstusele kuulunud kaubandusettevõtted ehk nn. firmavõrk.²⁹ Näiteks koos jalatsitööstuse «Union» ja kompvetikavabriku «Kawe» natsionaliseerimisega 26. juulil 1940. a. võeti riigile üle ka nende jaekaubandusettevõtted. Firmakauplused olid ühtlasi esimesed natsionaliseeritud kaubandusettevõtted vabariigis, tulevase riikliku kaubandussektori alus. Kuid nende osatähtsus üldises erakaubandusvõrgus oli väike,³⁰ mistõttu riikliku sektori väljakujunemiseks tuli teha veel palju tööd.

²⁵ ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 159, l. 3 ja ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 123, l. 21.

²⁶ ENSV ORRKA, f. R-973, nim. 1, s.-ü. 79, l. 14—15.

²⁷ «Riigi Teataja» 1940, nr. 89, art. 867.

²⁸ «Kommunist» nr. 27, 30. juuli 1940, lk. 6. «Riigi Teataja» 1940, nr. 90, art. 901. «Kommunist» nr. 31, 3. august 1940, lk. 7.

²⁹ Märkus: Firmavõrguks nimetatakse tööstusele kuuluvat jaekaubandusvõrku.

³⁰ 1939. a. oli Eestis 9773 erakauplust (I—III järk). 1. septembril 1940. a. kuulus riiklikku kaubandussektoris 115 jaekaubandusettevõtet (neist allusid Kergetööstuse Rahvakomissariaadile 83, Kohaliku Tööstuse Rahvakomissariaadile 23 ja Kommunaalmajanduse Rahvakomissariaadile 7). ENSV ORRKA, f. R-973, nim. 1, s.-ü. 81, l. 3 ja ENSV ORRKA, f. R-973, nim. 1, s.-ü. 79, l. 11—16 alusel.

Esimesed EKP ja Eesti NSV valitsuse poolt moodustatud kaubandusorganid ei olnud oma väikeste koosseisude ja peamiselt kontrolli funktsioonide tõttu suutelised seda ülesannet täitma. Usaldusmeeste töö juhtimiseks, suurerakaubanduse natsionaliseerimiseks ja riikliku kaubanduse organiseerimiseks oli vaja luua ulatuslikumate funktsioonidega keskorgan, kes allutaks endale kogu kaubandusliku tegevuse vabariigis.

Eesti NSV Konstitutsiooni vastuvõtmisega 25. augustil 1940. a. loodi kaubandusala keskse haldusorganina Eesti NSV Kaubanduse Rahvakomissariaat, kellele anti üle varem Kaubanduse Korraldamise Komitee kuulunud õigused ja kohustused.³¹ Kaubanduse rahvakomissariiks määras vabariigi valitsus H. Alliku.³² Tema asetäitjaks nimetati 1. septembrist 1940. a. V. Jaanus.³³

Koos Kaubanduse Rahvakomissariaadi moodustamisega organiseeriti ka rahvakomissariaadi partei-algorganisatsioon. Sellesse kuulus 1940. a. septembri algul viis kommunisti.³⁴ Algorganisatsiooni sekretäriks valiti A. Mäemat.³⁵

Oma olemasolu esimestest päevadest alates kujunes partei-algorganisatsioon nende ülesannete täitmise peamiseks juhtijaks, mis EKP ja Nõukogude valitsus olid kaubandusele püstitanud. Kõik tähtsamad riikliku kaubandussektori organiseerimisse puutuvad küsimused arutati läbi kommunistide nõupidamistel.

Partei-algorganisatsiooni kuuluvate kommunistide soovitusel komplekteeriti ka suur osa rahvakomissariaadi kaadrist. Paljud neist valiti tarbijate kooperatsioonis ja majandusministeeriumi juures töötanud spetsialistidest. Nii asus rahvakomissariaadi organiseerimisosakonda juhtima A. Udam, varustusosakonda H. Arumaa, plaaniosakonda A. Sarand ja kontrollosakonda A. Saviir, kelledest kujunesid riikliku kaubanduse tunnustatud organisaatorid.

Kommunistide vähesuse tõttu oli neid võimalik paigutada ainult kõige tähtsamatesse töölõikudesse. Näiteks asus A. Mäemat juhtima kaadriosakonda. L. Vseviiov aga suunati rahandusosakonna juhataja ning rahvakomissari asetäitja vastutusrikkale tööpostile.³⁶ Kokku oli rahvakomissariaadis 1940. a. sügisel 11 osakonda, bürood ja inspektuuri 102 töötajaga.³⁷

Eesti NSV Kaubanduse Rahvakomissariaadi moodustamisega lõpetasid 1940. a. sügisel oma tegevuse ka Kaubanduse Korraldamise abiorganid ja nende asemele moodustati 18. septembrist

³¹ «ENSV Teataja» 1940, nr. 8, art. 70.

³² «Kommunist» nr. 54, 26. august 1940, lk. 12.

³³ «ENSV Teataja» 1940, nr. 10, art. 107.

³⁴ H. Alliku, V. Jaanuse ja L. Vseviiovi andmeil.

³⁵ A. Mäemat langes Suures Isamaasõjas.

³⁶ ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 159, l. 18—22.

³⁷ Seisuga 8. oktoober 1940. a. (koos teenindava personaliga). ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 159, l. 6—9.

1940. aastast alates kaubandusosakonnad linna- ja maavalitsuste juurde.³⁸ Kaubandusosakondade peamiseks ülesandeks sai juhtida «sotsialistliku kaubanduse ülesehitamist» ja teostada «järelevalvet kaubandusliku tegevuse korrapärase arendamise ning kaubandusala eeskirjade täitmise üle...»³⁹ Osakondade juhatajad soovitati kohalike partei- ja omavalitsuse organite poolt.

Tuginedes loodud Eesti NSV Kaubanduse Rahvakomissariaadi ning linna- ja maaomavalitsuste kaubandusorganitele asuti suurkaubanduse natsionaliseerimisele.

Eesti NSV Konstitutsioon, mis kajastas EKP programmi põhinõudeid,⁴⁰ lubas sotsialistliku majandussüsteemi kõrval tegutseda ainult väiksematel erakaubandusettevõtetel.⁴¹ Vastavalt sellele soovitasid EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu natsionaliseerida kaubandusettevõtted kaubakäibega vähemalt 100 000 krooni aastas.

Partei ja valitsuse direktiivide täitmiseks moodustati 20. septembril 1940. a. Eesti NSV Kaubanduse Rahvakomissariaadi juurde Natsionaliseerimise Komitee. Kaubanduse rahvakomissari käskkirjaga nimetati komitee esimeheks V. Jaanus ja liikmeteks L. Vseiovi, ametiühingute aktivist O. Pärn ning töötava intelliigentsi esindajad A. Saviir ja R. Uudsemaa.⁴² Samast kuupäevast pärineva käskkirjaga määras rahvakomissar H. Allik usaldusmehed natsionaliseerimise läbiviijaiks kaubandusettevõttesse.⁴³

Natsionaliseerimise Komitee koostas riigile ülevõetavate ettevõtete nimekirjad. Samuti koostati ning saadeti usaldusmeestele välja üksikasjalikud tegevusjuhendid.⁴⁴ Nendele ettevalmistavatele sammudele järgnes Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu otsus 23. septembrist 1940. a., millega määrati natsionaliseerimisele 387 vabariigi suuremat kaubandusettevõtet.⁴⁵

Siit peale algas kaubandusettevõtete tegelik ülevõtmine. Usaldusmees teatas äriomanikule või tema asetäitjale, et ettevõttele kuuluv kinnis- ja vallasvara koos nõudmistega ja kohustustega on võetud Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu otsuse alusel riigi valdusse. Seejärel koostati ettenähtud vormi alusel natsionaliseerimise akt. Pärast akti koostamist kutsus usaldusmees kokku tee-

³⁸ ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 123, l. 1—70. Narva linnavalitsuse juurde organiseeriti kaubandusosakond 23., Saare Maavalitsuse juurde 25., Tartu ja Pärnu Maavalitsuse juurde 26. septembril 1940. a. ja Viru Maavalitsuse juurde 1. oktoobril 1940. a.

³⁹ «ENSV Teataja» 1940, nr. 66, art. 881.

⁴⁰ Vt. EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 207, l. 64.

⁴¹ Nõukogude Eesti Konstitutsioonilise Seadusandluse ajaloost. — Dokumentide kogumik, ERK, Tallinn 1960, lk. 164, § 8.

⁴² «ENSV Teataja» 1940, nr. 13, art. 128.

⁴³ «ENSV Teataja» 1940, nr. 13, art. 129.

⁴⁴ ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 216, l. 1—3 ja ENSV ORRKA, f. 969, nim. 6, s.-ü. 320, l. 63—67.

⁴⁵ «ENSV Teataja» 1940, nr. 12, art. 121.

nijaskonna ja teatas ettevõtte natsionaliseerimisest. Ühtlasi märkis ta, et sellest momendist on ettevõtte personal vastutav kogu tema hoolde usaldatud sotsialistliku omandi eest ja kannab isiklikku vastutust kahjude eest, mis ettevõttes võivad tekkida selle vastu suunatud tegevuse tagajärjel.⁴⁶

Usaldusmehi juhtisid natsionaliseerimisel vahetult EKP kohalikud komiteed ja linnade ning maavalitsuste kaubandusosakonnad. Näiteks töötas Tartu linnavalitsuse kaubandusosakonna alluvuses 30. septembril 1940. a. 60 usaldusmeest, nende hulgas parteikomitee suunamisel mitmed kommunistid, nagu P. Pats, L. Ird, A. ja S. Lüpsik, A. Rätsep jt. EKP kohalikud komiteed aitasid kaubandusosakondadel valida riigile ülevõetud ettevõtetesse uusi ärijuhte ning materiaalselt vastutavaid isikuid ja lahendasid mitmesuguseid natsionaliseerimisega seotud küsimusi.

Pärast natsionaliseerimise väljakuulutamist moodustati Kaubanduse Rahvakomissariaadis lisaks varem loodud Natsionaliseerimise Komiteele kontrollosakond. Selle juhtimisel inventeeriti natsionaliseeritud ettevõtete materiaalsed ja rahalised vahendid. Et enamikul ülevõetud kaubandusettevõtetel varem raamatupidamine puudus ja usaldusmeestel polnud sellel alal küllaldaselt teadmisi, siis oli kontrollosakonna töö väga pingeline. Näiteks ajavahemikus 23.—30. septembrini 1940. a. tehti 77 inventuuri, töötati välja esialgsed arvepidamise alused ja lahendati keskmiselt 50—70 usaldusmeeste töö ja raamatupidamise sisseviimisega seotud küsimust päevas.⁴⁷ Kontrollosakonna tegevust juhtis Natsionaliseerimise Komitee liige A. Saviir.

Inventeerimise alusel koostatud natsionaliseeritud ettevõtete bilansside läbivaatamiseks moodustati Kaubanduse Rahvakomissariaadi juurde bilansside komisjon.⁴⁸ Tema esitas kaubandusosakonnalt saadud bilansid ühtlasi kaubanduse rahvakomissarile kinnitamiseks. Bilansi kinnitamise järel loeti ettevõtte lõplikult riigile üleantuks. Komisjoni esimeheks määrati L. Vseiov.

Tänu sellele, et EKP ja vabariigi valitsus olid loonud natsionaliseerimisaparaadi ja et võidi kasutada tööstus- ning transpordiettevõtete ja pankade natsionaliseerimisel omandatud kogemusi, kulges kaubandusettevõtete riigile üleandmine põhiliselt ettenähtud korra kohaselt. Eeltoodu aga ei tähenda, nagu poleks kodanlus natsionaliseerimisele vastupanu avaldanud.

Kodanluse vastupanu ilmnis ulatuslikult kaupade varjamise ja kõrvaldamise ning usaldusmeeste mõjutamise katsetes, samuti ka mitmesuguste protestide esitamise vormis. Näiteks pöördus Narva linnavalitsuse kaubandusosakond 2. oktoobril 1940. a. Sise-

⁴⁶ ENSV ORRKA, f. R-969, nim. 6, s.-ü. 320, l. 63—67.

⁴⁷ ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 826, l. 23—25 ja ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 205, l. 14. ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 210, l. 1.

⁴⁸ «ENSV Teataja» 1940, nr. 19, art. 213 ja EKPA f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 166, l. 168—169.

asjade Rahvakomissariaadi kohaliku osakonna poole, paludes võtta vastutusele natsionaliseeritud P. Vassiljevi ja N. Luzini kaubandusettevõtete omanikud, sest need olid mitmesuguste tehingutega realiseerinud osa ettevõttele kuulunud vallasvarast.⁴⁹ Samast teatati 25. oktoobril 1940. a. Kaubanduse Rahvakomissariaadile, et S. Maslovski äris püüdis raamatupidaja kõigiti kaupu varjata ja äriomanik takistada vastutava müüja tegevust. Kontrollimisel ilmnnes, et «inventuuri ei olnud kõik kaubad sisse võetud kauba tegeliku hulga varjamise sihiga»⁵⁰.

Protestide esitamise eesmärgiks oli saada natsionaliseeritud varanduste eest kompensatsiooni või kergendada äriomaniku kanda jäetud maksukohustusi.⁵¹ Näiteks avaldas Inglise õlikompanii esindaja vastuseisu järgmisel viisil: «Kirjutades alla sellele bilansile (natsionaliseerimise bilanss — V. R.) kui Shell Company of Estonia, Ltd. Londoni volinik kinnitan 25. 9. 1940. a. Kaubanduse Rahvakomissariaadile esitatud protesti meie firma kui inglise kontserni natsionaliseerimise vastu ning jätan firmale Shell Co of Estonia Ltd. London välismaal kõik õigused oma natsionaliseeritud varanduste eest täieliku kompensatsiooni või tasu nõudmiseks kõikide kahjude eest, mis tekivad firmale nimetatud natsionaliseerimise tagajärjel.»⁵² Analoogilisi proteste esitasid teisedki väliskapitaliga seotud ettevõtted, ilma et kaubanduse rahvakomissar oleks neid rahuldanud.

Vastupanu avaldus ka teistsugustes vormides. EKP Petserimaa Komitee kuulas 5. detsembril 1940. a. Petseri Maavalitsuse aruannet kaubanduse natsionaliseerimise kohta. Selgitati, et maavalitsuse kaubandusosakonna juhataja, kelleks oli endine kaitseliitlane, paigutas oma sugulasi juhtivale kaubandustöölle ega garanteerinud ettenähtud kaubandusettevõtete natsionaliseerimist.⁵³ Erakaupmeeste mõju alla sattumise ja oma ülesannetega mittetoimetulemise pärast vabastati 1940. a. ka mõned usaldusmehed.

Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu otsusega 23. septembrist 1940. a. natsionaliseeritud erakaubandusettevõtted moodustasid küll umbes 4% viimaste üldarvust,⁵⁴ kuid hõlmasid üle 50% nende jaekaubakäibest.⁵⁵ Hiljem täiendati rea valitsuse määrustega⁵⁶ natsionaliseerimisele kuuluvate kaubandusettevõtete

⁴⁹ ENSV ORRKA, f. R-1424, nim. 1, s.-ü. 8, l. 73.

⁵⁰ ENSV ORRKA, f. R-1424, nim. 1, s.-ü. 8, l. 183—184.

⁵¹ ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 573, l. 38—39.

⁵² ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 479, l. 132.

⁵³ EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 13, l. 67.

⁵⁴ Arvestuse aluseks on võetud 1939. a. erakaubandusettevõtete arv.

⁵⁵ «Kommunist», nr. 93, 4. oktoober 1940, lk. 1.

⁵⁶ «ENSV Teataja» 1940, nr. 32, art. 374; nr. 39, art. 456; nr. 53, art. 628; nr. 58, art. 706.

nimekirja⁵⁷, nii et 1940. a. lõpuks oli tegelikult riigistatud 412 era-kaubandusettevõtet,⁵⁸ sealhulgas sellised suurkapitalistlikud ettevõtted, nagu näiteks aktsiaselts ning kaubamaja «Jaak Puhk ja Pojad», kaubanduslik keskühisus «Estonia», aktsiaselts «Eesti Kaupmeeste Majanduskeskus» jt., mis etendasid tähtsat osa kodanliku vabariigi majanduslikus ja poliitilises elus. Riigistati ka monopolistlike välisfirmade Eesti esindused: «Singer Sewing Machine Company» ja «Shell Company». Nende peamiselt hulgi-kaubandusega tegelevate ettevõtete kõrval anti riigile üle suured hulgi- ja jaekaubandusettevõtted, nagu tekstiilitööstuse aktsiaselts «Tekla», «Tall. Tekstiil», «A. Rubanovič ja Pojad», «M. Jänes» jt.

Natsionaliseerimisega laienes riiklikule kontrollile allutatud era-kaubandusettevõtete arv. Nii oli 1. oktoobriks 1940. a. kontrolli alla võetud 213, 20. oktoobriks 488 ja 30. novembriks 505 era-kaubandusettevõtet. Seoses täiendavate natsionaliseerimiste ja mõnede ettevõtete riikliku kontrolli alt vabastamisega vähenes see arv 1940. a. lõpuks⁵⁹ 485-le⁶⁰. Natsionaliseeritud kaubandusettevõtete baasil asusid EKP ja vabariigi valitsus riikliku kaubandusvõrgu organiseerimisele.

EKP Keskkomitee ja ENSV Rahvakomissaride Nõukogu suunasid Kaubanduse Rahvakomissariaadi koosseisu vastavate kogemustega töötaja kommunist K. Selivanovi. Võttes arvesse vanemate liiduvabariikide eeskuju koostati tema abiga riikliku ja kooperatiivse kaubanduse organiseerimise kava. Selles nähti ette kujundada riiklik kaubandusvõrk esmajärjekorras natsionaliseeritud kaubandusettevõtetest ja luua nende operatiivseks haldamiseks NSV Liidu kaubandussüsteemile vastavalt kaubastuid ja truste.

Kaubanduse Rahvakomissariaadi kava kohaselt organiseeriti 1940. a. oktoobri lõpus kuus kaubastut ja üks trust.⁶¹ Neist neli loodi sega- (Tartu, Narva, Pärnu ja Viljandi) ja kolm spetsiali-

⁵⁷ Natsionaliseerimisele võeti ka 50 000-kroonise aastase kaubakäibega ettevõtted.

⁵⁸ EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 662, l. 75. Märkus: Arvestatud ei ole raamatukauplusi ning antikvariaate, mis natsionaliseeriti Eesti NSV RKN määrusega 4. septembrist 1940. a. ja Eesti NSV RKN määrusega 20. detsembrist 1940. a. «ENSV Teataja» 1940, nr. 3, art. 24 ja nr. 70, art. 943) ja allutati Riiklikule Kirjastuskeskusele. Samuti ei ole arvestatud apteeke, mis natsionaliseeriti Eesti NSV RKN määrusega 7. oktoobrist 1940. a. («ENSV Teataja» 1940, nr. 21, art. 223). ja allutati Apteegi Peavalitsusele.

⁵⁹ Seisuga 20. detsember 1940. a.

⁶⁰ ENSV ORRKA, f. R-15, nim. 1, s.-ü. 218, l. 7. EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 166, l. 169 ja ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 29, l. 35 ja 54.

⁶¹ Eesti NSV RKN määrus 29. oktoobrist 1940. a. «ENSV Teataja» 1940, nr. 39, art. 449; NSVL Majandusnõukogu määrus nr. 1901 13. detsembrist 1940. a. «Riikliku kaubanduse organiseerimisest Leedu, Läti ja Eesti NSV-s». ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 9, l. 207—208; NSV Liidu kaubanduse rahvakomissari käskkiri 18. detsembrist 1940. a. ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 550, l. 1-3.

seeritud kaubandusorganisatsioonidena (Tallinna Tööstus- ja Toidukaubastu ning Toitlustust). Kaubastutele ja toitlustustele anti üle suurem osa⁶² natsionaliseeritud kaubandusettevõtetest. Viimaste baasil organiseeriti riiklikud kauplused, ühiskondliku toitlustamise ettevõtted, kaubabaasid, laod, külmhooned ja abikäitised.⁶³

Esimeste riiklike kaubandusettevõtete moodustamisel pidid EKP ja vabariigi valitsus ületama suuri raskusi, eelkõige sobiva kaadri leidmisel ja paigutamisel. Endisi äritegelasi ei võinud kaubandusettevõtete juhtimisele lubada. Nõukogude võimule ustavalatel ja ausatel töötajatel ei olnud aga küllaldaselt kogemusi.

Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu otsusega 16. oktoobrist 1940. a. kohustati vabariigi rahvakomissariaate koostöös EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu esimehega võtma tarvitusele abinõud «töotakistajate ja vaenulike isikute» suhtes ning korraldama EKP Keskkomiteega ühiseid nõupidamisi kaadriküsimuste lahendamiseks.⁶⁴

Koostöös EKP Keskkomiteega määrati ka esimeste riiklike kaubandusettevõtete direktorid. Tallinna Tööstuskaubastut asus juhtima kommunist S. Vseviova, Tartu Segakaubastut kommunist A. Kass, Tallinna töidu- ja Pärnu segakaubastut nõukogude võimu aktivistid A. Oja⁶⁵ ja V. Tarand ning Narva Segakaubastut N. Trankman⁶⁶.

EKP Keskkomitee juhtnõrude alusel tegelesid kaubanduskaadri valikuga ka partei linna- ja maakonnakomiteed. Nad aitasid välja selgitada nõukogude korrale ustavaid ja kaubandustööks võimelisi inimesi, kontrollisid linna- ja maavalitsuste kaubandusosakondade ning kaubandusettevõtete juhtivate töötajate koosseisu ja astusid välja klassiprintsiibi moonutamise vastu kaadri valikul. Nii kritiseeriti EKP Tartumaa Komitee koosolekul 19. novembril 1940. a. Tartu Segakaubastu direktorit revolutsioonilise valvsuse puudumise pärast, mis avaldus selles, et viimane

⁶² Seisuga 10. märts 1941. a. oli Kaubanduse Rahvakomissariaadi poolt natsionaliseeritud 503-st ettevõttest nimetatud kaubandusorganisatsioonidele üle antud 414, kooperatiivkaubandusele 62 ja teistele organisatsioonidele 28. EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 662, l. 47.

⁶³ Ülaltoodud kaubandusorganisatsioonide kõrval tegutsesid vabariigis eritingimustega seotud töötajate varustamiseks veel sõjaväe- ja erikaubastud. Reisijate ja raudteetöötajate paremaks varustamiseks nähti Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu määrusega 19. detsembrist 1940. a. ette luua kaubandusorganisatsioon «Transtorgpit». Omaette kaubandusvõrk oli veel Apteekide Peavalitsusel, Riiklikul Kirjastuskeskusel, kohaliku ja kergetööstuse ning kommunaalmajanduse rahvakomissariaatidel ja kaubandusorganisatsioonil «Dünamo». «ENSV Teataja» 1940, nr. 68, rt. 916. ja Eesti NSV rahvamajanduse plaani täitmise põhinäitarve nr. 1(3), Tallinn, veebruar 1941, tab. 43, lk. 54.

⁶⁴ ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 10, l. 13.

⁶⁵ A. Oja mõrvati fašistide poolt 1941. a.

⁶⁶ ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 17, l. 19.

oli määranud ärijuhi kohale endise suurmajaomaniku.⁶⁷ Sama komitee koosolekul 30. novembril 1940. a. nõuti et kaadri valikul võetaks aluseks eelkõige töötajate poliitiline meelsus ja usatus.⁶⁸ Kaubandusorganisatsioonide kaadri koosseisu ja tegevust kontrollisid 1940. a. ka Narva, Petserimaa ja Virumaa parteikomiteed.⁶⁹

Ülaltoodule vaatamata ei olnud noorte parteiorganisatsioonide töö kaadriga vaba puudustest. Parteikomiteede suure töökoormuse ja väheste kogemuste tõttu jäi kontroll pinnapealseks, mistõttu mõnikord soovitati kohtadele inimesi, kes ei õigustanud rahva usaldust.⁷⁰

Riiklike kaubandusettevõtete kujundamise kõrval täiustasid EKP ja vabariigi valitsus juhtivat kaubandusaparaati. 2. oktoobril 1940. a. asutati Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu juurde majandusnõukogu ja 8. oktoobril 1940. a. loodi selle koosseisu tööstus- ja kaubandussektor. Viimase ülesandeks oli kaubandusküsimuste ettevalmistamine ja esitamine Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogule ja Majandusnõukogule lahendamiseks.⁷¹ Majandusnõukogu eesotsas seisis Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu esimees J. Lauristin, tema asetäitjaks suunati O. Sepre. Kergetööstuse Rahvakomissariaadi varustus- ja turustustegevuse korraldamiseks loodi selle juurde kaubandusbüroo.⁷² Kaubanduse Rahvakomissariaadis moodustati kolleegium, mille koosseisu kuulusid kommunistid H. Allik, L. Vseviiov, E. Vinter⁷³ ja töötava intelligentsi esindaja V. Udam.⁷⁴ Kolleegiumi ülesandeks oli läbi arutada rahvakomissariaadi tähtsamad korraldused ja instruksioonid ning määrata nende rakendamise kord.

Seega jõuti Eestimaa Kommunistlik Partei ja vabariigi valitsuse juhtimisel juba 1940. a. põhiliselt lammutada kodanlik kaubandusaparaat ja organiseerida suuremate erakaubandusettevõtete natsionaliseerimise baasil riiklik kaubandussektor.⁷⁵ Loodi riikliku kaubanduse juhtivad organid ja komplekteeriti need

⁶⁷ EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 27, l. 69–70.

⁶⁸ EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 27, l. 38.

⁶⁹ EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 240, l. 2–3; EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 13, l. 62; EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 63, l. 53.

⁷⁰ EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 9, l. 43 ja EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 10, l. 34–36.

⁷¹ ENSV ORRKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 374, l. 1–16.

⁷² Majandusnõukogu otsus 8. oktoobrist 1940. a. ENSV ORRKA, f. R-1206, nim. 1, s.-ü. 9, l. 1.

⁷³ E. Vinter oli Eesti Tarbijate Kooperatiivide Keskühisuse esimees.

⁷⁴ Kaubanduse Rahvakomissariaadi kolleegiumi koosseis kinnitati Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu otsusega 6. detsembrist 1940. a. «ENSV Teataja» 1940, nr. 62, art. 777.

⁷⁵ Seisuga 1. jaanuar 1941, kuulus Eesti NSV Kaubanduse Rahvakomissariaadi riiklikku kaubandussektorisse 553 jaekaubandusettevõtet. Arvesse ei ole võetud «Eesti Lihaekspordi» 63 jaekaubandusettevõtet. Eesti NSV rahvamajanduse plaani täitmise põhinäitarve nr. 1 (3), Tallinn, veebruar 1941, tab. 43, lk. 54.

kaadriga. Partei ja valitsuse kaubanduspoliitika elluviimiseks töötasid riikliku kaubandussektori vastutavates lõikudes kommunistid.

Kuid riikliku kaubandussektori organiseerimisel puututi 1940. a. kokku veel paljude raskuste ja puudustega. Kommunistide oli vähe, kaubandusvõrgus pesitses endisi ärimehi ja kapitaliste. Täiustamist vajas juhtimissüsteem. Seepärast seisis 1941. a. Eestimaa Kommunistliku Partei ees peamise ülesandena riikliku kaubandussektori kindlustamine ja tugevdamine.

Väga palju tuli selle ülesande täitmiseks ära teha kohalikel parteiorganisatsioonidel. Kaubanduskaadri puhastamist arutati aktiivselt kohalike parteiorganisatsioonide konverentsidel linnades ja maakondades 25. jaanuarist 3. veebruarini 1941. a. «Kaubanduse alal on loodud uutest jõududest uus aparaat. Ka siin on ärijuhid otsitud töötava rahva hulgast ja äriteenijate seast. Kuid kasutatud on ka endisi äriomanikke ja neile lähedal seisvaid inimesi,» märgiti EKP Tartumaa organisatsiooni aruandes 28. jaanuaril 1941. a.⁷⁶ Suurt tähtsust omistati konverentsidel kommunistide suunamisele kaubandusse. Näiteks Petserimaal läks aruandeperioodil sellele kutsealale 24 parteiliiget ja kandidaati, kes töötasid kaubandusettevõtete juhatajatena ja teistel ametikohtadel.⁷⁷ Kommunistide, kommunistlike noorte ja nõukogude võimu aktivistide edutamist kaubandustööle mainitakse kui vajalikku abinõu ka EKP Tallinna organisatsiooni konverentsi otsustes.⁷⁸

Printsiipiaalse hinnangu EKP kaadripoliitikale andis partei IV kongress (5.—8. veebruarini 1941. a.). Andes aru ENSV Rahvakomissaride Nõukogu tööst ütles kongressil J. Lauristin: «Kaadrite küsimus on meie töö teljeks.» «Me peame riigiaparaadi lõplikult puhastama vaenulikest kodanlikest elementidest.» Tuleb julgemini edutada inimesi rahvamassidest, tööliste, kehva ja kesktalupoegade ja töötava intelligentsi seast.» Kritiseerides marksistlik-leninlikust kaadripoliitikast kõrvalekaldumisi, märkis kõneleja: «Keegi ei nõua, et inimesi vallandatakse ainult seepärast, et nad kunagi olid Nõukogude Liidule vaenulike parteide ja organisatsioonide liikmeiks.» «Kuid kahekordselt väär on, kui Nõukogude asutustes leiavad varjupaiga nende vaenulike organisatsioonide tuusad ja endised kodanliku võimu silmapaistvad esindajad.»⁷⁹

Kongress mõistis hukka mõnede juhtivate töötajate kartuse edutada vastutavatele kohtadele võimekaid noori tööliste ja talu-

⁷⁶ EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 28, l. 106.

⁷⁷ EKP Petserimaa Komitee aruanne Petserimaa parteiorganisatsiooni konverentsile 26. jaanuaril 1940. a. EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 16, l. 32.

⁷⁸ EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 24, l. 301. Märkus: EKPA Tallinna organisatsiooni konverents toimus 1941. a. veebruari esimestel päevadel.

⁷⁹ J. Lauristin, Esimene nõukogude aasta Eestis, RK Poliitiline Kirjandus, Tallinn 1946, lk. 122.

poegade hulgast ning nõudis kaadri valimist poliitiliste ja tööalaste omaduste järgi.

Partei- ja nõukogude organid hakkasid paremini juhtima riikliku kaubandussektori tööd kaadri alal. Kujunes välja EKP Keskkomitee kaubandusküsimustega tegelev aparaat. 1941. a. veebruaris moodustati EKP Keskkomitee kaubandusosakond D. Kuzmini juhtimisel.

EKP IV kongressi otsuste alusel ja EKP Keskkomitee juhtimisel arutasid kohalikud parteiorganisatsioonid nüüd sagedamini kaubanduskaadri valikut ja ettevalmistamist. Nii otsustati EKP Pärnu linna ja maakonna aktiivi koosolekul 25. veebruaril 1941. a. teha täitevkomiteedele kohustuseks «koondada suureks paisutatud ärijuhtide arvu ning puhastada kaubanduse aparaati vaenulikest elementidest,» asendades «neid uute ja noorte jõududega töötava rahva ridadest»⁸⁰. Et aidata seda ülesannet täita, analüüsis EKP Pärnumaa Komitee 3. märtsil 1941. a. kohaliku segakaubastu tööd. Komitee koosolekul märgiti, et üheks kaadri risustamise viisiks oli kaupluste kinkimine kapitalistide poolt sellel tingimusel, et endisele omanikule võimaldataks kaubastus teenistuskohat. «Endiste kaupmeeste jätmene natsionaliseeritud e. kingitud äridesse avaldab halba mõju tööliisklassile. Vana kaupmehe läbi harilik kodanik vaatab meie riigi võimu. Neile nähtub, nagu endised kapitalistid oleksid ikka teguvõimelised ja seega nõrgestub neis usaldus meie partei...» vastu, ütles koosolekul EKP Pärnumaa Komitee sekretär. K. Männikson.⁸¹ Parteikomitee soovitas leida kaubastu kaadriosakonnale võimekam juhataja ning endiste kaupmeeste väljatõrjumiseks palgata kaubandusalale silmapaistvamaid töölisi oma käitistest.⁸²

Partei otsuste põhjal tugevdas kaadrialast tööd ka Eesti NSV Kaubanduse Rahvakomisariaat. Selle töö kontrollimiseks kohustati (17. veebruarist 1941. a.) kaubandusorganisatsioonide kaadrite osakondade juhatajaid andma rahvakomisariaadi kolleegiumil aru nende alluvate osakondade tegevusest.⁸³ Juhtiva aparaadi tugevdamiseks kinnitati K. Selivanov EKP Keskkomitee büroo otsusega 17. märtsist 1941. a. kaubanduse rahvakomissari asetäitjaks⁸⁴ ja arvati 4. aprillist 1941. a. kolleegiumi koosseisu.⁸⁵ Tallinna Toitlustrusti direktoriks suunati kommunist J. Milliste.⁸⁶

Kõrvuti kontrolli tugevdamisega kaadri valiku üle korraldati töötajate väljaõppeks kursusi. 1941. a. esimeses kvartalis oli osavõtjaid 1778. Kursusi organiseeriti ka juhtivale kaadriale.

⁸⁰ EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 19, l. 47.

⁸¹ EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 19, l. 85—86.

⁸² EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 19, l. 84—86.

⁸³ ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 565, l. 57.

⁸⁴ EKPA, f. 1, nim. 1-3, s.-ü. 179, l. 104.

⁸⁵ ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 560, l. 78.

⁸⁶ J. Milliste mõrvati fašistide poolt 1942. a.

10. aprillil 1941. a. andis kaubanduse rahvakomissar käskkirja «Praktiliste abinõude kohta töö parandamiseks kaadrite alal Eesti NSV Kaubanduse Rahvakomissariaadi süsteemis.» Selle alusel moodustati rahvakomissariaadis ja kaubandusorganisatsioonides reservkaader töötajate edutamiseks. Suuremates kaubandusorganisatsioonides nähti ette direktori asetäitja koht kaadri alal. Kaubastute ja toitlustusti direktoritelt nõuti, et «kohalike parteiorganisatsioonide kaasabil» määrataks kindlaks kaupluste, baaside ja ladude juhatajate koosseisud.⁸⁷ Kaubanduse Rahvakomissariaadi kaadriosakonna tööga seotud küsimused anti samast kuupäevast vahetult rahvakomissar H. Alliku kompetentsi.⁸⁸

Tugevnes riikliku kaubandussektori koosseis. Kui 1940. a. olid riiklikus kaubandussektoris töötavad vähesed kommunistid koonduvad peamiselt keskparaadi juurde, siis 1941. a. kevadel tegutses neid juba igas kaubandusorganisatsioonis. Kõige rohkem oli kommuniste direktorite, nende asetäitjate, kaadriosakondade juhatajate ja inspektorite seas. Partei liikmeid ja kandidaate töötas vähesel määral ka ärijuhtidena, müüjatena ja abikäitiste töölistena.⁸⁹ Suuremate kaubandusorganisatsioonide (näiteks Tartu sega- ja Tallinna tööstuskaubastu ning toitlustust) juurde olid moodustatud partei-algorganisatsioonid.⁹⁰ Kokku töötas Kaubanduse Rahvakomissariaadile alluvas riiklikus sektoris 51 kommunisti, neist 38 partei liiget ja 13 kandidaati.⁹¹

Kaadri poliitiline ja erialane tugevnemine kajastus ka linnade ja maakondade täitevkomiteede koosseisus. Kommuniste ja kommunistlikke noori oli maakondade kaubandusosakondade juhatajate hulgas 24. märtsil 1941. a. 45%. Valgamaa kaubandusosakonna eesotsas seisis 1941. a. kevadel kommunist S. Päss, Tartumaal kommunist A. Lüksik ja kommunistlik noor E. Tõnrist. Tartus ja Narvas töötas sellel ametikohal endine tööline, Saaremaal endine müüja. 10-st maakonna kaubandusosakonna juhatajast olid 5 kõrgema, 2 kesk-, 1 kutsekooli ja 2 algharidusega.⁹²

Kommuniste oli kaubandustöötajate hulgas siiski veel vähe. Kui Tartus ja Tallinnas töötasid nad riikliku kaubandussektori otsustavates lõikudes, siis väiksemates linnades oli olukord vastupidine. Pärnu Segakaubastus näiteks oli ainult üks kommunist, kes töötas arveametnikuna. Viljandi Segakaubastus oli neid üksnes abikäitiste tööliste seas. Liialt palju pöörasid kohalikud organid kommunistide ja töötavale rahvale ustava kaadri paigutamisel tähelepanu erialasele kvalifikatsioonile, mitte alati ei arvestatud

⁸⁷ ENSV ORRKA, f. 13, nim. 1, s.-ü. 567, l. 14—18.

⁸⁸ ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 610, l. 62.

⁸⁹ EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 426, l. 115.

⁹⁰ Kommunistide P. Patsi, O. Verro ja F. Sauksi andmetel.

⁹¹ EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 426, l. 115.

⁹² ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 689, l. 26—41.

seada, et revolutsiooniliste ümberkorralduste perioodil on vaja juhtivale tööle suunata eelkõige poliitiliste omaduste järgi ja samal ajal võimaldada nõukogude võimule ustavatel inimestel erialast kvalifikatsiooni tõsta.

Riikliku kaubandussektori tugevdamise ülesanne ei tähendanud üksnes kaadrialase töö parandamist, vaid samuti tugevama materiaalse tehnilise baasi loomist. Seda eesmärki teenis rida täiendavaid erakaubandusettevõtete natsionaliseerimisi 1941. a.⁹³ 1941. a. juunis ulatus riigistatud ettevõtete arv juba 703-ni.⁹⁴ Lisaks natsionaliseerimisele võtsid riiklikud organisatsioonid era-kaupmeestelt mitmesugustel tingimustel üle ka osa väikeettevõtteid. Suure Isamaasõja alguseks ulatus kaubanduse rahvakomissarile otseselt allutatud kaubandusettevõtete arv ligikaudu 1000-ni.⁹⁵ Erakaubandusettevõtteid oli 1941. a. juunis küll veel rohkem kui riiklikke, kuid nende osatähtsus kogu vabariigi jae-kaubanduses moodustas erakaupluste väiksuse tõttu umbes 10—15%.⁹⁶

Seega oli EKP V. I. Lenini juhendite ja NLKP kogemuste alusel juba ühe nõukogude aastaga organiseerinud riiklik kaubandussektori, mis omandas juhtiva koha vabariigi kaubanduses.

EKP tegevuse riikliku kaubandussektori loomisel võib jaotada kolme etappi.

Esimesel etapil (juuni-august 1940. a.) langes pearaskus kodanliku kaubandusaparaadi puhastamisele ja tööliskontrolli kehtestamisele. Töötava rahva nõudel ja aktiivsel kaasabil ning kodanliku seadusandluse ärakasutamiseга tõrjuti reaktioonilised elemendid majandusaparaadist välja, piirati erakaubanduse tegevussfääri ja moodustati esimesed kaubandust kontrollivad nõukogude võimu organid. Töölis- ehk riikliku kontrolli sisseviimiseks loodi usaldusmeeste organisatsioon.

EKP tegevuse sellel perioodil tähistavad Eesti NSV Kaubanduse Rahvakomissariaadi asutamine ja suuremate kaubandusettevõtete riikliku kontrolli alla võtmine.

Teisel etapil (september-detsember 1940. a.) kujunes põhi-ülesandeks erakaubanduse natsionaliseerimine. Loodi natsionaliseerimist teostavad organid ja usaldusmeestele toetudes riigistati suuremad erakaubandusettevõtted. Viimaste baasil kujundati riiklik kaubandusvõrk ja selle juhtivad asutused.

EKP tegevuse tulemuseks oli 412 suurkaubandusettevõtte natsionaliseerimine ja riiklike kaubandusorganisatsioonide moodustamine.

⁹³ Vt. «ENSV Teataja» 1941, nr. 17—62.

⁹⁴ ENSV ORRKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 374, l. 4.

⁹⁵ EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 393, l. 35.

⁹⁶ Sealsamas.

Kolmandal etapil, s. o. 1941. a., tõusis esiplaanile riikliku kaubandussektori komplekteerimine nõukogude võimule ustava kaadriga. Selleks suunati kaubandusorganisatsioonidesse kommuniste ja tugevdati kontrolli kaadri valiku üle.

EKP tegevuse tulemuseks oli riikliku kaubandussektori väljakujunemine.

Tähtsat osa riikliku kaubandussektori organiseerimises etendasid kommunistid H. Allik, V. Jaanus, A. Kass, D. Kuzmin, J. Milliste, A. Mäemat, A. Oja, P. Pats, A. Rebane, K. Selivanov, O. Verro, L. ja S. Vsevioid jt. Parteiorganisatsiooni juhtimisel tegid selleks palju ära nõukogude võimu aktivistid A. Glass, A. Intsar, P. Must, E. Parrila, V. Tärand, N. Trankman, ning töötava intelliigentsi esindajad H. Arumaa, E. Põrk, A. Sarand, A. Saviir, A. Üdam ja R. Uudsemaa.

Riikliku kaubandussektori organiseerimisel esinesid järgmised raskused ja puudused.

1. Tööliskontrolli kehtestamise ja natsionaliseerimise ajal: Esimeses järjekorras viidi läbi pankade ja suurtööstuse kontrolli alla võtmine ning natsionaliseerimine. Kaubandusvõrku suundus enamus usaldusmehi ajaliselt hiljem. Usaldusmeestel ei olnud esialgu küllaldaselt teadmisi ja kogemusi.⁹⁷ See raskendas pideva kontrolli organiseerimist kaubandusliku tegevuse üle ja erakaupmeestel õnnestus osaliselt väärtusi kõrvale toimetada.⁹⁸

2. Riikliku kaubandusaparaadi organiseerimise ajal. EKP Keskkomitees ei olnud 1940. a. veel välja kujunenud üksikasjalist tööjaotust. Keskkomitee tööstus- ja kaubandusosakonna juhatajal tuli peale otseste ülesannete tegelda veel side, tervishoiu jt. alade ümberkorraldamisega, mis ei võimaldanud esialgu kaubanduse parteilisele juhtimisele täit tähelepanu pühendada.

Kaadri valikul arvestasid kohalikud nõukogude ja majandusorganid mõnikord liigselt erialast kvalifikatsiooni. Seetõttu satus vanade «spetsialistide» kasutamise ettekäändel kaubandusvõrku ka endisi äraomanikke ja -tegelasi.

Kokkuvõttes seisnes Eestimaa Kommunistliku Partei tegevus riikliku kaubandussektori organiseerimisel järgnevas.

Töölisklassi võimu kehtestamise järel võetakse tarvitusele abinõud erakaupmeeste sabotaaži ärahoidmiseks ja töötava rahva normaalse varustamise tagamiseks. Selleks antakse välja esimesed sisekaubandust reguleerivad seadused, suuremates kaubandusettevõtetes seatakse sisse töölikontroll ja moodustatakse kaubandust juhtivad riigivõimuorganid. Toetudes sotsialistliku sektori olemasolule rahvamajanduse tähtsamates harudes ja ära kasutades töölikontrolli, natsionaliseeritakse suurkaubandusette-

⁹⁷ EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 63, l. 54.

⁹⁸ EKPA, f. 1, nim. 1-1, s.-ü. 662, l. 73–74. ENSV ORRKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 218, l. 9–10 ning kommunistide A. Rebase ja A. Intsari andmetel.

võtted. Viimaste baasil moodustatakse esimesed riiklikud kaubandusorganisatsioonid. Vastavalt riikliku kaubandussektori tugevnemisele võetakse tarvitusele abinõud erasektori täielikuks välja tõrjumiseks.

Kui võrrelda vanemate liiduvabariikidega, siis toimus riikliku kaubandussektori organiseerimine Eesti NSV-s tunduvalt kiiremini ja soodsamates tingimustes. Meie vabariigis saavutas sotsialistlik sektor juhtiva positsiooni kaubanduses juba ühe nõukogude aastaga, kuna vanemates liiduvabariikides kulus selleks ligikaudu 7—8 aastat. Seal langes riikliku kaubandussektori loomine rasketesse sõja ja majandusliku laose aastatesse, pealegi tuli neil seda teha üksnes omaenese kogemuste najal. Seevastu Eesti NSV-s võis kohe tugineda NLKP poolt väljatöötatud ja praktikas kontrollitud NSV Liidu kaubandussüsteemi alustele.

See kõik soodustas Eestimaa Kommunistlikul Parteil leninlikele printsiipidele vastava poliitika järgimist riikliku kaubandussektori organiseerimisel nõukogude võimu taaskehtestamise aastal Eesti NSV-s, ajavahemikus 1940—1941.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЭСТОНИИ ПО ОРГАНИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО СЕКТОРА ТОРГОВЛИ В ЭСТОНСКОЙ ССР В 1940—1941 гг.

В. Рүүс

Резюме

Программа Коммунистической партии Советского Союза ставит перед общественными науками задачу изучения и обобщения экономического, политического и культурного развития социализма и основных закономерностей перехода от социализма к коммунизму.

В статье рассматривается опыт Коммунистической партии в слабо изученном, но важном звене строительства социализма — в организации государственной торговли.

Деятельность Коммунистической партии Эстонии по организации государственного сектора торговли охватывает несколько различных вопросов. В работе автор ограничился важнейшим, с точки зрения создания государственной торговли, вопросами: введением рабочего контроля, образованием государственного торгового аппарата и национализацией частной торговли. Работа основывается в основном на материалах Партийного архива Института истории партии при ЦК КПЭ.

На первом этапе (июнь—август 1940 г.) центр тяжести деятельности КПЭ падал на чистку буржуазного торгового аппарата и на установление рабочего контроля. По требованию и при активной поддержке трудового народа и путем использования буржуазного законодательства реакционные деятели были вытеснены из хозяйственного аппарата, сфера деятельности частной торговли была ограничена и были организованы первые органы советской власти, которые контролировали торговлю. Для введения рабочего или государственного контроля был создан институт т. н. комиссаров или доверенных лиц.

Результатом деятельности КПЭ в этот период был образование Народного Комиссариата торговли Эстонской ССР и введение государственного контроля над наиболее крупными организациями частной торговли.

На втором этапе (сентябрь—декабрь 1940 г.) основная тяжесть деятельности КПЭ ложилась на проведение национализации частной торговли. Для этого под руководством коммунистов создавались органы, проводящие национализацию, и, опираясь на ранее созданный институт доверенных лиц, осуществлялась национализация более крупных предприятий частной торговли. На базе национализированных торговых предприятий образовались государственная торговая сеть и ее руководящие учреждения.

Результатом деятельности КПЭ явилась национализация 412 крупных торговых предприятий и создание государственных торговых организаций.

На третьем этапе, т. е. в 1941 году, деятельность КПЭ состояла в основном в комплектовании государственного сектора торговли преданными советской власти кадрами. Для этого в торговые организации направлялись коммунисты и усилили контроль за подбором кадров работников торговли. К концу этого периода было осуществлено образование государственного сектора торговли.

Деятельность и опыт Коммунистической партии Эстонии, опирающейся на опыт КПСС по строительству социализма, в деле организации государственного сектора торговли состоит в следующем: по установлению власти рабочего класса принимаются меры для избежания саботажа частных торговцев и обеспечения нормального снабжения трудового народа. С этой целью выдаются первые законы, регулирующие внутреннюю торговлю, в наиболее крупных торговых предприятиях вводится рабочий контроль, и создаются органы государственной власти, которые руководят торговлей. Опираясь на наличие социалистического сектора в ведущих отраслях народного хозяйства и используя рабочий контроль, проводится национализация крупных торговых предприятий. На базе национализированных торговых пред-

приятий создаются первые государственные торговые организации. В зависимости от упрочения государственного сектора торговли принимаются меры для полного вытеснения частного сектора.

По сравнению со старшими союзными республиками, организация государственного сектора торговли в Эстонской ССР проходила значительно быстрее и в более благоприятных условиях. Если в старших союзных республиках социалистический сектор завоевал в торговле ведущую роль приблизительно через 7—8 лет, то в Эстонской ССР это было достигнуто уже за один год советской власти. В старших союзных республиках приходилось организовать государственный сектор торговли, опираясь на свой собственный опыт, в условиях войны и экономической разрухи. В Эстонской ССР можно было сразу стать на основу торговой системы Союза ССР, разработанной КПСС и проверенной на практике.

Все это способствовало проведению Коммунистической партией Эстонии в основном правильной, основывающейся на ленинских принципах политики в вопросе организации государственного сектора торговли.

ÜBER DIE TÄTIGKEIT DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI ESTLANDS BEI DER ORGANISIERUNG DES STAATLICHEN HANDELSSEKTORS IN DER ESTNISCHEN SSR IN DEN JAHREN 1940—1941

V. Ruus

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel behandelt man die Erfahrungen der Kommunistischen Partei Estlands in einem wichtigen, jedoch bis jetzt wenig studierten Abschnitt des sozialistischen Aufbaus — die Organisation des staatlichen Handelssektors.

Bei der Organisation des staatlichen Handelssektors umfaßte die Tätigkeit der Kommunistischen Partei Estlands verschiedene Fragen. In der vorliegenden Arbeit werden nur diejenigen Fragen behandelt, die vom Standpunkt der Grundlegung eines sowjetischen Handels aus gesehen von größter Wichtigkeit sind: das Einführen der Arbeiterkontrolle, die Gründung eines staatlichen Handelsapparats und die Nationalisierung des Privathandels. Die Folgerungen werden größtenteils auf Grund des Materials gezogen, das in dem zum Zentralkomitee der Kommunistischen Partei Estlands gehörenden Parteiarchiv des Instituts für die Geschichte der Partei aufbewahrt wird.

Bei der Organisierung des staatlichen Handelssektors kann die Tätigkeit der Kommunistischen Partei Estlands in drei Etappen eingeteilt werden.

Während der ersten Periode — Juni — August 1940 — bestand die Hauptaufgabe der Kommunistischen Partei in der Säuberung des bürgerlichen Handelsapparats und in der Einführung der Arbeiterkontrolle. Mit Hilfe der Werktätigen und deren Forderungen entsprechend, ebenso durch die Ausnützung der bürgerlichen Gesetzgebung, wurden die reaktionären Elemente aus dem Wirtschaftsapparat verdrängt, der Tätigkeitsbereich des Privathandels eingeschränkt und die ersten den Handel überwachenden Organe der Sowjetmacht gegründet. Zur Einführung der Arbeiter — und staatlichen Kontrolle wurde das sogenannte Institut der Kommissare oder Vertrauensmänner organisiert.

Das Resultat der Tätigkeit der Kommunistischen Partei Estlands in jener Periode war die Gründung des (Handels-) Volkskommissariats für Handel der Estnischen SSR und die staatliche Überwachung der größeren privaten Handelsunternehmen.

Während der zweiten Etappe — September — Dezember 1940 — bestand die Hauptaufgabe der Kommunistischen Partei Estlands in der Nationalisierung des Privathandels. Zu diesem Zweck organisierte man unter der Leitung von Kommunisten entsprechende den Nationalisierungsprozeß durchführende Organe, die mit Unterstützung von Seiten des Instituts der Vertrauensmänner die Nationalisierung größerer privater Handelsunternehmen durchführten. Auf Grundlage der nationalisierten Unternehmen wurden das staatliche Handelsnetz und dessen leitende Behörden ins Leben gerufen.

Das Resultat der Tätigkeit der Kommunistischen Partei war die Nationalisierung von 412 großen Handelsunternehmen und die Gründung staatlicher Handelsorganisationen.

Während der dritten Etappe, d. h. im Jahre 1941, bestand die Hauptaufgabe der Tätigkeit der Kommunistischen Partei Estlands im Komplettieren des staatlichen Handelssektors mit zuverlässigen Kadern. Zu diesem Zweck standte man Kommunisten in alle Handelsorganisationen und verstärkte die Kontrolle über die Auswahl der Kader.

Das Resultat dieser Periode war die Entstehung des staatlichen Handelssektors.

Die Tätigkeit der sich auf die Erfahrungen der Kommunistischen Partei der Sowjetunion stützenden Kommunistischen Partei Estlands, ebenso ihre Erfahrungen im Organisieren des staatlichen Handelssektors, können folgendermaßen zusammengefaßt werden:

Mit der Errichtung der Arbeitermacht wurden Maßnahmen getroffen, um möglichen Sabotageakten von Seiten der Privatkauflente vorzubeugen und der Arbeiterklasse eine normale Ver-

sorgung zu sichern. Zu diesem Zweck wurden die ersten den Innenhandel regulierenden Gesetze herausgegeben; in größeren Handelsunternehmen wurde die Arbeiterkontrolle eingeführt und außerdem den Handel leitende staatliche Organe gegründet.

Das Vorhandensein der Arbeiterkontrolle und des sozialistischen Sektors in den wichtigsten Wirtschaftszweigen ermöglichte die Nationalisierung der großen Handelsunternehmen. Auf Grundlage der nationalisierten Handelsunternehmen wurden die ersten staatlichen Handelsorganisationen gegründet. Gleichzeitig mit der Festigung des staatlichen Handelssektors wurden Maßnahmen getroffen zur vollständigen Verdrängung des Privatsektors.

Im Vergleich zu den älteren Unionsrepubliken wurde die Organisation des staatlichen Handelssektors in der Estnischen SSR bedeutend schneller und unter günstigeren Bedingungen durchgeführt.

Wenn in der Estnischen SSR der sozialistische Handelssektor schon im Laufe des ersten Jahres der Sowjetmacht eine führende Stellung einnahm, geschah dieses in den älteren Unionsrepubliken erst im Laufe von 7—8 Jahren.

In den älteren Unionsrepubliken mußte der staatliche Handelssektor auf Grund einiger Erfahrungen und unter schweren Kriegs — und wirtschaftlichen Bedingungen organisiert werden. In der Estnischen SSR brauchte man nur das von der Kommunistischen Partei der Sowjetunion ausgearbeitete und in der Praxis geprüfte Handessystem der UdSSR anzueignen.

Das alles half der Kommunistischen Partei Estlands bei der Verwirklichung einer den leninschen Prinzipien entsprechenden Politik beim Organisieren des staatlichen Handelssektors in den Jahren 1940—1941.

ÜHISKONDLIKE ALUSTE LAIENEMINE KULTUURIASUTUSTE TÖÖS

F. Kinkar

NLKP ajaloo kateeder

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmis kavandatud kommunistliku ühiskonna ülesehitamise plaan lähtub kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomise, kommunistlike ühiskondlike suhete kujundamise ja uue inimese kasvatamise ülesannete ühtsusest.

Partei seadis üheks peamiseks ülesandeks meie maal kommunismi laiahaardelise ülesehitamise perioodil uue, igakülgset arenenud inimese kasvatamise, «kelles harmooniliselt ühinevad vaimne rikkus, moraalne puhtus ja kehaline täiuslikkus»¹. Kommunistliku ühiskonna liikme vaimne rikkus — see on tema teaduslik maailmavaade, ideeline kindlus, laialdane polütehniline haridus, kõrge sisemine ja väline kultuur, arenenud esteetiline maitse.

Üha suuremat osa meie inimese vaimse palge väljakujundamisel etendab nõukogude kultuur.

NLKP XXII kongressi dokumentides rõhutatakse leninliku kultuurirevolutsiooni õpetuse ülisuurt tähtsust kaasaja tingimustes. NLKP programmis on märgitud: «Kultuuri areng kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise perioodil on suure kultuurirevolutsiooni lõppetapp. Sellel etapil tagatakse kõigi kommunismi võiduks vajalike ideoloogiliste ja kultuuriliste tingimuste loomine.»²

Kultuurirevolutsiooni kaasaegse etapi kõige tähtsamaks ülesandeks on tõsta kõikide tööliste ja talupoegade kultuurilis-tehniline tase intelligentsi tasemele, selleks et põhiliselt kõrvaldada olulised erinevused vaimse ja füüsilise töö vahel.

Üheks nõukogude ühiskonna kultuurielu kõige levinumaks vormiks on kultuurhariduslike asutuste tegevus.

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1961, lk. 111.

² Sealsamas, lk. 119.

Nõukogudemaal on loodud väga ulatuslik kultuurhariduslike asutuste võrk. 1961. aasta alguseks oli Nõukogude Liidus 128,9 tuh. klubilist asutust³ (nende üritustel käib umbes 300 milj. inimest aastas)⁴, tegutses 135,2 tuh. raamatukogu 845,4 miljoni suuruse raamatute ja ajakirjade fondiga.⁵ 1962. a. oli meie maal 119 tuh. paik- ja rändkino.⁶ Nende demonstreeritud filme vaatas samal aastal umbes 4 miljardit inimest.⁷

Eestis on loodud nõukogude võimu aastatel tegelikult uus ja lai kultuurhariduslike asutuste võrk. Klubiliste asutuste arv kasvas vabariigis 1960. aastaks 697-ni.⁸ Avalike raamatukogude arv suurenes 1961. a. lõpuks võrreldes kodanliku perioodiga (1938. a.) 1,8-kordseks, raamatute arv nendes 9,6-kordseks, laenu-tajate arv 5-kordseks.⁹ Eesti NSV-s on 29 muuseumi, neid külas-tab üle 500 tuh. inimese aastas.¹⁰

V. I. Lenin õpetas: «Parteitöös me oleme välja töötanud oma meetodid masside laialdaseks mõjutamiseks, kuid need tuleb ühendada kultuurhariduslike meetoditega...»¹¹

Seadnud eesmärgiks ideoloogilise ja kultuurilise tegevuse võimsa tõusu kommunismi laiahaardelise ülesehitamise perioodil, hoolitseb partei ka kultuurhariduslike asutuste töö tõhustamise eest. See väljendub esmajoones partei uues programmis.

Määrates kindlaks ülesanded kommunistliku kasvatustöö alal, pühendab NLKP programm suurt tähelepanu kultuurhariduslike asutuste tegevuse edasisele parandamisele. Eriti tähtis on see, et tõstetakse esile vajadust arendada rahva loovat initsiatiivi ja ise-tegevust kurtuurielus, sealhulgas kultuurharidustöö valdkonnas. Partei programmis rõhutatakse uute, rahva loova initsiatiivi pin-nal tekkinud kultuurharidustöö vormide (isetegevuslikud rahva-teatrid, rahvaülikoolid jne.) tähtsust.

NLKP uues põhikirjas on eraldi märgitud, et partei vaba-riiklike, kraia-, oblasti-, ringkonna- linna- ja rajooniorganisat-sioonide, nende juhtivate organite ülesandeks on «kontrollida kultuur-hariduslike asutuste tegevust».¹²

Kultuurharidusliku tegevuse taseme tõusu programm on esi-tatud reas NLKP Keskkomitee otsustes, mis on vastu võetud vii-

³ Народное хозяйство СССР в 1960 году. Статистический ежегодник, Гос-статиздат, 1961, lk. 798.

⁴ «Партийная жизнь» 1962, № 1, lk. 13.

⁵ Народное хозяйство СССР в 1960 году, lk. 791.

⁶ «Rahva Hääl» 26. jaanuar 1963. a.

⁷ Sealsamas.

⁸ Nõukogude Eesti saavutusi 20 aasta jooksul, Tallinn 1960, lk. 98.

⁹ «Eesti Statistika» 1939, nr. 212(7)—213(8), lk. 412—414 ja ENSV Kul-tuuriministeeriumi Kultuurhariduslike Asutuste Valitsuse ja ENSV Ameti-ühingute Nõukogu massilise kultuuritöö ja kehakultuuri osakonna jooksvad arhiivid (autori arvestus).

¹⁰ Nõukogude Eesti saavutusi 20 aasta jooksul, lk. 99.

¹¹ V. I. Lenin, Teosed, 28 kd., lk. 408.

¹² Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei põhikiri, Tallinn 1961, lk. 15.

mastel aastatel: «Parteipropaganda ülesannetest kaasaja tingimustes» (1960. a. jaanuar), «Üleliidulise Poliitiliste ja Teadus-alaste Teadmiste Levitamise Ühingu töö parandamise abinõudest» (1959. a. august), «Raamatukogunduse olukorrast maal ja selle parandamise abinõudest» (1959. a. septembris), «Kultuuriülikoolide tööst» (1960. a. august) jne.

Kaasajal on kultuurhariduslike asutuste peamiseks ülesandeks kõigi vahenditega abistada parteiorganisatsioone töötajate kommunistlikus kasvatamises. NLKP Keskkomitee aruandes partei XX kongressile on märgitud, et klubid, raamatukogud ja teised kultuurhariduslikud asutused peavad kujunema parteiorganisatsioonide tugibaasideks massilises poliitilises ja kultuurhariduslikus töös.¹³ Partei nõudis ja nõuab kultuuriasutustelt täieliku loobumist puudustest ja vigadest, mis iseloomustasid üldse ideoloogilist tööd Stalini kultuse perioodil. See tähendab, et nad peavad järjekindlalt tugevdama oma sidemeid eluga, hoolitsema selle eest, et nende tegevus oleks täielikult ja mõjuvalt suunatud inimeste kasvatamisele kommunismi vaimus. See kõik on võimalik vaid laia ühiskondliku aktiivi kaasabil, kultuuritöö ühiskondlikel alustel ümberkorraldamise teel.

V. I. Lenin õpetas: «Mida suurem on ajaloolise tegevuse hoog ja ulatus, seda suurem on sellest tegevusest osa võtvate inimeste arv...»¹⁴

Need sõnad kõlavad erilise jõuga kaasajal, mil kommunistliku ühiskonna ülesehitamine on saanud meie praktiliseks ülesandeks. Ühiskonna arengu seaduspärasus, mille avastas V. I. Lenin, leiab suurepäraselt kinnitust rahvahulkade ühiskondliku, tööalase ja poliitilise aktiivsuse kasvas.

Kommunismi laiahaardelise ülesehitamise perioodi revolutsioonilised ümberkorraldused kõigil ühiskonna elu aladel tõstavad üha suuremaid töötajate hulki loovale, viljakale osavõtule majanduse, kultuuri ja ühiskondlike suhete arendamisest.

Partei võitlus Stalini kultuse kahjulike tagajärgede vastu, partei elu leninlike normide taastamise eest on ühe peamise tagatisena kindlustanud rahva loova initsiatiivi igakülgse arengu kaasajal.

Rahvahulkade aktiivsuse innustajaks ja suunajaks on Kommunistlik Partei. Selles väljendub partei juhtiva osa pidev kasv kommunismi ülesehitamise käigus.

Kommunismi laiahaardelise ülesehitamise perioodil kujunevad seega järjest rohkem välja objektiivsed ja subjektiivsed tingimused kõigi ühiskonnaliikmete aktiivseks osavõtuks riiklikust ja ühis-

¹³ Vt. N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne Partei XX kongressil, Tallinn 1956, lk. 127.

¹⁴ V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 461.

kondlikust elust. Nõukogude riiklus areneb sotsialistliku demokraatia täiustumise, kommunistliku omavalitsuse väljakujunemise suunas.

Ülekantuna kultuurielu valdkonda tähendab see, et ühiskondlike organisatsioonide osatähtsus kultuurielu juhtimises peab pidevalt tõusma kuni Nõukogude riigi praeguse kultuuriliskasvatliku funktsiooni täieliku üleminekuni nende kätte kommunistliku omavalitsuse raames.

NLKP programmis ongi märgitud: «Tuleb laiendada ühiskondlike organisatsioonide osavõttu kultuuri-, tervishoiu- ja sotsiaalkindlustusasutuste juhtimisest, anda lähematel aastatel nende kätte praegu riigi juhtida olevate kinode, teatrite, tsirkuste, klubide, raamatukogude ja muude kultuur-hariduslike asutuste juhtimine...»¹⁵

Käesolevas artiklis on püütud teha mõningaid üldistavaid kokkuvõtteid ja järeldusi massilise kultuurharidusliku töö ühiskondlike aluste tugevnenemisest Eesti NSV-s aastatel pärast NLKP XX kongressi. Kirjutis taotleb eesmärki näidata, et parteiorganisatsioonide poolt juhitud mitmekülgne kasvatustöö kultuuriasutustes on tänu sellele tunduvalt tõhustunud.

*
*
*

Kaasajal, kommunismi laiahaardelise ülesehitamise perioodil kasvab pidevalt nõukogude ametiühingute kui valitsemise kooli, majandamise kooli, kommunismi kooli osatähtsus. Ühendades oma ridades 66 miljonit töötajat (s. o. 21 miljoni võrra rohkem kui partei XX kongressi eel) ja olles seega Nõukogude Liidu kõige massilisem ühiskondlik organisatsioon, etendavad ametiühingud üha suuremat osa riiklikus, majanduslikus ja kultuurilises elus. Paljude teiste ülesannete kõrval on nende kohustuseks «paremini korraldada töötajate kultuurilist teenindamist ja puhkust...»¹⁶

Ametiühingutele kuulub suur hulk kultuuriasutusi: 20,5 tuh. klubi, 30 tuh. raamatukogu ja palju muud (1961. a. oktoobris).¹⁷ Ametiühingu klubide juures tegutsevatest isetegevusringidest võttis samal ajal osa umbes 6 miljonit inimest.¹⁸

Ametiühingute massiline kultuuritöö muutub järjest isetegevuslikumaks. Juba 1959. a. enam kui 3000 ametiühingute klubi ja 12 tuhat ametiühingute raamatukogu töötasid ühiskondlikel alus-

¹⁵ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk. 100.

¹⁶ Sealsamas, lk. 99.

¹⁷ XXII съезд Коммунистической партии Советского Союза. Стенографический отчет, ч. 1, lk. 505.

¹⁸ «Правда» 25 ноября 1961 г.

tel, ilma palgalise tööjõuta. Mitmesuguseid isetegevusringe ametiühingute kultuuriasutuste juures juhatasid samal ajal rohkem kui 200 tuh. ühiskondlikku aktivisti.¹⁹

Eesti NSV ametiühingute kultuuriasutuste võrku kuulusid 1961. a. 127 kultuurihoonet ja klubi, 1139 punanurka ettevõtetes ja sovhoosides, 329 raamatukogu.²⁰ ENSV Ametiühingute Nõukogu ja ametiühingute vabariiklikud komiteed on viimastel aastatel pööranud suuremat tähelepanu kultuurhariduslikule tööle.

1959. a. detsembris, näiteks, toimus ENSV Ametiühingute Nõukogu VII pleenum, kus arutati ametiühingute kasvatus- ja kultuurharidusliku töö parandamise abinõusid.²¹ Pleenum juhtis ametiühinguorganisatsioonide tähelepanu sellele, et kultuuriasutuste kasvatus töö saab olla edukas vaid siis, kui ta tugineb laialdasele ühiskondlikule aktiivile.

Ametiühingute klubide ja punanurkade juures tegutseb järjest arvukamalt ühiskondlikele alustele üleläänud kunstilise isetegevuse juhte. 1961. a. oli neid 1663, s. o. 36 protsenti ringijuhude üldarvust.²² ENSV Haridusala, Kõrgemate Koolide ja Teaduslike Asutuste Töötajate Ametiühingus aga moodustasid ühiskondlikud aktivistid juba 1959. a. ligikaudu 80% isetegevusringide juhtidest.²³

Vabariigis tuntakse paljusid ametiühingute kultuurihooneid, klubisid ja punanurki, kus peamiselt tänu laialdasele aktiivile on saavutatud häid tulemusi (J. Tombi nim. kultuurihoone Tallinnas, V. Gerassimovi nim. kultuurihoone Narvas jt.).

ENSV Ametiühingute Nõukogu Tartu Kultuurihoone on üks eesrindlikumaid kultuurhariduslikke asutusi vabariigis. Ülevaatusel on teda kahel korral autasustatud üleliidulise preemiaga, sealhulgas 1962. a. algul esimese preemiaga. 1962. a. korraldati Tartu kultuurihoones üle kahesaja loengu (24,8 tuhat kuulajat), 56 temaatilist üritust (13,3 tuh. osavõtjat). Sealsetesse isetegevusringidesse, arvult kahekümnesse, on koondunud rohkem kui 1100 Tartu töötajat, nende korraldatud etendustest, kontsertidest, puhkeõhtutest jt. üritustest võttis 1962. a. osa 90,6 tuh. inimest. Tartu Kultuurihoone Isetegevuslik Rahvateater andis möödunud aastal 90 etendust (21,8 tuh. vaatajat).²⁴

Toodud näited räägivad esmajoonel ühiskondliku aktiivi laialdasest kaasatõmbamisest.

¹⁹ XII съезд профессиональных союзов СССР. Стенографический отчет, lk. 53.

²⁰ ENSV Ametiühingute Nõukogu massilise kultuuritöö ja kehakultuuri osakonna jooksev arhiiv (1961. a.).

²¹ «Rahva Hää!» 19. detsembril 1959. a.

²² ENSV Ametiühingute Nõukogu massilise kultuuritöö ja kehakultuuri osakonna andmed.

²³ EKP Keskkomitee propaganda- ja agitatsiooniosakonna jooksev arhiiv.

²⁴ ENSV Ametiühingute Nõukogu Tartu Kultuurihoone jooksev asjaajamine.

Ühiskondliku aktiivi järjest ulatuslikum rakendamine on võimaldanud vabariigi ametiühingute kultuuriasutustel jõuda tulemusteni, mis sageli ületavad riiklike kultuuriasutuste saavutused. Toome allpool mõned võrdlevad andmed (1961. a.):²⁵

Tabel 1

Kultuurharidustöö vorm	Arv (tuhandetes)		
	ENSV Kultuuriministeeriumi asutustes	ENSV Ametiühingute Nõukogu asutustes	Kokku
1. Loengud ja vestlused	10,8	40,3	51,1
a) kuulajaid	673,7	2.177,6	2851,3
2. Sealhulgas tootmis- tehnilise ja põlluma- jandusliku sisuga loen- gud	1,6	8,7	10,3
a) kuulajaid	78,2	399,1	477,3
3. Ringid	3,5	4,0	7,5
a) osavõtjad	48,7	62,9	111,6

Ametiühingute senised tulemused ühiskondliku aktiivi mobiiliseerimisel ja sel teel saavutatud edu kasvatustöös annab meie arvates täieliku aluse seada eesmärgiks ametiühingule kuuluvate kultuuriasutuste võrgu tunduv laiendamine nii praeguste riiklike kultuuriasutuste üleandmise kui ka uute rajamise teel.

Selle kasuks räägib ka asjaolu, et ametiühingute kultuuriasutused tegutsevad enamikus tootmispõhimõttel, s. o. teenindavad esmajoones teatud tootmiskollektiivi. Seetõttu on nende kasvatus-
töö tavaliselt elulähedasem ja viljakam kui riiklikes klubilistes asutustes.

Pärast partei XX kongressi on tunduvalt elavnenu-
d komsomoliorganisatsioonide massiline kultuuritöö. Suurt osa selles etendas ÜLKNÜ XIII kongress, N. S. Hruštšovi kõne seal. XIII kongress kuulutas välja komsomoli kultuuri-kaksaastaku, mis põhiliselt ka teostati edukalt.

See kajastub ka Eesti NSV komsomoliorganisatsioonide tegevuses. Aastat 7—8 tagasi ei võtnud vabariigi üsna mitmed komsomoliorganisatsioonid ja kommunistlikud noored osa klubiliste asutuste tegevusest, vähe kasutati raamatukogusid jne. ENSV Kultuuriministeeriumi andmeil moodustasid nad 1956. aastal, näiteks Harju rajoonis vähem kui 7% isetegevuslaste üldarvust. Arusaadavalt oli ka selliseid rajoone, kust võis tuua märksa

²⁵ Tabeli on koostanud autor ENSV Kultuuriministeeriumi Kultuurhariduslike Asutuste Valitsuse ja ENSV Ametiühingute Nõukogu massilise kultuuritöö ja kehakultuuri osakonna andmetel.

rõõmustavamaid näiteid (Orissaare, Hiiumaa). Kogu vabariigi ulatuses võttis (samadel andmetel) 1956. a. algul kunstilisest isetegevusest osa umbes 12% kommunistlike noorte üldarvust.

Vabariigi parteiorganisatsioon juhtis korduvalt tähelepanu nimetatud puudusele ja seadis ülesandeks noorte ulatusliku kaasaaharamise massilistesse kultuuriüritustesse.

Alates 1956. a. korraldatud Eesti NSV I noorsoofestivalist ja suurel määral tänu sellele kasvas märgatavalt komsomoli osa kunstilises isetegevuses. Juba 1959. a. suveks oli umbes 30% Eesti NSV kommunistlikest noortest koondunud mitmesugustesse isetegevusringidesse.²⁶ Aja jooksul kasvas see arv veelgi. Aastatel pärast NLKP XX kongressi sai komsomoliorganisatsioonide ja kultuurhariduslike asutuste koostöös teoks rida ulatuslikke kasvatusüritusi (nõukogude noorsoo päevad, noorte suvepäevad, noortelektooriumid jne.).

Palju lisas hoogu 1958. a. ELKNU Keskkomitee, ENSV Kultuuriministeeriumi ja ENSV Ametiühingute Nõukogu ühine kultuuri-komsaastak. Olgu märgitud, et ainuüksi 1959. a. korraldasid komsomoliorganisatsioonid koos vabariigi raamatukogudega üle 17 tuh. kirjandusõhtu ja lugejate vaverentsi. 1958.—1960. a. kasvas rohkem kui kahekordseks kommunistlike noorte arv maa-raamatukogude lugejate seas.²⁷ Suure töö tegid nad ära kultuuri-asutuste ehitamise ja korraldamise alal.

Aastal 1959 rajasid Ukraina NSV Vinnitsa oblasti kommunistlikud noored esimestena ühiskondlike kultuurialaste elukutsete koolid. Nende algatus on meie maal laialt levinud. Ühiskondlike elukutsete koolid loodi alates 1960. a. ka mitmete Eestimaa LKNU organisatsioonide (Kingissepa, Tallinna jt.) eestvõttel.

Eesti NSV kõrgemate õppeasutuste komsomoliorganisatsioonid on saavutanud seda, et juba praegu omandavad paljud üliõpilased koos erialaga ka teadmisi ja kogemusi kultuuritöök. Tallinna Ed. Vilde nimelises Pedagoogilises Instituudis tegutses 1961/62. õppeaastal 27 mitmesugust kunstilise isetegevuse kollektiivi, kuhu kuulus rohkem kui 80% sealsetest üliõpilastest. Tartu Riiklikus Ülikoolis loodi 1962. a. lõpul koguni ühiskondlike elukutsete teaduskond, kus on võimalik omandada teadmisi paljudel kultuuritöö aladel. See kõik avaldab suurt mõju kultuuritöö arenemisele ühiskondlikel alustel, valmistab ette aktiivi.

Vähe on Eesti NSV-s seniajani loodud noorteklubisid ja -maju. Ka komsomoliorganisatsioonid ei ole siin küllaldaselt jär-

²⁶ ELKNU Keskkomitee VI pleenumi (30. juuni — 1. juuli 1959. a.) protokoll, lk. 28. ELKNU KK jooksev arhiiv. (Autori arvestus).

²⁷ ELKNU Keskkomitee jooksev arhiiv.

jekindlust ilmutanud. Komsomoli senised kultuuritöö kogemused on heaks eelduseks, et vabariigis võiks noorteklubide arv pidevalt kasvada.

Järsult on viimase 5—6 aasta jooksul kasvanud ka teiste ühiskondlike organisatsioonide osatähtsus töötajate kommunistlikus kasvatamises massilise kultuuritegevuse mitmesülguste vormide kaudu. Üheks selliseks on Üleliiduline Poliitiliste ja Teadusalaste Teadmiste Levitamise Ühing, mis ühendab oma ridades järjest suuremat hulka haritlasi ja tootmisnovaatoreid. Kui võrrelda 1956. aastaga, siis suurenes ühingu liikmeskond 1961. a. oktoobriks peaaegu neljakordseks — 1,2 miljoni inimeseni.²⁸

Märgatavalt on kasvanud ühingu lektorite aktiivsus. Sellest räägivad järgmised arvud:

Tabel 2

Aasta	ÜPTTÜ poolt korraldatud loengute arv (miljonites)
1956 ²⁹	1,9
1958 ²⁹	5,6
1960 ³⁰	10
1961 ³¹	12

Väärrib rõhutamist asjaolu, et ühingu lektorid esinevad järjest sagedamini tasuta, ühiskondlikel alustel. 1948. a. oli selliste loengute protsent 39,2³², 1961. a. aga juba 89³³.

Partei XX kongressile järgnenud aastatel (1956—1962) kasvas ENSV Poliitiliste ja Teadusalaste Teadmiste Levitamise Ühingu liikmete arv 2,8 tuhandelt 11,2 tuhande inimeseni, nende poolt peetud loengute arv aga 12,5 tuhandelt (1956. a.) 57,4 tuhandeni (1962. a.)³⁴. Suur osa märgitud loengutest on teoks saanud just ühingu ja kultuurharidusasadustuste koostöö tulemusena.

EKP Keskkomitee ja kohalike parteikomiteede abiga on rida ühingu linna- ja rajooniorganisatsioone saavutanud häid tulemusi.

Niisuguste hulgas väärib mainimist Kingissepa rajooni osakond.

²⁸ XXII съезд Коммунистической партии Советского Союза ч. II, lk. 379.
²⁹ Краткие статистические сведения о деятельности всесоюзного общества по распространению политических и научных знаний (1954—1959 гг.) М.
³⁰ XXII съезд Коммунистической партии Советского Союза, ч. II, lk. 379.
³¹ XXII съезд КПСС и вопросы идеологической работы М. 1962, lk. 61.
³² Краткие статистические сведения о деятельности всесоюзного общества по распространению политических и научных знаний, lk. 21.

³³ XXII съезд Коммунистической партии Советского Союза, ч. II, lk. 379.

³⁴ ENSV PTTLU juhatused andmed.

1958. a. oli selles rajoonis 173 ühingu lektorit, nad pidasid 845 ettekannet.³⁵

Järnenud aastatel suutis EKP Kingissepa Rajoonikomitee enamiku rajooni intelligentsist loengulisele tööle kaasa tõmata. 1961. a. lõpuks oli ühingu rajooniorganisatsioonis 574 lektorit,³⁶ s. o. ligi kolm ja pool korda rohkem kui 1958. a. Ühingu tööd käsitleti novembris 1959. a. partei rajoonikomitee pleenumil. 1961. a. arutas EKP Kingissepa Rajoonikomitee büroo, kuidas läheb loenguline töö 4 kolhoosis. Kord kuus analüüsiti loengulist propagandat partei rajoonikomitee-aparaadi nõupidamisel, neid küsimusi arutati partei-algorganisatsioonide sekretäride seminaridel, arvukatel parteikoosolekutel. See kõik tõi kaasa loengute arvu ja kvaliteedi tunduva tõusu. 1961. a. pidasid ühingu liikmed Kingissepa rajoonis 3292 ettekannet, s. o. peaaegu 4 korda rohkem kui 1958. aastal.³⁷

Võib julgesti öelda, et massilise poliitöö taseme pidev tõus, sealhulgas loengulise propaganda paranemine, avaldasid märkimisväärset mõju rajooni töötajate aktiivsuse kasvule, sellele, et 2—3 aasta jooksul jõudis rajoon vabariigi parimate hulka loomakasvatussaaduste tootmise alal.

ENSV PTTLÜ Kingissepa rajooni osakonna kogemused kiitis 1961. a. suvel heaks üleliidulise PTTLÜ juhatus.

Mõningaid tulemusi õpetajate kaasahaaramisel ühingu töösse on viimaste aastate jooksul saavutanud ka Tartu linna parteiorganisatsioon. 1960. a. lõpus kuulus ühingu liikmeskonda vaid 23 Tartu üldharidusliku kooli ja tehnikumi õpetajat, kuna käesoleva aasta alguseks oli neid juba 141³⁸. Kui aga peame silmas linna õpetajate üldhulka (umb. 870) ja suurt vajadust üha laialdasemalt selgitada kasvatusküsimusi elanikkonna hulgas, siis ei saa ka seda arvu pidada piisavaks.

Ühingu töös viimastel aastatel ilmnenud tõus on ühe peamise tegurina kaasa mõjunud ka (eriti maa-) kultuurhariduslike asutuste tegevuse paranemisel, sest suur osa loenguist on teoks saanud koos kultuuriasutustega. Oleks loomulik, et see side edaspidi veelgi tugevneb ja et ühingu maalektorite grupid (1962. a. algul oli neid 419) võtavad kultuuriasutustes tehtava poliitöö järjest rohkem oma õlgadele.

Nõukogude võimu aastatel on Eestis loodud arvukas intelligents. 1961. a. oli vabariigis umbes 60 tuh. inimest kõrgema ja

³⁵ EKP Partei arhiiv, F-2150, nim. 18, s.-ü. 17, l. 8.

³⁶ «Eesti Kommunist» nr. 1, 1962, lk. 42.

³⁷ Sealsamas, lk. 42.

³⁸ PTTLÜ Tartu Linnakomitee jooksev asjaajamine.

³⁹ EKP Keskkomitee VII pleenumi stenogramm (7. juuni 1961. a.), lk. 3, EKP Keskkomitee jooksev arhiiv.

kesk-eriharidusega, sealhulgas üle 17,3 tuh. inseneri ja tehniku, rohkem kui 6,3 tuhat põllumajanduse spetsialisti, umbes 13 tuh. õpetajat, rohkem kui 2,7 tuh. arsti.³⁹

Enamiku haritlaskonnast moodustavad nüüd spetsialistid, kes on ettevalmistuse saanud juba nõukogude kõrgemates koolides ja tehnikumides. Tänu sellele on vabariigi intelligentsi ühiskondlik aktiivsus tunduvalt suurenenud, eriti pärast NLKP XX kongressi.

Erilist osa kultuuritöös etendab õpetajaskond. 1956.—1961. a. jooksul (viimane kaasa arvatud) on Eesti NSV koolidesse suunatud üle 2,8 tuh. noore pedagoogi.⁴⁰ Iga aastaga üha rohkem on NLK Parteisse vastu võetud eesrindlike õpetajaid, mis annab tunnistust vabariigi õpetajaskonna kiiresti kasvavast ühiskondlikust aktiivsusest.

Tabel 3

Aasta	NLKP liikmekandidaadiks vastuvõetud Eesti NSV õpetajate ja õppejõudude arv
1954	61
1956	123
1958	305
1959	396
1960	488

1956.—1961. a. (incl.) võeti NLKP liikmekandidaadiks vastu ühtekokku 1999 vabariigi õpetajat ja kõrgema kooli õppejõudu.⁴¹

Suurt osa etendavad maaõpetajad küla kultuurielus. Kooliõpetaja maal — see on sageli isetegevusringi ja lektorigrupi juht, parteiorganisatsiooni aktiivne abiline kultuuriasutuste töö parandamisel. Juba 1961. a. algul tegutses 35% Eesti NSV pedagoogidest PTTLÜ lektoritena, enamikus maakoolide õpetajad.

ENSV Kingissepa rajoonis kuulus 1961. a. alguseks NLK Parteisse kas liikmena või liikmekandidaadina 20% õpetajatest⁴², umbes 40% oli kommunistlike noori.⁴³

Väga iseloomulik on see ühiskondlik kultuuritöö, mida teevad Kingissepa rajooni Orissaare Keskkooli õpetajad. 1960. aastast, mil koolis loodi partei-algorganisatsioon, juhib ta ka kultuuriharrastust. Kooli direktor kommunist sm. Tiidus esines regulaarselt loengutega kohalikus kultuurimajas, kommunist sm. Kärner juhatas peajasjalikult õpetajatest koosnevat lektorigrupi,

⁴⁰ Eesti NSV Haridusministeeriumi kaadriosakonna andmed.

⁴¹ EKP Keskkomitee parteiorganite osakonna andmed (1962. a.).

⁴² EKP Kingissepa RK jooksev arhiiv.

⁴³ ELKNU Kingissepa RK andmed.

õpetajad Pukspuu, Sepp jt. võtsid aktiivselt osa kunstilise ise-tegevuse organiseerimisest. Kogu sisuline töö kultuurimajas õieti lasubki õpetajatel, kes teevad seda ühiskondlikus korras.

Kahjuks ei ole mitte kõik vabariigi intelligentsi kategooriad kultuuritöös veel ühte viisi aktiivsed. Tunduvalt tagasihoidlikumad on esialgu paljud meditsiinitöötajad ja põllumajanduse spetsialistid. Töötajate kultuuritaseme tõstmine nõuab parteiorganisatsioonidelt tähelepanu enamiku inseneride, arstide, agronomide jt. spetsialistide kaasatõmbamisele.

Ühiskondlike organisatsioonide järjest elavnev osavõtt kultuurhariduslikust tööst loob head eeldused kultuuriasutuste juhtimise täielikuks üleminekuks nende kätte, nagu märgib NLKP programm.

Vanemates vennasvabariikides, näiteks Vene NFSV-s, on juba hulgaliselt kultuurielu ühiskondlikel alustel juhtimise kogemusi. Üks esimesi, kus loodi ühiskondlik nõukogu täitevkomitee kultuuriosakonna juures (1958. a.) oli Mõtištši rajoon Moskva oblastis (praegu — Moskva linnas).⁴⁴

Mõni aeg hiljem hakkasid tekkima ühiskondlikud kultuuriosakonnad. Ivantejevo linnas (Moskva oblast) loodi see täitevkomitee juurde, näiteks, 11-liikmelisena. Selle juhatajaks kinnitas linnanõukogu istungjärk suurte kogemustega kommunisti A. A. Selezņova. Osakonna juures alustasid tööd üheksa ühiskondlikku inspektorit ja üle kahe saja aktivisti.⁴⁵

Vanemate vennasvabariikide eeskujul järgis ka Eesti NSV. 1961. a. oktoobri algul rajati Tallinna Mererajooni Täitevkomitee otsusega täitevkomitee ühiskondlik kultuuriosakond. Nädala pärast kinnitati täitevkomitee istungjärgul selle juhatajaks aktiivne kultuuritöötaja, Tallinna V. Kingissepa nim. Tselluloosija Paberikombinaadi klubi juhataja kommunist E. Purje.⁴⁶ Osakonna koosseisu kuulub veel grupp ühiskondlikke inspektoreid, kelle vahetel juhtimisel on teoks saanud mitu head üritust.

1961. a. detsembris loodi samasugune osakond Tallinna linna Keskrajooni täitevkomitee koosseisus. Seda asus juhtima muusikateadlane ja helilooja H. Kõrvits. Ühiskondlikeks inspektoriteks kinnitati sama kultuuriosakonna koosseisus ENSV rahvakunstnik M. Taras, vabariigi teeneline kunstnik M. Rungi, Tallinna M. Gorki nim. keskraamatukogu vanembibliograaf V. Lauba jt.⁴⁷

Ühiskondlike kultuuriosakondade esimesed kogemused näitavad, et selline moodus inimeste kaasahaaramiseks kultuuritöö juhtimisse õigustab end igati.

⁴⁴ «Культурно-просветительная работа» 1960, № 7, lk. 37.

⁴⁵ «Известия» 11 ноября 1961 г.

⁴⁶ «Eesti Kommunist» 1962, nr. 1, lk. 73—74.

⁴⁷ Seesama.

Kiiresti arenevad ka paljud teised vormid, sealhulgas osavõtt kultuuriasutuste nõukogude tööst, täitevkomiteede kultuurikomisjonidest jne.

Meie maa kultuurhariduslike asutuste nõukogudes töötas 1961. aastal üle miljoni inimese, s. o. klubi või raamatukogu iga palgalise töötaja kohta tuli umbes 10—12 nõukogu liiget-aktivisti.⁴⁸

Tunduvalt paremini on hakanud need nõukogud tegutsema ka Eesti NSV-s. Ainuüksi riiklike kultuurharidusasutuste nõukogudes töötas 1962. a. algul üle 4 tuh. aktivisti.⁴⁹

Raasiku kultuurimaja on viimastel aastatel kindlalt tõusnud vabariigi kultuuriasutuste paremiku hulka. Alates 1959. a. hoiab ta enda käes ENSV Kultuuriministeeriumi rändpunalippu. 1961. a. tegutses klubi juures 24 mitmesugust ringi, isetegevuslased andsid 54 kontserti umbes 6,6 tuh. vaatajale-kuulajale. Samal aastal korraldas kultuurimaja 155 loengut (enam kui 8,4 tuh. osavõtjat), neist 38 põllumajanduse küsimustest.⁵⁰

Paljus sõltub kultuurimaja märgatav edasimineku selle juhatajast Eesti NSV teenelisest kultuuritegelasest E. Räägelist. Kuid saavutuste peamiseks tagatiseks tuleb pidada sealse nõukogu head tööd. Selle liikmed vastutavad kindlate tegevusloikude eest, nõukogu tervikuna töötab regulaarselt ja plaanipäraselt.

Pikki edusamme on viimastel aastatel teinud Türi linna kultuurimaja. 1961. a. korraldati seal 66 loengut 9,5 tuhandele kuulajale, klubi juures tegutses 20 mitmesugust ringi (490 osavõtjat), kultuurimaja juurde kuuluv kultuuriülikoolis käis üle 90 inimese. Ka Türis jõuti nii kaugele suurel määral tänu ühiskondlikule nõukogule (esimees raudteejaama ülem E. Oks, ühiskondlik kunstiline juht õpetaja A. Uusleer).⁵¹

Kultuuriasutuste ühiskondlike nõukogude töö laiendamine ja tugevdamine on peamisi teid, mida mööda minnes saame nende juhtimise täielikult üle anda ühiskondlikele organisatsioonidele.

Eraldi käsitlemist vajab kolhooside osa kultuuriasutuste töö organiseerimises ja juhtimises. NLKP programmis on öeldud: «Üha suurema tähtsuse omandab koöperatsioon — ... kui üks rahvahulkade kommunistlikule ülesehitustööle mobiliseerimise, kommunistliku kasvatustöö ja ühiskonna omavalitsuse kooli vorme.»⁵²

Kolhooside kohta tähendab see, et nad peavad järjest rohkem

⁴⁸ «Советское государство и право» 1961, № 9, lk. 50—51.

⁴⁹ ENSV Kultuuriministeeriumi Kultuurhariduslike Asutuste Valitsuse jooksev arhiiv.

⁵⁰ Seesama.

⁵¹ ENSV Kultuuriministeeriumi Kultuurhariduslike Asutuste Valitsuse jooksev arhiiv.

⁵² Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk. 100.

hoolitsema maatöötajate ideelise kasvatamise ja kultuuritaseme tõusu eest. Mida jõukamaks muutuvad kolhoosid, seda rohkem võtavad nad osa kultuuriasutuste rajamisest maal.

Vaatamata oma suhtelisele noorusele on Eesti NSV kolhoosid kujunenud enamikus tugevateks sotsialistlikeks majandeks. Võrreldes 1953. aastaga suurenesid nende rahalised tulud 1959. aastaks 2,7 korda.⁵³ 1965. aastaks peavad Eesti NSV kolhooside rahalised sissetulekud kasvama 1959. a. tuludest kaks korda suuremaks.

Lisaks materiaalsetele eeldustele on tekkinud ka muid tegureid, mis võimaldavad kolhoosidel aktiivsemalt osa võtta maa kultuurielu edendamisest. Viimastel aastatel on tunduvalt kasvanud ühismajandite partei- ja komsomoliorganisatsioonid. EKP XIII kongressil (1961. a. septembris) märgiti, et kõigis Eesti NSV kolhoosides ja sovhoosides on loodud partei-algorganisatsioon.⁵⁴ On kasvanud kolhoosnikute ühiskondlik aktiivsus.

Aastatel pärast NLKP XX kongressi on Eesti NSV kolhoosid teatud määral suurendanud materiaalselt abi riiklikele kultuuriasutustele. Veelgi rohkem väärib tähelepanu see, et nimetatud aja jooksul on kümned vabariigi ühismajandid ehitanud endale kaasaegse klubihoone, luues seega avarad tingimused kultuuritööks kohapeal. 1963. a. algul oli kolhooside summadega ehitamisel veel 11 klubihoonet.⁵⁵

Kõrvuti uute kolhoosiklubide rajamisega hakati (1958. aastast) riiklikke maaklubisid (rahvamaju) üle andma kolhoosidele. Alguse sai see Jõgeva rajoonis ja levis üsna kiiresti ka teistes Eesti NSV rajoonides. Niisuguse reorganiseerimise esialgsed tulemused kujunesid järgmiseks:⁵⁶

Tabel 4

Aasta	Kolhoosiklubide arv (seisuga 1. jaan.)
1959	86
1960	144
1961	159

Kolhooside valdusse antud paljude endiste rahvamajade töö on pärast nende reorganiseerimist kolhoosiklubiks tunduvalt paranenud. Üks selliseid on Rapla rajooni «Tee Kommunismile» kolhoosi klubi. Endine suhteliselt mahajäänud rahvamaja hakkas tegema tunduvald edusamme tänu sellele, et kolhoosi partei-alg-

⁵³ Nõukogude Eesti saavutusi 20 aasta jooksul, lk. 51.

⁵⁴ «Советская Эстония» 30 сентября 1961 г.

⁵⁵ «Sirp ja Vasar» 11. jaanuaril 1963. a.

⁵⁶ Tabel on koostatud autori poolt ENSV Kultuuriministeeriumi klubiliste asutuste 1958, 1959. ja 1960. a. koondaruannete põhjal.

organisatsioon asus kultuuriüritusi oma klubis aktiivselt suunama. 1959. a. jooksul arutati klubi tööd kahel lahtisel parteikoosolekul. Tema tegevusplaan 1960. aastaks aga arutati läbi ja kinnitati kolhoosi liikmete üldkoosolekul.⁵⁷ See on vaid üks rohketest näidetest.

Kahjuks leidub veel üsna palju ka niisuguseid kolhoosidele üleantud klubisid, kus me ei näe märkimisväärset paranemist võrreldes tööga endises rahvamajas. Põhjuseks saab olla ainult see, et kohalike kolhooside partei-algorganisatsioonid ja juhatused ei ole küllalt tõsiselt suhtunud oma kultuurikolde juhtimisse, ei ole mõistnud, et kolhoosiklubi võib olla ja peab olema parteiorganisatsiooni peamisi abilisi kasvatustöös.

Eelmainitud puudused aga ei tähenda, nagu poleks kolhoosiklubisid vaja. Rahvamajade üleandmine kolhoosidele on perspektiivikas üritus ja esmajoones seepärast, et siit algab kultuuri- ja tootmistöö tiheda vastastikuse seose eelduste väljakujunemine. Oma klubi olemasolu korral on kolhoosil üldsuse huvi seal tehtava kasvatustöö vastu vahetum, ühiskondlikud organisatsioonid saavad klubi paremini suunata. Õeldu kasulikkust kinnitavad paremate kolhoosiklubide kogemused. Siit järeldub, et maarahvamaju tuleks veelgi laialdasemalt üle anda kolhoosidele, kellel on selleks majanduslikke ja muid eeldusi. Arusaadavalt peab see toimuma kolhoosi soovil, vabatahtlikkuse alusel. Niisugune üritus vastab täielikult NLKP programmis püstitatud ülesandele — anda kultuuriasutuste juhtimine ühiskondlike organisatsioonide kätte.

Ühenduses kolhooside kultuuritegevuse avardamisega muutub üha vajalikumaks selle koordineerimine ja juhtimine. Kolhooside kultuurinõukogusid on Eesti NSV-s veel suhteliselt vähe. Parteiorganisatsioonidel tuleks hoolitseda, et need rakendataks elujõulisse tegevusse igas kolhoosis ja sovhoosis.

Vanemates venna-svabariikides on loodud ja tegutsevad edukalt kolhooside vahelised kultuurinõukogud. Eesti NSV-s, kus on suhteliselt keskmise suurusega kolhoosid, võiksid sellised ühiskondlikud organid etendada tähtsat osa maa kultuurielu arengus. Esmajoones tugevdaks see kolhooside koostööd kultuuriasutuste ehitamise ja majandamise alal, kontsentreerides sel eesmärgil nõukogu liikmeiks olevate kolhooside kultuurifondide summad. Nimetatud samm soodustaks ka maa kultuuriasutuste sisulist tööd, kergendaks isetegevusliku kultuuri niisuguste vormide nagu ühendatud muusika- ja koorikollektiivide, isetegevuslike rahvateatrite, kultuurikoolide ja -ülikoolide levikut maal.

* * *

⁵⁷ «Eesti Kommunist» 1960, nr. 3, lk. 37.

Kommunismi laiahaardelise ülesehitamise tingimustes avarduvad üha võimalused rahvahulkade loominguks eranditult kõigil kultuurielu aladel ja kõigis tema vormides. Kujukalt avaldub see kultuurhariduse valdkonnas.

Ulaltoodud mõningad andmed ja järeldused ühiskondlike organisatsioonide kiiresti arenevast koostööst kultuurhariduslike asutustega tõendavad, et nimelt selles peitub massilise kultuuritöö tunduva paranemise peamine tagatis. Ka Eesti NSV-s on tekkinud arvukalt kultuuriülikoole, isetegevuslikke rahvateatreid ja teisi uusi, täielikult ühiskondlikele alustele rajatud kultuurharidustöö vorme.

Tõsi, meil on üsna arvukas ja enamikus kogenud kultuuritöötajate kaader. Kuid kitsalt palgalisele koosseisule tuginev kultuurharidustöö ei ole kunagi võimeline olnud tema ees seisvaid ülesandeid lahendama. Veel vähem suudab ta seda kaasajal, kus kultuurirevolutsiooni lõppetapi ülesannete ulatus ja komplitseeritus nõuavad võimalikult kogu ühiskonna osavõttu nende lahendamisest. Paljud puudused massilises kultuuritöös tulenevad ka praegu veel sellest, et ei leita päris õigeid vorme laia ühiskondliku aktiivi kaasahaaramiseks.

Seal aga, kus parteiorganisatsioonid on osanud küsimusele õigesti läheneda ja ära kasutada tekkinud soodsad võimalused, on kultuurharidustöö kujunenud tõeliselt massiliseks ja mõjuvaks kommunistliku kasvatuse vahendiks.

Eesti NSV parteiorganisatsioon on aastail pärast NLKP XX kongressi saavutanud ideoloogilise töö märgatava paranemise. Oma osa on selles etendanud vabariigi kultuurhariduslikud asutused, nende ümber koondunud ühiskondlik aktiiv.

РАСШИРЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАЧАЛ В РАБОТЕ УЧРЕЖДЕНИЙ КУЛЬТУРЫ

Ф. Кинкар

Резюме

Большую роль в осуществлении задач современного этапа культурной революции призваны сыграть культурно-просветительные учреждения. Их деятельность может быть плодотворной лишь при условии широкой поддержки со стороны актива путем реорганизации культурной работы на общественных началах.

В статье подведены некоторые итоги укрепления общественных начал в массовой культурно-просветительной работе в Эстонской ССР за годы после XX съезда КПСС.

На фактическом материале автор показывает, что роль профсоюзных и комсомольских организаций в культурно-воспитательной работе заметно возросла. Отдельно подчеркивается возросшая роль организаций Общества по распространению политических и научных знаний в деле улучшения работы культурно-просветительных учреждений. Большую работу в этом направлении проводит интеллигенция, особенно учительство Эстонской ССР.

В статье приводятся данные, характеризующие повышение роли колхозов в деле организации и направлении работ сельских учреждений культуры.

Учитывая все указанные обстоятельства, в статье делается вывод о том, что деятельность партийных организаций по улучшению работы культурно-просветительных учреждений являлась плодотворной в первую очередь благодаря все более широкому привлечению общественного актива.

ERWEITERUNG DER GESELLSCHAFTLICHEN GRUNDLAGEN IN DER TÄTIGKEIT DER KULTURANSTALTEN

F. Kinkar

Zusammenfassung

In dem Artikel werden einige Tatsachen der Erweiterung der gesellschaftlichen Grundlagen in der Massennarbeit der Kultur — anstalten der Estnischen SSR in den Jahren nach dem XX. Kongreß der KPdSU zusammengefaßt.

Es wird bewiesen, daß die Bedeutung der Gewerkschaften und Komsomolorganisationen in der kulturellen Massennarbeit in den letzten Jahren merklich gestiegen ist. Gesondert wird darauf hingewiesen, daß die wesentliche Verbesserung der Arbeit der kulturellen Einrichtungen von ihrer ständig wachsenden Zusammenarbeit mit dem Verein zur Verbreitung politischer und wissenschaftlicher Kenntnisse herrührt. Eine große Rolle in der Verbesserung der Arbeit der kulturellen Einrichtungen hat die Intelligenz, insbesondere die Lehrerschaft, gespielt.

In dem Artikel werden auch Angaben über die zunehmende Rolle der Kollektivwirtschaften bei der Organisierung und Leitung der ländlichen kulturellen Einrichtungen angeführt.

ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ ПАРТИЙНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ ПО ИЗУЧЕНИЮ ЭКОНОМИКИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

И. Волков

Кафедра истории КПСС

Центральный Комитет КПСС направляет внимание всей партии, всех наших кадров на вопросы экономики и организации сельского хозяйства, повышения производительности труда, снижения себестоимости продукции. В связи с этим обобщение опыта работы партийных организаций по изучению экономики сельского хозяйства имеет не только теоретическое, но и практическое значение. К сожалению, деятельность партийной организации Эстонской ССР по пропаганде экономических знаний мало исследована. Настоящая статья, не претендуя на всестороннее и глубокое освещение указанной темы, знакомит читателя с некоторыми сторонами улучшения экономической работы в сельском хозяйстве в период после XX съезда КПСС. Автор также обращает внимание на имеющиеся в настоящее время недостатки в экономической подготовке кадров сельского хозяйства. Упомянутые в статье названия районов даны по существовавшему до декабря 1962 года административно-территориальному делению Эстонской ССР.

Опираясь на решения пленумов Центрального Комитета, а также решения XX—XXII съездов, партийная организация Эстонской ССР проделала большую работу по улучшению руководства сельским хозяйством. Важное место среди проведенных мероприятий занимает подбор, расстановка и воспитание кадров. На работу непосредственно в сферу колхозного и совхозного производства было направлено из городов, районных организаций и учреждений несколько сот коммунистов.¹ Была улучшена работа по вовлечению в ряды партии передовиков сельскохозяйственного производства. В 1958 году, например, было принято в партию колхозников в 21 раз больше, чем в 1953 году.

¹ Партархив ЦК КПЭ, ф. 1, оп. 157, ед. хр. 34, л. 98 и ед. хр. 126, л. 55.

Если до сентябрьского Пленума 1953 года партийные организации были только в $\frac{1}{5}$ части колхозов, то в настоящее время они имеются во всех колхозах республики.²

В условиях восстановления ленинских норм партийной жизни и принципов руководства произошли изменения в содержании и организационных формах работы сельских партийных органов. Основное внимание партийные комитеты сосредоточили на проведении организаторской и полигической работы в массах. Тартуский, Харьюский, Вильяндиский и другие райкомы поддерживали и направляли ту огромную инициативу и энергию, которую развязали в тружениках сельского хозяйства решения партии. Руководящие работники стали больше уделять внимания кадрам отстающих колхозов, причем не старыми методами вызовов на бюро и «разносов» председателей, а путем личного знакомства с положением дел на местах и оказания практической помощи.

Заметно улучшилась работа первичных парторганизаций колхозов и совхозов, находящихся в гуще народных масс и на решающих участках борьбы за подъем сельского хозяйства. Они стали теснее увязывать организационную и политическую работу с разрешением стоящих перед хозяйствами задач. Целенаправленностью отличалась, например, работа парторганизаций колхозов «Койт» и «Большевик» Вильяндиского района, «Тулевик» Тартуского района, «Рахва Выйт» Харьюского района и других колхозов.

Улучшение партийно-организационной работы позволило значительно укрепить решающие участки колхозного производства и улучшить состав руководящих кадров. Известно, что в 1953 году положение с руководящими кадрами и специалистами в республике было неудовлетворительным. Из 937 председателей колхозов только один имел высшее образование, 121 — среднее, остальные были практики. Из общего числа бригадиров и заведующих животноводческими фермами среднее специальное образование имело только 1,5 процента.³

ЦК КП Эстонии обязал партийные комитеты покончить с недооценкой дела подбора и воспитания кадров сельского хозяйства. Лучшие работники из районных центров и промышленных предприятий были направлены в отстающие колхозы. Большую роль в укреплении колхозных руководителей сыграло постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 25 марта 1955 года «О мерах по дальнейшему укреплению колхозов руководящими кадрами». К началу 1962 года из 588 председателей

² Текущий архив ЦК КПЭ. Справка отдела парторганов.

³ Партархив ЦК КПЭ, ф. 1, оп. 157, ед. хр. 19, л. 95.

колхозов * 52 имели высшее образование, 238 среднее специальное образование. Несколько улучшился и состав бригадиров производственных бригад и заведующих животноводческими фермами. В настоящее время свыше 16 процентов указанных работников имеют высшее и среднее образование.⁴

Партийной организацией республики были приняты меры по устранению недостатков в планировании подготовки кадров. Только за пять лет с 1954 по 1958 год в республике подготовлено в два с половиной раза больше специалистов с высшим и средним образованием, чем за весь прешествующий период. К началу 1962 года количество специалистов в системе Министерства сельского хозяйства ЭССР по сравнению с 1953 годом возросло с 2240 до 7080, почти в три с половиной раза, причем в колхозах оно увеличилось почти в 20 раз.⁵ Сейчас в республике на каждый колхоз приходится в среднем по 4—5 специалистов.

В результате проведенной работы к руководству общественным производством привлечено большое число способных, обладающих хорошими организаторскими навыками людей. Тысячи передовиков сельского хозяйства Эстонии — председатели, бригадиры, агрономы, зоотехники, трактористы, комбайнеры, мастера высоких урожаев и высокой продуктивности скота — составляют сейчас золотой фонд кадров новой эстонской деревни.

Задачи подъема сельского хозяйства требовали от людей, работающих в нем, и в первую очередь от руководящих кадров и специалистов, глубоких теоретических и экономических знаний. Владение экономическими знаниями являлось важнейшей задачей не только кадров сельского хозяйства, но и руководящих партийных кадров сельских районов. Настоящим руководителем может быть только тот, кто знает производство, своевременно замечает и поддерживает ценные начинания других, кто энергичен и настойчив в борьбе с консерватизмом. А для этого нужно, чтобы руководящие работники изучали экономику сельского хозяйства и опыт передовых хозяйств.

В отчетном докладе ЦК КПСС XX съезду подчеркивалось, что «в условиях борьбы нашего общества за высокую производительность труда, за решение основной экономической задачи СССР на первый план выступает экономическая сторона теории марксизма, вопросы конкретной экономики».⁶

* Уменьшение числа колхозов произошло вследствие их укрупнения и преобразования некоторой части колхозов в совхозы.

⁴ Текущий архив Министерства производства и заготовок сельхозпродуктов ЭССР. Отчет о численности специалистов на 1 дек. 1961 г.

⁵ Там же.

⁶ Н. С. Хрущев, Отчетный доклад ЦК КПСС XX съезду партии. Госполитиздат, М., 1956, стр. 134.

До XX съезда партии в сети партийного просвещения республике недостаточно внимания уделялось экономической стороне марксистско-ленинской теории. В 1954/55 учебном году, например, 67,5 процента всех слушателей изучали «Краткий курс» истории партии.⁷ Состоявшийся в январе 1956 года IX съезд Компартии Эстонии отметил, что многие партийные и другие руководящие работники не имели необходимой экономической подготовки, слабо ориентировались в экономике отдельных отраслей производства, что отрицательно сказывалось на руководстве хозяйством.

Особенно запущенным участком была организация экономической работы в колхозах и совхозах. Это было время, когда пережитки культа личности тормозили развитие экономической мысли. Многие экономисты-аграрники утверждали, что действие закона стоимости якобы не распространяется на колхозное производство. На практике это привело к тому, что такие экономические категории, как хозяйственный расчет, себестоимость, рентабельность и другие, в большинстве колхозов не использовались. Экономическая эффективность проводимых мероприятий учитывалась слабо. Во многих колхозах хозяйство велось вслепую, а предписанные сверху задания по производству должны были выполняться «любой ценой».

Большую роль в овладении знаниями конкретной экономики имела перестройка сети партийного просвещения, проведенная на основании постановления ЦК КПСС от 21 августа 1956 года. В 1957/58 учебном году в республике уже свыше 20 процентов обучавшихся в сети партийного просвещения изучали экономику сельского хозяйства. Газета «Правда», оценивая перестройку партийной пропаганды в республике, писала, что «во многих кружках, политшколах и семинарах занятия проводятся на высоком идейно-теоретическом уровне и тесно связываются с практическими задачами хозяйственного и культурного строительства.»⁸

Наиболее распространенной формой повышения экономических знаний стали кружки по изучению экономики сельского хозяйства. Положительный опыт работы кружков был накоплен в колхозах Валгаского, Харьковского и других районов, где изучение важнейших экономических вопросов проходило в тесной связи с практическими задачами колхозов. Анализ экономики хозяйств, сделанный на занятиях в кружках, помог колхозным кадрам найти неиспользованные резервы в деле снижения себестоимости и повышения производства продуктов животноводства.

⁷ Текущий архив ЦК КПЭ. Справка отдела пропаганды и агитации о сети партпросвещения в 1954/55 уч. г.

⁸ «Правда» от 7 февраля 1958 г.

Широкое распространение получили также семинары по конкретной экономике сельского хозяйства при райкомах партии. В семинарах принимали участие председатели колхозов, специалисты сельского хозяйства, руководящие работники районов, партийный и советский актив. Занятия семинаров часто проводились в передовых колхозах и совхозах. Главное внимание на семинарах наряду с теоретическими вопросами уделялось изучению и широкому применению достижений науки и опыта передовиков производства. Хорошо были организованы занятия семинаров в Вильяндском, Вырусском и других районах.

Немало усилий, например, приложил Тартуский райком партии, чтобы сделать занятия семинара конкретной экономики интересными и квалифицированными. Райком наладил связь с учеными и преподавателями Эстонской сельскохозяйственной академии, работниками Академии наук Эстонской ССР. На семинарах слушатели задавали много вопросов и высказывали собственные мнения. Особенно оживленно проходили занятия, когда в них участвовали руководящие работники республики. Много задавалось вопросов, например, секретарю ЦК КПЭ тов. Ф. С. Ушаневу, а также работникам Министерства сельского хозяйства.⁹

В воспитании руководящих кадров и специалистов сельского хозяйства положительную роль стали играть экономические конференции. Они проводились и раньше в нашей республике. Но после решений XX съезда конференции стали проводиться систематически и целеустремленно. Наиболее удачно они прошли в Рапласком, Пайдеском, Вильяндском, Вырусском и некоторых других районах. Партийные комитеты и первичные парторганизации провели большую работу по подготовке экономических конференций. Так, в 1956 году работники Раплаского райкома, агрономы, зоотехники, руководители колхозов и счетные работники в течение двух месяцев изучали организацию труда и экономику колхозов этого района. Институт экономики Академии наук ЭССР в 17 колхозах района провел работу по определению себестоимости продукции. После того, как был собран большой и ценный материал, состоялась научная конференция, в которой приняло участие около 300 руководящих работников, специалистов и передовиков района.¹⁰

На новую, более высокую ступень поднялось изучение экономики сельского хозяйства после решений XXI съезда КПСС. В улучшении экономического образования работников сельского хозяйства большую роль сыграло постановление ЦК КПСС от 9 января 1960 года «О постановке партийной пропаганды в современных условиях». В сети партийного просвещения респуб-

⁹ «Коммунист Эстонии», 1957, № 4, стр. 47.

¹⁰ Партархив ЦК КПЭ, ф. 1, оп. 157, ед. хр. 130, лл. 77—78.

лики значительно возросло количество изучающих вопросы конкретной экономики. Если в 1955/56 учебном году в Эстонской ССР работало только 60 кружков и семинаров по изучению конкретной экономики, в которых занималось 1550 человек, то в 1960/61 учебном году количество кружков и семинаров возросло до 965, которыми было охвачено 20.347 человек, в том числе экономику сельского хозяйства изучало около 10 тысяч человек.¹¹

Еще более расширилось изучение экономики в следующем году. Значительно улучшился состав пропагандистов. Если в 1957/58 учебном году среди пропагандистов был 231 специалист сельского хозяйства, то в 1961/62 учебном году пропагандистами работало 454 агронома, зоотехника и ветврача.¹²

После XXI съезда КПСС сделан решительный шаг к тому, чтобы в ближайшие годы все колхозники и работники совхозов овладели минимумом экономических знаний. Впервые были организованы краткосрочные кружки и группы для широких масс. В бывшем Эльваском районе, например, в 1961 году в таких кружках, созданных непосредственно в бригадах колхозов и совхозов, занималось свыше 500 колхозников и рабочих совхозов.¹³

Большое значение в экономическом образовании кадров имеют школы передового опыта, созданные во всех районах республики. «Создавая школу передового опыта, — говорит главный агроном опытно-показательного совхоза имени космонавта Ю. А. Гагарина Вильяндиского района тов. Ю. Партс, — мы ставили задачу не только вооружить слушателей знаниями и передовыми приемами труда, но и добиться, чтобы передовой опыт был внедрен в каждой бригаде, на каждой ферме.»¹⁴

Занятия в школах передового опыта организуют и проводят агрономы, инженеры, зоотехники и другие специалисты. Перед слушателями выступают руководящие работники Министерства производства и заготовок сельскохозяйственных продуктов ЭССР, а также научные работники. Занятия, как правило, проводятся на фермах, в мастерских, на полях.

Изучение вопросов экономики сельского хозяйства стало еще теснее увязываться с конкретными задачами колхозов и совхозов республики. Так, в колхозе «Сыпрус» Вырусского района при изучении материалов январьского Пленума ЦК КПСС 1961 года, было подвергнуто анализу состояние этого хозяйства и показано, что производство зерна в колхозе можно увеличить не менее, чем на 20 процентов. На занятиях были внесены кон-

¹¹ Текущий архив ЦК КПЭ. Справка отдела пропаганды и агитации «Об итогах 1960/61 уч. года в сети партийного просвещения».

¹² Там же.

¹³ Там же.

¹⁴ «Советская Эстония» от 27 февраля 1962 г.

кретные предложения по механизации трудоемких процессов. Слушатели кружка Вера Бутузова, Алли Калг и Ольга Кульсаар после обсуждения материалов Пленума взяли на себя новые повышенные производственные обязательства.¹⁵ Участники семинара по экономике сельского хозяйства в совхозе «Нымме» бывшего Абьяского района помогли составить производственный план совхоза на 1961 год.¹⁶

Всестороннему анализу подвергли хозяйственную деятельность своего хозяйства слушатели семинара конкретной экономики совхоза «Кыльяла» Кингисеппского района. Изучая тему «Создание материально-технической базы коммунизма и перспективный план развития совхоза», участники семинара пришли к выводу, что совхоз может в ближайшие годы резко увеличить производство молока и мяса. Для этого необходимо пересмотреть структуру земледелия. Благодаря рекомендациям участников семинара совхоз в 1962 году значительно повысил производство продуктов животноводства.¹⁷

Конкретно и по-деловому прошел семинар, организованный Рапласким территориальным колхозно-совхозным управлением, посвященный вопросам увеличения продуктов животноводства. В нем участвовали специалисты Кехтнаского опорно-показательного совхоза, а также работники Куузикуской экспериментальной базы Академии наук Эстонской ССР. Участники семинара главное внимание уделили вопросам использования достижений науки и передового опыта.¹⁸

Глубокий научный анализ положения дел в сельском хозяйстве, данный в решениях XXII съезда партии, пробуждает у тружеников села живую мысль и поднимает их на борьбу за коммунистический труд и образ жизни. Именно на занятиях в кружках и семинарах чаще всего рождаются планы участия в движении бригад, звеньев, ферм и целых колхозов и совхозов за право называться коммунистическими. Например, в Вильяндиском районе в борьбе за коммунистический труд участвует свыше 160 человек, занимающихся в сети партийного просвещения. Доярки из бригады коммунистического труда колхоза «Койт» взяли обязательство надоить от каждой коровы по 3300 килограммов молока в год. Повышенные обязательства взяли также работники полеводческих бригад.¹⁹ Взятые обязательства выполнены.

Организация экономической учебы руководящих партийных и сельскохозяйственных кадров положительно сказалась на со-

¹⁵ Текущий архив ЦК КПЭ. Справка отдела пропаганды и агитации.

¹⁶ Там же.

¹⁷ Там же.

¹⁸ «Коммунист Эстонии», 1962, № 6, стр. 61.

¹⁹ Текущий архив ЦК КПЭ. Справка отдела агитации и пропаганды.

вершенствовании стиля и методов руководства колхозным и совхозным производством. В результате применения знаний, полученных на занятиях в кружках и семинарах, выводов экономических конференций, руководящие кадры стали стремиться более рационально вести хозяйство, лучше подмечать положительные стороны и недостатки, шире пропагандировать опыт передовых хозяйств. В колхозах республики значительно сокращен административно-обслуживающий персонал, пересмотрены нормы выработки, созданы комплексные бригады, осуществлен переход на денежную систему оплаты труда, введено много других полезных новшеств.

Изучение экономики явилось одной из важнейших предпосылок, которые помогли работникам сельского хозяйства добиться увеличения производства продуктов животноводства. За истекшие четыре года семилетки производство мяса в колхозах и совхозах республики увеличилось на 81 процент, молока на 28 процентов и яиц — на 68 процентов.²⁰

Однако, несмотря на определенный рост производства сельскохозяйственных продуктов, темпы роста остаются неудовлетворительными. Если за первые два года семилетки было достигнуто значительное увеличение производства мяса и молока, то в 1961 и 1962 году производство осталось примерно на уровне 1960 года. Наряду с колхозами, которые ежегодно увеличивают производство сельскохозяйственной продукции, имеется ряд хозяйств, которые в течение последних трех-четырех лет топчутся на месте, а отдельные хозяйства даже уменьшили производство по сравнению с 1958 годом.

Мартовский Пленум ЦК КПСС 1962 года детально проанализировал причины отставания сельского хозяйства. Пленум указал, что у нас по существу отсутствовали органы управления сельским хозяйством. Было ослаблено внимание к вопросам материально-технического обеспечения колхозов и совхозов, сократилось производство и поставка сельскому хозяйству ряда нужных машин, неудовлетворительно выполнялись задания по производству минеральных удобрений, гербицидов и строительных материалов. Решение больших задач в сельском хозяйстве большинство колхозов пыталось осуществить в рамках несостоятельной травопольной системы земледелия.

Центральный Комитет партии разработал меры, обеспечивающие выполнение намеченных планов производства и заготовок сельскохозяйственных продуктов. Одна из важнейших мер — создание оперативных органов государственного руководства сельскохозяйственным производством. Согласно поста-

²⁰ «Об итогах выполнения Государственного плана развития народного хозяйства Эстонской ССР в 1962 году». См. «Советская Эстония» от 31 января 1963 г.

новлению ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 22 марта 1962 года «О перестройке управления сельским хозяйством» были созданы территориальные колхозно-совхозные (или совхозно-колхозные) управления. Центральный Комитет придает особое значение созданию производственных управлений, как ОСНОВНОМУ ЗВЕНУ в коренном улучшении руководства сельским хозяйством.

Отличительная черта новых органов управления состоит в том, что они призваны заниматься сельским хозяйством не вообще, а организацией производства в каждом колхозе и совхозе.

Работа территориальных производственных управлений строится на широких демократических началах. При управлениях имеются советы, в которые входят председатели колхозов, директора совхозов, представители партийных и комсомольских организаций. Это новое явление в развитии государственного аппарата, свидетельствующее о дальнейшем сближении государственного, партийного, общественного начала в руководстве хозяйством.

Создавая новые органы управления сельскохозяйственным производством, партия ставит задачу более умело хозяйствовать, глубоко вникать в экономику производства, полнее использовать резервы каждого колхоза и совхоза.

В Эстонской ССР согласно решениям мартовского Пленума было создано 15 территориальных колхозно-совхозных управлений. В среднем на одно управление приходится от 40 до 60 хозяйств. В связи с образованием производственных управлений упразднены районные государственные инспекции по закупкам сельскохозяйственных продуктов, тресты совхозов. Создан Комитет по сельскому хозяйству Эстонской ССР во главе с первым секретарем ЦК КПЭ тов. И. Г. Кэбиным. Образовано Министерство производства и заготовок сельскохозяйственных продуктов Эстонской ССР во главе с первым заместителем Председателя Совета Министров республики.

Производственные управления сразу же активно включились в решение практических задач, стоящих перед колхозами и совхозами, начали вникать в экономику колхозно-совхозного производства. Опираясь на опыт передовых хозяйств Эстонии, производственные управления изыскивают дополнительные резервы и пути дальнейшего увеличения производства зерна, картофеля, молока, мяса и других продуктов. Новые органы управления сыграли очень важную роль в спасении урожая и проведении сева в сложных погодных условиях 1962 года.

Важным этапом в работе, которую проводит партия по совершенствованию управления народным хозяйством, является постановление ноябрьского Пленума ЦК КПСС 1962 года. Сре-

ди мероприятий, выработанных Пленумом, центральное место занимает принципиально новая система партийного руководства экономической жизнью страны, в основу которой положен производственный принцип построения партийных органов снизу доверху.

Построение партийных органов по производственному принципу позволяет им квалифицированно и планомерно руководить промышленностью и сельским хозяйством. В производственных колхозно-совхозных управлениях теперь созданы исключительно благоприятные условия для того, чтобы глубже вникать в экономику и технику производства и со знанием дела решать все вопросы.

Образование вместо райкомов партии производственных партийных комитетов — это не простая смена вывесок. В отличие от прежних райкомов партии основой деятельности комитетов является производство. «Производственное направление — главное, — говорил Н. С. Хрущев на ноябрьском Пленуме. — Надо, чтобы работники партийных комитетов жили заботами об этом главном, бодрствовали и думали, что главное в коммунистическом строительстве — это экономика, это производство, это борьба за создание материальных и духовных благ для жизни человека».²¹

Новая организационная структура партийных органов создает лучшие возможности для подбора партийных кадров, хорошо знающих производство и имеющих опыт работы в сельском хозяйстве. В прошлом трудно было подобрать в райкомы работников, имеющих специальное сельскохозяйственное образование. Причиной тому был не только недостаток таких руководителей, но и то, что существовавшая структура парторганов требовала универсальных работников, за которыми закреплялись самые разнообразные предприятия и организации. Без преувеличения можно сказать, что сейчас коренным образом меняется облик, тип партийного работника. Это не руководитель «вообще», не «универсал», а политический деятель и знаток производства.

Особенность перестройки партийных органов состоит в том, что она не сводится только к отдельным мерам организационного порядка, а затрагивает все главные стороны деятельности партии, коренные проблемы экономического развития общества, строящего коммунизм. Производственный принцип построения партийных органов призван еще более укрепить связи партии с народом, лучше организовать контроль за исполнением директив партии и правительства.

В Эстонской ССР, как и в других союзных республиках, уже осуществлена перестройка партийного аппарата. IV Пленум ЦК

²¹ «Правда» от 20 ноября 1962 г.

Компартии Эстонии (1962 г.) положил начало реорганизации партийных органов по производственному принципу. В республике учреждено Бюро ЦК КП Эстонии по руководству промышленным производством и Бюро ЦК КП Эстонии по руководству сельскохозяйственным производством, а также избран Президиум ЦК КП Эстонии. На прошедших в декабре-январе партийных конференциях избраны партийные комитеты при производственных управлениях. К руководству партийными комитетами избраны лучшие специалисты и организаторы. Вместо 18 сельских райкомов образовано 14 партийных комитетов при производственных управлениях.²²

Но было бы глубоким заблуждением считать, что теперь после принятия партией решительных мер по улучшению руководства сельским хозяйством, колхозное и совхозное производство без особых усилий сразу же круто пойдет в гору. Проведенные партией мероприятия не только не снимают всей актуальности борьбы за снижение себестоимости продукции, а, наоборот, ставят задачу уменьшения затрат труда и средств на центнер мяса и молока как самую важную и самую неотложную.

Производственные управления и партийные комитеты должны ликвидировать такое позорное явление, когда в равных природно-экономических условиях встречаются хозяйства, получающие совершенно различные результаты на единицу вложенного труда. На совещании секретарей партийных комитетов и начальников производственных управлений Российской Федерации в марте 1963 года подчеркивалось, что главная задача сейчас состоит в том, чтобы упорной организаторской работой поднимать все колхозы и совхозы до уровня передовых, настойчиво внедрять достижения науки и передовой опыт. А для этого необходимо усилить экономическую работу с кадрами сельского хозяйства.

Директора совхозов, председатели колхозов должны иметь точные расчеты и знать, какие затраты произведены на вспашку земли, посев, обработку, силосование, хранение продукции, кормление и содержание скота, во что обходится центнер прироста и т. д. Они должны уметь разобрататься со всеми элементами, из чего складывается производительность труда и себестоимость продукции.

Чтобы взять высокие рубежи по производству мяса и молока, намеченные в решениях Центрального Комитета КПСС, в нашей республике необходимо прежде всего обеспечить правильное соотношение растениеводства и животноводства. Это можно сделать лишь на основе точных расчетов по производству мяса и молока и соответственно по производству кормов.

²² «Советская Эстония» от 7 декабря 1962 г.

Если колхоз или совхоз запланировал произвести определенное количество мяса в году, то руководители и специалисты должны подсчитать, какое количество кормовых единиц и за счет каких культур надо иметь в хозяйстве. Тогда станет ясно, какие культуры надо посеять, какой урожай следует получить. И решать эту задачу надо с большим знанием и умением.

После решения ноябрьского Пленума ЦК КПСС 1962 года партийные комитеты производственных управлений, а также парторганизации колхозов и совхозов стали больше внимания уделять изучению экономики сельского хозяйства. В течение всей зимы шла напряженная работа в колхозных и совхозных конторах. Были подведены итоги прошлого года, разработаны основные показатели дня производственно-финансового плана на пятый год семилетки. Подробными экономическими расчетами занят весь колхозно-совхозный актив. Считают сейчас председатели колхозов и директора совхозов, агрономы и зоотехники, инспекторы-организаторы управлений и бухгалтера.

В Тартуском производственном управлении при научно-исследовательском институте животноводства и ветеринарии организованы месячные курсы повышения квалификации бригадиров производственных бригад. Главное внимание на курсах уделено изучению экономических вопросов, ознакомлению с практикой передовых хозяйств. В течение зимы такие курсы прошли все колхозные и совхозные бригады. Курсы повышения квалификации организованы также для доярок. Занятия на курсах вели квалифицированные преподаватели вузов и практики. Экономике сельскохозяйственного производства изучает весь аппарат управления. С этой целью каждую субботу в Тарту съезжаются инспекторы-организаторы и другие работники. При высокой активности слушателей, например, состоялось занятие, посвященное вопросам снижения себестоимости колхозной и совхозной продукции. Его провел заведующий планово-финансовым отделом управления тов. У. Херман.²³

В Харьюском производственном управлении в экономических кружках сейчас обучается свыше 1800 работников сельского хозяйства. Изучение вопросов экономики сопровождается анализом экономической деятельности хозяйства, изысканием новых путей повышения производственных резервов. Политическая учеба в кружках и семинарах помогает колхозникам и работникам совхозов уяснить стоящие перед ним задачи и свое место в общей борьбе за увеличение производства продуктов сельского хозяйства. На высоком уровне и при большой активности слушателей проводит занятия агроном тов. Тааль в колхозе имени Соммерлинга, пропагандист опорно-показательного совхоза «Саку» тов. И. Креек. С душой относятся к руководству

²³ «Советская Эстония» от 19 декабря 1962 г.

кружками председатели колхозов «Тыютус» тов. Лийвак, «Лембиту» — тов. Беттер, «Сангар» — тов. Лухамаа и многие другие.²⁴

Партийные комитеты производственных управлений стали глубоко вникать в экономику и со знанием дела решать практические задачи колхозов и совхозов. «Направление и содержание работы нового парткома коренным образом отличается от деятельности бывшего сельского райкома, — рассказывает секретарь парткома Пайдеского производственного управления тов. А. Мадик. — На первом плане у нас теперь заботы о сельскохозяйственном производстве. Мы стремимся, чтобы стиль и методы руководства хозяйством соответствовали уровню развития производства и духу времени. Наш девиз: поменьше бумажной переписки и заседательской суетни, побольше живого общения с людьми, конкретной помощи им в работе.»²⁵

Однако, несмотря на проведенную положительную работу по пропаганде экономических знаний, квалифицированного анализа хозяйственной деятельности во всех колхозах и совхозах пока еще не делается. А факты свидетельствуют, что для такого анализа имеется достаточно материалов, например, годовые отчеты колхозов и совхозов, текущая отчетность государственной статистики, бюллетени соцсоревнования, плановые и другие документы. Но до сих пор дело обстоит так, что представляемые в производственные управления сведения характеризуют в основном пройденный этап в деятельности хозяйств. А руководящие кадры всех инстанций должен не менее интересоваться и завтрашний день. Они должны отлично знать, как сложится выполнение плана через месяц, квартал, полугодие. Чтобы обеспечить выполнение планов, нужно заранее знать, в каких звеньях возможен прорыв. Это позволит своевременно укрепить отстающие участки.

Опыт показывает, что там, где руководители и специалисты хозяйств серьезно занимаются экономическими расчетами, достигнуты высокие показатели. Опорно-показательный совхоз имени В. И. Ленина Тартуского производственного управления, где директором работает Герой Социалистического Труда тов. А. А. Кониярв, путем правильного подбора культур и высокой агротехники ежегодно получает устойчивые урожаи и имеет высокую продуктивность животноводства. В 1961 году с каждого гектара получено 24 центнера зерновых, 490 центнеров кукурузы на силос, 200 центнеров картофеля, 21 центнер гороха, 23 центнера кормовых бобов и 397 центнеров сахарной свеклы. Это дало совхозу более 3300 кормовых единиц с каждого гектара пашни. Совхоз на каждые 100 га пашни произвел 214 цент-

²⁴ «Советская Эстония» от 13 марта 1963 г.

²⁵ «Советская Эстония» от 27 февраля 1963 г.

неров мяса и 1188 центнеров молока,²⁶ то есть по производству мяса совхоз имени Ленина на собственных кормах уже превысил уровень третьего этапа, намеченного мартовским Пленумом ЦК КПСС. Совхоз имени Ленина с высокими показателями закончил и 1962 хозяйственный год. В числе лучших хозяйств, где занимаются экономическими расчетами, можно назвать совхоз имени Ю. А. Гагарина Вильяндиского территориального управления, колхоз «Эстония» Пайдеского территориального управления, колхоз «Юриээ» — Раплаского управления, имени Мичурина и «Рахва Выйт» — Харьюского управления и другие.

Недостаточный рост или даже снижение производства сельскохозяйственной продукции в ряде хозяйств республики в значительной, а иногда и в решающей мере объясняется отсутствием серьезного экономического анализа. Многие недалеко-видные руководители колхозов и совхозов длительное время упорно цеплялись за травопольную систему. Несмотря на увеличение площади под травами, их урожай оставался на низком уровне, а заготовки сена почти не увеличивались. Так, в 1953 году в колхозах и совхозах ЭССР было заготовлено сена 556 тысяч тонн, а в 1961 году — 608 тысяч тонн.²⁷

Только отсутствием элементарных расчетов можно объяснить то, что в колхозах и совхозах Йыгеваского территориального управления в 1961 году под травами было занято 34,4% пашни. При этом кормовых единиц с каждого гектара трав по сравнению с зерновыми было получено вдвое меньше, по сравнению с кукурузой — в четыре раза и по сравнению с сахарной свеклой — в восемь раз меньше. Особенно много пашни использовалось под низкоурожайными травами в бывшем Вьндраском районе — 47,2%, бывшем Мьярьямааском — 45,4% и в Пярнуском районе — 42,5 процента.²⁸ Неоправданно много пашни под травами в хозяйствах Тартуского территориального управления, где имеются благоприятные условия для выращивания зерновых и пропашных культур.

Зачем, к примеру, нужны устроенные на старых клеверниках так называемые «культурные» пастбища в хозяйствах Хаапсалуского и Харьюского колхозно-совхозных управлений? Ведь здесь удельный вес естественных пастбищ и сенокосов в два с лишним раза превышает площадь пашни! В целом по респуб-

²⁶ «Советская Эстония» от 18 апреля 1962 г.

²⁷ Доклад Первого секретаря ЦК КП Эстонии И. Г. Кэбина на III Пленуме Центрального Комитета Компартии Эстонии «Об итогах мартовского Пленума ЦК КПСС и задачах республиканской партийной организации по улучшению руководства сельским хозяйством». См. «Советская Эстония» от 13 апреля 1962 г.

²⁸ Там же.

лике естественные луга и пастбища занимают более половины всех угодий. Однако используются они лишь на одну треть. Большинство сенокосов и пастбищ заросло кустарником.

В анализе хозяйственной деятельности колхозов и совхозов имеется много крупных недостатков. Некоторые руководители без достаточного основания принимают поспешные решения в пользу того или иного производственного направления и не всегда учитывают экономические последствия.

Трудности развития многих хозяйств, особенно колхозов, объясняются тем, что в колхозах республики почти совершенно отсутствуют экономисты, а в совхозах, где они есть, используются нерационально. О положении дел с кадрами экономистов лучше всего можно судить по приведенным ниже данным о количестве и расстановке специалистов сельского хозяйства с высшим и средним образованием на 1 декабря 1961 г.²⁹

	Количество предприятий	Всего специалистов		Из них	
		с высш. образ.	средн. образ.	экономистов с высш. образ.	плановиков, статистов, бухгалтеров со средн. образ.
Колхозы	615	342	1883	3	143
Совхозы *	129	692	1415	19	189
Опытно-показ. совхозы	16	104	104	1	20

* Совхозы, которые были подведомственны Главному управлению совхозов ЭССР.

Данные приведены на конец 1961 года. Но положение с кадрами экономистов не улучшилось и по настоящее время. Итак, почти на 750 сельскохозяйственных предприятий только два десятка экономистов с высшим образованием. Соотношение экономистов к остальным специалистам сельского хозяйства сейчас составляет 1 : 50. Из общего числа специалистов по экономике со средним образованием, указанных в таблице, около трехсот человек являются бухгалтерами.

Сложившееся положение с экономистами является результатом грубых просчетов в подготовке этих кадров. Известно, что впервые на отделение «бухгалтерский учет в сельскохозяйственных предприятиях» Эстонской сельхозакадемии было принято 25 человек лишь в 1960 году. Вряд ли можно оправдать такой запоздалый прием.

²⁹ Текущий архив Министерства производства и заготовок сельскохозяйственных продуктов ЭССР. Отчет о специалистах с высшим и средним образованием на 1 декабря 1961 г.

Неудовлетворительная постановка экономической службы в колхозах и совхозах в значительной мере обусловлена недостатками в подготовке кадров молодых специалистов. Высшие и средние сельскохозяйственные учебные заведения воспитывали молодых специалистов на травопольной системе земледелия, не требовавшей активного воздействия на ход производства. Агрономы, зоотехники и инженеры не получали необходимых экономических знаний, а также организационных навыков управления производством. Совершенно исключалось обучение кадров в передовых хозяйствах. Студенты ЭСХА проходили производственную практику большими группами, что ограничивало развитие инициативы студентов. Молодой специалист, окончивший вуз, нередко оказывался бессильным в решении конкретных вопросов производства. Он являлся советчиком, а не организатором производства.

Где же выход? Как можно улучшить экономическую работу в колхозах и совхозах? Необходимо прежде всего, чтобы производственные управления сделали глубокий анализ экономики в каждом колхозе и совхозе. Подвести итоги следует по всем хозяйствам: и там где достигнуты хорошие результаты, и там где год закончен с плохими показателями. Особенно важно уметь разобраться, за счет чего достигнуты хорошие результаты в одних хозяйствах, и выяснить, по каким причинам объективного и субъективного порядка неудовлетворительные итоги года в других хозяйствах.

Такая работа необходима для того, чтобы руководители и специалисты колхозов и совхозов отчетливо видели промахи и ошибки в руководстве хозяйством и предотвратили их в этом году. Она нужна также для того, чтобы лучше знать резервы и возможности колхозов и совхозов; с большей целеустремленностью внедрять в производство достижения науки и передовой практики.

Некоторые предложения по улучшению экономической службы в колхозах и совхозах уже высказывались на страницах нашей печати.

Вполне правильно поставлен вопрос начальником Тартуского производственного управления тов. Э. Аава³⁰ о том, чтобы увеличить количество экономистов для производственных управлений. Нужен был бы в управлении и главный экономист. При имеющемся количестве хозяйств финансово-плановый отдел не имеет возможности вести экономическую работу на должном уровне. Налаживать экономическую службу в территориальных управлениях следует не только силами штатных работников.

³⁰ См. «Rahva Hääl» 17. mail 1962. a.

К ней с успехом можно привлекать специалистов сельского хозяйства, счетно-бухгалтерских работников из других организаций.

Самого серьезного внимания заслуживает предложение старшего инспектора-организатора Министерства производства сельскохозяйственных продуктов ЭССР тов. И. Мязотса о создании бюро экономического анализа с целью координации экономической работы в зоне территориального управления.³¹ Бюро могло бы заниматься такими, скажем, вопросами, как прогноз выполнения производственно-финансового плана колхоза или совхоза, экономический анализ разработанных опытно-показательным хозяйством рекомендаций, пути удешевления себестоимости сельскохозяйственной продукции, рассмотрение норм затрат труда на производство единицы продукции, структура посевных площадей и кормовых рационов и другие вопросы. Непосредственно в хозяйствах можно было бы организовать своего рода экономический совет при директоре совхоза или председателе колхоза. Это способствовало бы участию актива всего хозяйства в разработке мероприятий и рассмотрении вопросов экономики данного хозяйства.

Улучшения плановой и всей экономической работы в территориальных управлениях можно быстро достигнуть за счет более полного использования электронно-вычислительной техники Тартуского госуниверситета и института кибернетики Академии наук ЭССР. Многие задачи можно решать и без электроники, используя лишь логарифмическую линейку, соответствующие графические и обычные таблицы. Но в республике пока мало издается таких таблиц, а также других материалов для экономического анализа деятельности хозяйств.

Очень важное место в экономической службе в настоящее время занимают вопросы внедрения внутриколхозного хозрасчета. Хозяйства, внедрившие хозрасчет, добились хороших показателей. Так, в колхозе «Каардивязлане» Раквереского территориального управления производство молока за последние три года возросло в 1,5 раза, валовое производство мяса — в 1,7 раза, яиц — в 2 раза, урожай зерновых с гектара увеличился на 54%, оплата труда колхозников — на 85%. При этом себестоимость производства зерновых и продуктов животноводства значительно ниже, чем в передовых колхозах республики.³²

Сейчас задача состоит в том, чтобы помочь руководящим кадрам и специалистам внедрить внутриколхозный хозрасчет во всех хозяйствах уже в ближайшее время. Очень ценную инициативу в этом деле проявляет научный работник института экономики Академии наук ЭССР тов. М. Хелленурм, который

³¹ См. «Советская Эстония» от 7 апреля 1962 г.

³² «Sotsialistlik Põllumajandus» 1962., nr. 4, стр. 155.

выступает на страницах печати по вопросам внутриколхозного хозрасчета и рассказывает об опыте хозяйств, внедривших его.³³ Но к сожалению, в республике до сих пор нет единых обстоятельных рекомендаций по внедрению хозрасчета, мало брошюр, рассказывающих о положительном опыте внедрения его.

Не секрет, что в настоящее время в республике колхозы в основном отчитываются за производственные показатели, а не за экономические. В бригадах колхозов и отделениях совхозов по существу никто ничего не считает. У специалистов и бухгалтеров отсутствует материальная заинтересованность во внедрении хозрасчета.

Не менее важным вопросом экономической службы является усиление материальной заинтересованности колхозников и работников совхозов в увеличении производства зерна, мяса, молока. В этой связи исключительное значение приобретает дополнительная оплата труда. Центральный Комитет КПСС рассматривает дополнительную оплату труда в колхозах и аккордно-премиальную оплату труда в совхозах как **ВАЖНЕЙШИЙ** вопрос колхозного и совхозного строительства, повышения производительности труда и успешного решения задач, поставленных мартовским Пленумом ЦК КПСС.

Разговоров о правильной организации и оплате труда было много. Но фактически сделано в этом направлении, как и в вопросе о хозрасчете, очень мало. Достаточно сказать, что в колхозах Эстонии в 1961 году на дополнительную оплату было израсходовано лишь менее 4 процентов общего фонда оплаты труда колхозников.³⁴ Теперь, после повышения цен на мясо, у колхозов есть все возможности увеличить дополнительную оплату труда и тем повысить трудовую активность колхозников. Но для этого руководителям хозяйств нужно помочь разобраться в этом важном деле.

В тесной связи с предшествующими проблемами находится и вопрос о бухгалтерском учете. Колхозное счетоводство и составляемые на его основе анализ хозяйственной деятельности сейчас приобретает все большее значение. Именно бухгалтерский учет позволяет быстро мобилизовать внутренние резервы и осуществлять оперативное руководство. Но чтобы этого достичь, недостаточно заниматься только регистрацией хозяйственных показателей. Бухгалтерский учет должен быть поставлен таким образом, чтобы каждое хозрасчетное отделение видело и знало результаты своей работы, чтобы руководители колхоза или совхоза контролировали выполнение хозрасчетных заданий.

Что же мешает сейчас сделать бухгалтерский учет действи-

³³ См. «Rahva Hääl» 8. oktoobril 1961. a., «Sotsialistlik Põllumajandus» пг. 4., 1962. а.

³⁴ «Советская Эстония» от 21 июня 1962 г.

тельно боееспособным? Прежде всего учетный аппарат в колхозах не соответствует объему работ, и поэтому колхозное счетоводство невозможно вести оперативно или, как говорится, держать в ажуре. Бухгалтер не в состоянии своевременно доложить руководству колхоза о положении дел.³⁵

Большим тормозом в организации бухгалтерского учета является низкий уровень подготовки самих бухгалтеров. Из 896 бухгалтерских работников совхозов (включая и опытно-показательные) только 10 имеют высшее и 204 — среднее образование. В колхозах республики в конце 1961 года был лишь один бухгалтер с высшим и 132 со средним образованием.³⁶ Таким образом, 75 процентов бухгалтерских работников не имеют специального образования. Несмотря на это, для них мало проводится инструктажей по важнейшим вопросам их работы. В республике совершенно отсутствуют различные пособия, справочники и руководства по использованию печатных документов. Бухгалтера колхозов на местах по сути дела предоставлены сами себе, производственные управления ими недостаточно руководят. Поэтому в настоящее время повышение квалификации бухгалтеров путем инструктирования и организации курсов выступает как самая неотложная задача производственных управлений и партийных комитетов.

Улучшить состав бухгалтерских работников можно за счет лучшего использования заочного обучения, а также широкого привлечения на курсы молодежи, окончившей среднюю школу. Следует также серьезно подумать о необходимости увеличения ежегодного приема в ЭСХА на отделение бухгалтеров до 75—100 человек. Нужно, чтобы к 1970 году во всех сельскохозяйственных предприятиях на должностях главных бухгалтеров работали специалисты с высшим образованием.

До сих пор ничего не сделано по унификации сельскохозяйственного счетоводства. Колхозное производство ничем не отличается от совхозного, но для регистрации одних и тех же хозяйственных операций в колхозах и совхозах используются совершенно разные начальные документы. Внедрение единой счетной системы в колхозах и совхозах дало бы большую экономию при обработке статистических данных, а также при печатании учетных форм. Кроме того, легче и проще стала бы подготовка кадров и использование их на работе. В масштабах республики можно было бы лучше организовать руководство и контроль учетной работой.

³⁵ Автор разделяет мнение бухгалтера колхоза «Сырпрус» Хаапсалуского управления тов. И. Якса и бухгалтера колхоза «Ынне» Валгаского управления тов. Г. Рейнасте о недостатках и трудностях работы бухгалтеров в колхозах. См. «Sotsialistlik Põllumajandus», 1962 а., стр. 6.

³⁶ Текущий архив Министерства производства и заготовок сельхозпродуктов ЭССР. Отчет о численности специалистов на 1 декабря 1961 г.

Только основательно перестроив бухгалтерский учет можно будет во всех колхозах и совхозах внедрить внутрихозяйственный расчет. Было время, когда цифры, собираемые бухгалтером, использовались преимущественно для заполнения сводок. Сегодня цифра — предмет анализа, она должна побуждать к действию и помогать находить резервы. А поэтому коренным образом должен измениться взгляд на бухгалтера, которому раньше отводилась лишь роль регистратора цифр.

Большую роль в повышении уровня экономической подготовки кадров призваны сыграть исследования по экономике и организации сельскохозяйственного производства. Партия предъявляет сейчас к экономической науке высокие требования. Научные исследования должны опережать принятие хозяйственных решений. Они должны исходить из необходимости быстрого создания в стране изобилия высококачественных продуктов питания для населения и сырья для промышленности, обеспечения постепенного перехода тружеников советской деревни к коммунистическим общественным отношениям.

За последние годы заметно улучшились исследования по экономике сельского хозяйства в Эстонской сельскохозяйственной академии, Тартуском госуниверситете, а также в исследовательских институтах Академии наук ЭССР. Можно привести немало примеров, когда сельскохозяйственные руководители с большим вниманием относятся к выступлениям и советам научных работников. Большую пользу колхозным кадрам принесла, например, статья научного сотрудника института экономики Академии наук ЭССР тов. Й. Сеппа «Кто остановится, тот отстанет».³⁷ В статье дан подробный анализ экономической деятельности колхоза «Калев» бывшего Пыльтсамааского района, показаны причины снижения производства мяса и молока, указаны пути повышения производительности труда, снижения затрат на производство кормов. Очень дельные советы и рекомендации даны в статье кандидата экономических наук Р. Хагельберга «Больше внимания анализу экономической деятельности сельскохозяйственных предприятий».³⁸

Однако многие вопросы сельскохозяйственного производства до сих пор научно недостаточно разработаны. Нет единой методики определения стоимости валовой продукции для колхозов и совхозов, не разработана методика исчисления себестоимости продукции в колхозах. Важнейший экономический показатель — производительность труда — определяется в колхозах и совхозах различными методами. Особенно много путаницы, как уже отмечалось, в вопросах бухгалтерского учета в колхозах.

Основным критерием производственной деятельности колхо-

³⁷ См. «Rahva Hääl» 7. juulil 1962. a.

³⁸ См. «Коммунист Эстонии», 1962, № 12, стр. 54—66.

зов, совхозов, производственных управлений и партийных комитетов должен быть уровень производительности труда, себестоимость продукции, рост урожайности и продуктивности животноводства. «Зеркало работы управления и партийного комитета в области подъема животноводства, — указывал Н. С. Хрущев, — это уровень производства мяса и молока на сто гектаров земли».³⁹ Применение такого порядка оценки деятельности требует дальнейшего улучшения и постоянного совершенствования экономической подготовки сельскохозяйственных кадров.

PARTEIORGANISATSIOONIDE TÖÖKOGEMUSTEST PÖLLUMAJANDUSÖKONOOMIKA TUNDMAÕPPIMISEL

I. Volkov

Resüme

Isikukultuse perioodil oli ökonomikaalane väljaõpe kolhoosides ja sovhoosides täiesti maha jäänud. Pöördelist osa konkreetse ökonomika tundmaõppimisel Eesti NSV-s etendas partei-haridusvõrgu ümberkorraldamine pärast NLKP XX kongressi. Kõige rohkem levinud vormiks majandusteadmiste omandamisel põllumajanduses kujunesid ringid ja seminarid. Palju kasu tõid ökonomikateemalised konverentsid.

Uuele, kõrgemale astmele tõusis põllumajanduse ökonomika tundmaõppimine pärast NLKP XXI ja XXII kongressi. Esmakordselt loodi lühiajalised kursused ja grupid laialdaste töötajashulkade jaoks. Majandusküsimuste käsitlemine seostati vabariigi kolhooside ja sovhooside ees seisvate konkreetsete ülesannetega.

Järgmisteks tähtsateks etappideks põllumajanduses töötava kaadri majandusteadmiste täiendamisel kujunesid NLKP Keskkomitee 1962. aasta märtsi- ja novembripöörand ning territoriaalsete kolhoosi- ja sovhoositootmise valitsuste loomine, samuti tootmisprintsipi rakendamine parteiorganisatsioonide struktuuris alt kuni üles.

Artiklis viidatakse tõsistele puudujääkidele kaadri ökonomikaalases väljaõppes, mis omakorda põhjustab madala taseme praeguses kolhooside ja sovhooside tegevuse majanduslikus analüüsis.

Ökonomikaalase väljaõppe parandamiseks vabariigi põllumajanduses on eelkõige vaja, et tootmisvalitsused teeksid kõiki-

³⁹ Речь Н. С. Хрущева на совещании секретарей партийных комитетов и начальников производственных колхозно-совхозных управлений Российской Федерации 12 марта 1963 г. См. «Правда» от 14 марта 1963 г.

des majandites sügava analüüsi sealse majandusliku olukorra kohta. Niisugune analüüs võimaldaks majandite juhtijatel selgemini näha oma vigu ja möödalaskmisi ning väldiks nende kordumise tulevikus. Ühtlasi aitaks see tootmisvalitsuste-poolne abi juurutada ja tugevdada kolhoosisisest majanduslikku arvestust ning seada paremale järjele töö organiseerimise ja tasustamise. Eriti suure tähtsuse omandab nüüd tootmisvalitsuste ja nende parteikomiteede tegevus kolhooside raamatupidamise kvaliteedi tõstmisel ning arvepidamise unifitseerimisel kogu põllumajanduses.

Et saavutada NLKP Keskkomitee pleenumitel kavandatud kõrge tase liha- ja piimatootmise alal, on vaja pidevalt täiustada põllumajandustöötajate majanduslikku ettevalmistamist.

VON DEN ERFAHRUNGEN DER PARTEIORGANISATIONEN BEI DER ERFORSCHUNG DER LANDWIRTSCHAFTLICHEN ÖKONOMIE

I. Wolkow

Zusammenfassung

In der Periode des Personenkultes war die Organisierung der ökonomischen Arbeit in den Kolchosen und Sowchosen das vernachlässigste Gebiet. Nach dem XX. Parteitag der KP der UdSSR haben die Parteiorganisationen der ESSR eine gewisse positive Arbeit in der ökonomischen Entwicklung der land — wirtschaftlichen Kader gemacht.

Im Artikel sind die Erfahrungen der Arbeit der Seminarien beim Studium der Ökonomie der Landwirtschaft, aber auch der Konferenzen der Ökonomie verallgemeinert.

Im Zusammenhang damit wird auch auf die ernstesten Mängel in der ökonomischen Vorbereitung der Kader hingewiesen, was auch ein Grund der ungenügenden Analyse der wirtschaftlichen Tätigkeit der Kolchose und Sowchose ist.

Für die Besserung der ökonomischen Arbeit ist es notwendig, daß die wirtschaftlichen Leitungen eine tiefe Analyse der Ökonomie jeder Wirtschaft vornehmen. Das hilft den leitenden Kadern deutlich ihre Fehler sehen und, sie in der Zukunft vermeiden, hilft der inneren kollektivwirtschaftlichen Rechnung, und trägt zur besseren Organisation und gerechteren Entlohnung der Arbeit bei. Die größte Bedeutung kommt der Arbeit zur Verbesserung der Buchhaltung und zur Unifikation der landwirtschaftlichen Rechnungsführung zu.

MÕNINGAID TÖÖTAJATE HARIDUSE JA KVALIFIKATSIOONI TÕSTMISE NING KOMMUNISTLIKU TÖÖ KOLLEKTIIVIDE LIIKUMISE KÜSIMUSI

K. Koger

NLKP ajaloo kateeder

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressil vastuvõetud kommunismi ülesehitamise programm ja tegelikkuses silmapaistvaid tulemusi saavutanud kommunistliku töö kollektiivide liikumine püstitavad meie ette uues valguses hariduse ja kvalifikatsiooni küsimused, kommunistlikult töötama ja elama õppimise ülesanded.

Programmist järeldeb, et töötajate kõrge kultuuriline ja tehniline tase on kommunismi materiaalse tehnilise baasi lahutamatu koostisosa.¹ Kommunismi aluste aluseks on omakorda suure produktiivsusega, teaduslikult orgäniseeritud ja eesrindliku tehnikaga varustatud töö.² Kuid et meie ühiskonna progressi otsustavaim tegur — töö — annaks maksimaalseid resultaate, omandab praegu erilise tähtsuse peamise tootliku jõu — töölise, töötaja — areng, sealhulgas tema hariduse ja kvalifikatsiooni tõus.

Käesoleva käsitluse eesmärgiks ongi välja selgitada senised saavutused töötajate hariduse ja kvalifikatsiooni kasvu alal ning olemasolevatele tulemustele ja kogemustele toetudes visandada mõningad perspektiivid kommunistliku töö kollektiivide liikumise edasiarendamiseks.

* * *

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1961, lk. 62.

² Lähemalt vt. N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile. Tallinn 1961, lk. 57.

Rääkides hariduse kohast ja osatähtsusest meie ühiskonnas peame eriti alla kriipsutama seda, et ta on paratamatu eeltingimus niisuguste põhiliste sotsiaalsete ja rahvamajanduslike probleemide lahendamisel, nagu:

— teaduslik-tehnilise progressi edasine kiirendamine ning kõrge kvalifikatsiooniga spetsialistide ettevalmistamine;

— linna ja maa, füüsilise ja vaimse töö vaheliste oluliste erinevuste kaotamine. Selle tulemusena sulavad töölised, kolhoosnikud ja haritlased ühtseks kommunistliku ühiskonna töökollektiiviks;

— kapitalismi igandite ja igasuguste eelarvamuste ületamine inimeste teadvuses, eelkõige sirguva põlvkonna mitmekülgne kasvatamine, igakülgselt arenenud inimese kujundamine.

Vastava hariduseta pole mõeldav ka aktiivne ja resultatiivne tegevus mitmesugustel ühiskondliku ja riikliku elu aladel, teaduse ja kultuuri valdkonnas.

Nüüd, millal teadus on üha rohkem muutumas otseselt tootlikuks jõuks, millal tööviljakuse tõstmisel ütleb üha kaalukama sõna uusimate teaduse saavutuste rakendamine, on kõikide tööliste hariduse ja kvalifikatsiooni tõstmine kujunenud kogu rahvamajanduse edasiarendamise ning tööviljakuse suurendamise võimaks hoovaks.

Rääkides tööviljakusest kui kapitalismi üle võidu saavutamise põhitegurist, kirjutas V. I. Lenin juba 1918. aastal, et tööviljakuse tõstmise eeltingimuseks on elanikkonna hulkade haridus- ja kultuuritaseme tõus. See tõus, märkis V. I. Lenin, «toimub praegu määratu suure kiirusega, mida ei näe kodanlikust rutiinist pimestatud inimesed, kes ei suuda mõista, kui suur tung, tänu nõukogude organisatsioonile, on tekkinud nüüd rahva «alamkihtide» hulgas valguse poole ja algatusvõime näitamise poole».³

Mõistes sügavalt kultuuri ja hariduse osatähtsust rahvamajanduse arengus, eelkõige tööviljakuse kasvus, seadis V. I. Lenin rahvahariduse edasiarendamise ühele kesksetest kohtadest Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei poliitikas.⁴

Ehkki Venemaa oli mahajäänumaid maid Euroopas⁵, leidsid V. I. Lenini seisukohad rahvahulkade kultuuritaseme tõusu tähtsust peagi majandusliku tõestuse. S. Strumilini uurimused kinnitasid juba 1924. aastal, et ainuüksi kirjaoskamatus eelkõige riihikorra tõttu jääma kirjaoskamatuks.» (Vt. V. I. Lenin, Teosed, 19. kd., lk. 114—123).

³ V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 230.

⁴ V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 422—424.

⁵ V. I. Lenin kirjutas 1913. aastal: «Niisugust metsikut maad, kus rahvahulgad oleksid hariduse, valguse ja teadmiste poolest niivõrd paljaks röövitud — niisugust maad ei ole Euroopasse peale Venemaa ainsatki jäänud. — Neli viiendikku noorest põlvkonnast peab Venemaa pärisorjusliku riigikorra tõttu jääma kirjaoskamatuks.» (Vt. V. I. Lenin, Teosed, 19. kd., lk. 114—123).

viljakus keskmiselt 30% aastas, töö juures õpetatutel aga 12—16%. Rea aastate jooksul suurendas aasta kooliharidust kvalifikatsiooni 2,6 korda rohkem kui aasta väljaõpet tehases.⁶

Et mõista hariduse osatähtsust sotsialismi ja kommunismi ülesehitamises, samuti partei ja valitsuse hariduspoliitika olemust ning sellealaseid saavutusi, tuleks meenutada neid lähtepunkte, millest algas sotsialistlik kutluurirevolutsioon.

Revolutsiooniajaks Venemaal oli 76% elanikkonnast (9-aastased ja vanemad) kirjaoskamatu, naistest koguni 88%.⁷ Kõrgem kui algharidus oli ainult 1,4 miljonil inimesel (needki eelkõige kapitalistid, mõisnikud, riigiametnikud jt.). 1959. aastal aga oli Nõukogude Liidus kõrgem kui algharidus 71,2 miljonil töötajal. Nendest 58,7 miljonit olid kõrgema, kesk- ja lõpetamata keskharidusega, 12,5 miljonit lõpetamata 7-klassilise haridusega. Enne revolutsiooni polnud tööliste ja talupoegade hulgas kesk- ja kõrgema haridusega inimesi. Nüüd on neid linnas 40 ja maal 23 iga 100 hulgast.⁸

Veelgi dünaamilisemalt ilmnevad Nõukogude Liidu hariduspoliitika edusammud õppijate arvu pidevas kasvus.

Tabel 1

Õppijate arv õppeaasta alguseks (tuhandetes)⁹

	1914/15	1940/41	1961/62
Üldhariduslikud koolid	9 656	35 552	39 081
Kutsekoolid	106	717	1 255
Kesk-eriõppeasutused	54	975	2 370
Kõrgemad koolid	127	812	2 640
Kokku	9 943	38 056	45 346

Üldse õppis tsaari-Venemaal a. 1914/15 10,6 miljonit inimest. Nõukogude Liidus aga oli neid 1961/62. õppeaastal 56 miljonit (kõigis õppevormides).

Esitatud andmeid üksikasjalisemalt analüüsivama rõhutagem vaid järgmist: aastatel 1930—1960 kasvas Nõukogude Liidu elanikkond 39% võrra, kuna aga õppijate arv suurenes samal ajavahemikul 7,5-kordseks, 1914. aastaga võrreldes koguni

⁶ Академик С. Струмилин, Эффективность образования в СССР, «Экономическая газета» № 14, 2 апреля 1962, lk. 28.

⁷ Сегодня и завтра. — Справочник, М, 1962, lk. 104.

⁸ Вt. П. Г. Подъячих, Население СССР, М, 1961, lk. 119—120; Экономические закономерности перехода от социализма к коммунизму, М, 1962, lk. 51.

⁹ «СССР в цифрах в 1961 году». Краткий статистический справочник, М, 1962, lk. 322.

33-kordseks.¹⁰ Nõukogude Liidu edasiarengus on leidnud praktilise kinnituse marksismi tuntud tees, et tehnika progressi ja töötajate teadmiste kasvu vahel valitseb otsene seos. Töötajate haridustaseme, nende kvalifikatsiooni tõstmine on kujunenud kommunismi ülesehitamise seaduspärasuseks.

Kokkusurutud ülevaate hariduse progressist Eesti NSV-s annab järgmine tabel:

Tabel 2

**Õpilaste arv õppeaasta alguseks
(tuhandetes)¹¹**

Kooli tüüp	1940/41	1950/51	1961/62
Oldhariduslikes (kokku)	121,1	156,5	192,1
Nendest töölis- ja maanoorte koolides	1,5	7,8	22,4
Tööstuskoolides	—	3,4	5,6
Kesk-eriõppeasutustes	2,1	10,4	18,5
Kõrgemates	4,7	8,9	15,1
K o k k u	127,9	179,2	231,3

Vabariigis oli 1961. aasta sügisel 1255 kooli, nendest 230 keskkooli, s. o. peaaegu 5 korda rohkem kui kodanlikus Eestis. Sealhulgas oli vabariigis 62 töölisnoorte ja 4 kaugõppekeskkooli.¹²

Millist mõju on hariduse nii kiire tõus avaldanud Nõukogude Liidu rahvamajanduse arengule?

Huvitava analüüsi andis akadeemik S. Strumilin. Tema arvutustest selgus, et 1960. aasta rahvatulust moodustas töötajate hariduse ja kvalifikatsiooni tõusu tulemusena saavutatud summa 33,7 miljardit rubla ehk 23%.¹³ Eriti silmapaistev on kesk- ja kõrgema hariduse efektiivsus.¹⁴ Aastatel 1940—1960 suurenesid jooksvad kulud haridusele rohkem kui 3 korda¹⁵, kuna aga rahvatulu juurdekasv kõrgema ja keskkariduse kaudu suurenes rohkem kui 6 korda. Puhastulu ületab 1960. aastal rohkem kui kümnekordselt 1940. aastal rahvaharidusest saadud tulu summa. Kultuurielu arendamiseks paigutatud summade rahvamajanduslik rentaablus ületas aga seni teadaolevad sellealased saavutused ning tõusis 52 protsendilt 144 protsendini.

¹⁰ «Экономическая газета» № 14, 2 апреля 1962, lk. 28.

¹¹ Eesti NSV Statistikalitsuse andmetel.

¹² Vt. täiendavalt «Nõukogude Kool» 1962, nr. 2 ja 6. Hariduse olukorda kodanlikus Eestis ning sõjajärgsel perioodil käsitleb E. Schmidt «Kesk- ja kõrgema haridusega kaadri ettevalmistamisest Nõukogude Eestis», Tallinn 1959.

¹³ «Экономическая газета» № 14, 2 апреля 1962, lk. 29.

¹⁴ Vt. sealsamas, lk. 30.

¹⁵ Rahalises väljenduses oleksid arvud järgmised (uues hindade mastabis): 1940. aastal 2,25 miljardit, 1950. a. 5,7 miljardit ja 1960. a. 10,3 miljardit rubla (eeltoodud allikas, lk. 29).

Viimasel ajal ilmunud teaduslikud uurimused kinnitavad, et keskkooli lõpetanud tööliste tööviljakus on keskmiselt 67% kõrgem kui samades tingimustes töötavatel, niisama vanade ja samaaeguse staažiga, aga hariduseta töölistel.¹⁶

Omapäraseid andmed haridustaseme ja ratsionaliseerimistegevusest osavõtu seose kohta avaldati meie vabariigis põlevkivibasseinist:¹⁷

Tabel 3

Töötajate haridustaseme ja ratsionaliseerimistegevusest osavõtu sõltuvus

Töötajate haridustase	Ratsionaliseerimistegevusest osavõtt antud haridustasemega 100 töötaja kohta
Alla 4 klassi	4
4—6 klassi	15
7—9 klassi	18
Keskharidus	21
Kõrgem haridus	43

1960. aastal olid neli kõige viljakamat Käva kaevanduse ratsionaliseerijat järgmise haridusega: kõrgem, lõpetamata kõrgem, kesk-tehniline ja 8-klassiline. Nad moodustasid 8% ratsionaliseerijate üldarvust, kuid esitasid 12% kõikidest ettepanekutest. Nende uuendusettepanekute rakendamisest saadud majanduslik efekt moodustas aga 30% kogu kaevanduses ratsionaliseerimise kaudu saavutatud kokkuhoiust.¹⁸

Niisiis — töötajate haridustaseme tõusuga kaasneb nende osaühenduse, nende mõju suurenemine tootmistegevuses.

Hariduse mõju ilmneb peale tootmissfääri ka paljudel teistel inimtegevuse aladel. Esitame näitena vaid järgmised Uraali Masinaehitustehasest saadud andmed vaba aja kasutamise struktuuri kohta.¹⁹

Tabel 4

Huvialane tegevus tööst vabal ajal (%)

Töötajate haridustase	Tehniline looming	Kunst	Kirjanduse lugemine	Aed
Alla 7 klassi	6,9	12,0	10,3	20,7
7 klassi	5,9	21,5	13,7	9,8
8—9 klassi	8,7	23,4	17,7	4,2
Keskharidus	20,0	20,0	22,2	—

¹⁶ Вопросы воспитательной работы в коллективах коммунистического труда. Материалы научной конференции. Выпуск I, Красноярск 1961, lk. 43—62.

¹⁷ «Leninlik Lipp» 12. märtsil 1961.

¹⁸ «Leninlik Lipp» 14. märtsil 1961.

¹⁹ Подъем культурно-технического уровня советского рабочего класса, М. 1961, lk. 264.

Töötajate hariduse ja õige ajakasutuse, otstarbeka endakasvatuse seos selgub veel järgmisestki: alla 7 klassi haridusega töolistest oli isiklik raamatukogu ainult 15%-l, keskharidusega töolistest aga 60%-l: osavõtt kunstilisest isetegevusest oli vastavalt 8,6% ja 31%.²⁰

Eespool esitatud tõendab, et V. I. Lenin nägi õigesti ette töötajate haridus- ja kultuuritaseme osatähtsuse suurenemise tööviljakuse kasvus, üldse meie ühiskonna arengus. Teiselt poolt peaksid senised saavutused suunama üha rohkem tähelepanu hariduse ja kvalifikatsiooni täiendamisele kui väga efektiivsele tööviljakuse suurenemise vahendile.

Kuid igapäevases praktikas tihtipeale ei hinnata vääriliselt hariduse ja kvalifikatsiooni osatähtsust. Seda kinnitavad alljärgnevad faktid. Nii kirjutab Tartu III Tööliskoole direktor sm. Kala oma aruandes haridusosakonnale (1962. a. kevadel): «Õppimist mittevõimaldavate töötingimuste tõttu on koolist käesoleval õppeaastal lahkunud 5 õpilast: Poogen, Ilme 7-a klassist läks tööle Naha-Jalatsikombinaati, kus seati tingimuseks — kas töö või õppimine.» Ja et õpilane töötamata ei saanud haridusteed jätkata, siis ta pidi koolist ära jääma. Üldse aga oli Tartu Naha- ja Jalatsikombinaadis 1962. a. 1. märtsiks kuni 30 aasta vanuseid noori 474. Nendest oli näiteks 230-l ainult 7-klassiline, 11-l 4-klassiline ja 2-l 2-klassiline haridus. Noorte edasiõppimise plaani kombinaadis polnud.

1962. a. kevadel tehtud analüüsist 24 suuremas Tartu käitises selgus, et 16—18 aasta vanustest töolistest puudus 8-klassiline haridus 257-l. Neist õppis edasi 123 ehk ligi pooled. Kuid 19—35 aasta vanustest ei olnud 8-klassilist haridust 3723-l. Neist õppisid ainult 377 ehk ligi 10%.²¹

Ettevõtete juhtkondade ja ühiskondlike organisatsioonide suhtumist noorte enesetäiendamisse iseloomustab ka nende väljalangemine koolist. Toome 1961/62. õppeaastast vaid paar näidet. Tartu lihakombinaadi 8 noortöolisest oli kolmandaks veerandiks õpilaste nimekirja jäänud vaid 2, autobussi- ja taksopargi 19 noortöolisest 10. Vastupidiseid tulemusi näeme seal, kus luuakse soodsad tingimused edasiõppimiseks, jälgitakse pidevalt edasijõudmist, analüüsitakse haridusküsimusi koosolekutel, tõestatakse töölisõppureid esile tööprotsessis ja autasustamise-premeerimise kaudu. Näiteks õppisid Tartu teeninduskombinaadi «Edu»

²⁰ Подъем культурно-технического уровня советского рабочего класса, lk. 264.

²¹ Samalaadsetest nähtustest Tallinna Masinaehitustehases kirjutab L. Randmets järgmist: «Suuri puudusi on töös nende 16—35-aastaste töölistega, kellel ei ole 7-klassilist haridust. Neid on aga 348 inimest. See tähendab, et peaaegu iga teine 16—35 aastane tööline on väiksema kui 7-klassilise haridusega. Nendest õpib tänava tööliskoole koolides 90 inimest, kommunistliku töö koolides 81 ja poliitringides 68 inimest. Kuid 109 inimest ei õpi kusagil.» (Vt. «Eesti Kommunist» 1962, nr. 12, lk. 67.)

56-st 8-klassilise haridusega noorest 1. märtsil 1962. aastal 30. Enesetäiendamise olid mõjuvatel põhjustel katkestanud vaid 3.

Veelgi rohkem sõltub kommunismi materiaalse tehnilise baasi rajamine vahetute tootjate kvalifikatsioonist, nende erialasest ettevalmistusest. Töötajate kvalifikatsiooni süstemaatiline tõstmine on kujunenud kommunismi laiahaardelise ülesehitamise perioodi üheks tähtsamaks seaduspärasuseks.

Seisab ju meie maa töölisklassi, talurahva ja intelligentsi ees ülesanne — lühema ajaga teostada kogu rahvamajanduse elektrifitseerimine, pidevalt täiustada ühiskondliku tootmise tehnoloogiat ja organisatsiooni nii tööstuses kui ka põllumajanduses, üha laiendada kompleksset mehhaniseerimist ja automatiseerimist, igakülgset arendada uusi, majanduslikult ökonoomseid tootmis- ja materjalide liigid, ulatuslikult täiustada olemasolevaid ettevõtteid tehniliselt ning muuta nad kommunistliku ühiskonna ettevõtteks.

Neid ülesandeid suudavad edukalt lahendada ainult hea kutseharidusega, kõrgesti kvalifitseeritud töötajad.

Tööliste massilise väljaõpetamise vajadus tuleneb eelkõige tänapäeva teaduse ja tehnika tormilisest arengust.²² Tehnika progressi (tootmisvahendite taseme) ja töötajate kvalifikatsiooni kasvu vahel valitseb otsene seos, vastastikune mõju, mille avastasid marksismi-leninismi klassikud. Illustreerime seda järgmise näitega tööstustööliste kvalifikatsiooni kasvu dünaamikast Nõukogude Liidus.

Tabel 5

Töötajate kvalifikatsiooni tõus Nõukogude Liidus²³

Töötajate kategooria	1925. a.	1927. a.	1950. a.	1959. a.
Kvalifitseeritud ja kõrge kvalifikatsiooniga	18,5	40,5	49,6	51,7
Vähesese kvalifikatsiooniga	41,3	34,1	47,9	46,4
Kvalifitseerimata	40,2	25,4	2,5	1,9

²² Lähemalt vt. N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn 1961, lk. 74. Üksikasjalikumalt analüüsi vaata «Технический прогресс и вопросы труда при переходе к коммунизму», М. 1962; Экономические закономерности перехода от социализма к коммунизму, М. 1962, lk. 48—64; Подъем культурно-технического уровня советского рабочего класса, lk. 75—100; Г. Д. Анисимов, Научно-технический прогресс в период строительства коммунизма, М. 1962.

²³ Технический прогресс и вопросы труда при переходе к коммунизму, lk. 145.

Kuid töötajate kvalifikatsiooni tõus ei sõltu ainuüksi tehnika arengu astmest, vaid ka tema kasutamise iseloomust, valitsevatest tootmissuhetest. Huvitav on sellepärast kõrvutada kahte arengusuunda, milleks esitame USA kohta käivad andmed.

Tabel 6

Töötajate kvalifikatsiooni tõus USA-s²⁴

Töötajate kategooria	1900. a.	1940. a.	1950. a.	1959. a.
Kvalifitseeritud töölised ja meistrid	29,4	31,3	34,8	35,5
Poolkvalifitseeritud	33,3	49,8	49,8	49,1
Kvalifikatsioonita	37,3	18,9	15,4	15,4

Kapitalistlikes maades stiihilist ja aeglast töötajate kvalifikatsiooni kasvu iseloomustab tabelis esimene horisontaal: USA saavutas 60 aastaga 6,1%-lise tõusu, kusjuures kvalifitseeritud töölised ja meistrid moodustasid vaid 1/3 töötajate üldarvust. Samal ajal saavutas NSV Liit 33,2%-lise tõusu ainuüksi 35 aastaga, kusjuures kvalifitseeritud ja kõrge kvalifikatsiooniga tööliised moodustavad üle poole töötajate üldarvust.

Siinkohal tuleb alla kriipsutada, et kapitalistid juurutavad uut tehnikat ainult maksimaalsete kasumite saamise huvides, ekspluaatierimise huvides, ja eelkõige sellistes tootmisloikudes, kus palk, mida nad töölistele maksavad, on kõrge. Eesõeldust tulenebki, et masinatega asendatakse ennekõike kvalifitseeritud tööliste töö, kusjuures madala kvalifikatsiooni ja viletsa palgaga tööliste käsitsitöö säilib. See ilmneb näiteks USA-s, kus töötajate hulgas on suhteliselt palju kõrge kvalifikatsiooniga töölisi.²⁵ Et tehnika progress nõuab paratamatult ka töötajate kvalifikatsiooni tõusu, siis omandab töötajate kutsemeisterlikkuse kasv kapitalistlikes maades äärmiselt vastuolulise iseloomu.

Nõukogude Liidus aga teenib tehnika progress hoopis teistsuguseid ülesandeid. Meil kasutatakse seda «nõukogude inimeste töötingimuste põhjalikuks parandamiseks ja kergendamiseks, tööpäeva lühendamiseks ja elutingimuste parandamiseks, raske füüsilise töö ja seejärel igasuguse kvalifitseerimatu töö likvideerimiseks»²⁶. Esmakordselt ajaloos muudab just sotsialism tehnilise progressi inimese mitmekülgse arengu vahendiks.²⁷

Teaduse ja tehnika progressi saavutustele rajaneva ühiskondliku tootmise kiire arenemine kõrge tööviljakuse baasil on meie tähtsamaid eesmärke. N. S. Hruštšov ütles NLKP Keskkomitee

²⁴ Технический прогресс и вопросы труда при переходе к коммунизму, lk. 145.

²⁵ «Экономическая газета» № 38, 18 августа 1962, lk. 8.

²⁶ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk. 62–63.

²⁷ Vt. Экономические закономерности перехода от социализма к коммунизму, lk. 50.

novembripleenumil (1962): «Kommunismi ülesehitamise seisukohalt on otsustava tähtsusega tööviljakuse pidev ja kiire kasv... Igaüks peab mõistma, et üksnes tööviljakuse lakkamatu, progressiivne suurenemine toob kaasa rahva elujärje paranemise».²⁸

Eriline koht hea ettevalmistusega töötajate armees kuulub insenerilis-tehnilisele personalile, kõrgesti kvalifitseeritud spetsialistidele. Edusammudest sellel alal annavad ettekujutuse allesitatud võrdlused.

Tabel 7

Üliõpilaste arv NSV Liidus²⁹

	1914/15	1940/41	1960/61	1961/62
Üliõpilasi (tuhandetes)	127	812	2 396	2 640
Üliõpilasi 10 000 elaniku kohta	8	41	111	120

Samal ajal kui NSV Liidus tuli 10 000 elaniku kohta 111 üliõpilast (1960/61), oli see arv peamistes kapitalistlikes maades järgmine: USA — 106, Prantsusmaa — 41 (1958/59), Saksa Föderatiivne Vabariik — 34 (1959/60), Inglismaa — 29 (1958/59).

Nõukogude Liidu rahvamajandusele andsid kõrgemad koolid ajavahemikus 1918—1961 5 106 000 spetsialisti, kesk-eriõppeasutused 8 173 000 — kokku 13 279 000 kõrge kvalifikatsiooniga töötajat. Sealhulgas valmistati viimase kümne aasta jooksul (1950—1960) ette 6 755 000 spetsialisti ehk 54% kõigist neist, kes on saanud ettevalmistuse pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni³⁰.

Juba eespool viitasime kesk- ja kõrgema hariduse majanduslikule efektiivsusele. Rõhutagem siinkohal ainult, et kõige rohkem on meie majanduselu edasi viinud eriharidusega töötajad, eriti praegu, millal teadus muutub otseseks tootlikuks jõuks, millal tööviljakuse tõstmisel ning tehnilises progressis ütleb üha kaaluvama sõna uusimate teaduse saavutuste rakendamine.

Õelduga seoses on arusaadav kõrgelt haritud töötajate erikaalu pidev kasv³¹. Kui aastatel 1952—1958 lõpetas kõrgema kooli

²⁸ N. S. Hruštšov, NSV Liidu majanduse arendamine ja rahvamajanduse parteiline juhtimine. — Ettekanne NLKP KK pleenumil 19. novembril 1962, Tallinn 1962, lk. 54.

²⁹ Tabel on koostatud statistilise kogumiku СССР в цифрах в 1961 году (lk. 330) andmete põhjal.

³⁰ СССР в цифрах в 1961 году, lk. 325, 326, 328.

³¹ Seda kinnitavad 1959. aasta rahvaloenduse tulemused. Linnades oli 1939. a. kõrgem haridus ainult 16 inimesel 1000-st, aga 1959. a. 32-l. Maal olid vastavad arvud 1,7 ja 5,6.

Töolistest oli 1939. a. kesk- ja kõrgem haridus 82-l 1000-st, aga 1959. a. juba 386-l. Kolhoosnikute hulgas (ilma esimeesteta ja spetsialistideta) oli kesk- ja kõrgema hariduse saanud vastavalt 15 ja 212.

Eesti NSV-s tuli iga 1000 elaniku kohta 1959. a. rahvaloenduse andmetel 21 kõrgema haridusega ja 40,4 kesk-eriharidusega spetsialisti (vastavad üleliidulised arvud 18 ja 26,3).

1,7 miljonit inimest, siis eeldatav arv käesolevaks seitseaastakuks on 2,3 miljonit ehk 1,4 korda rohkem³². Eriti selgesti ilmnevad sotsialistliku korra eelised sellises otsustavas kõrgema hariduse loigus nagu inseneride ettevalmistamine.

Esitamä kõrvutatult andmed NSVL-i ja USA kohta.

Tabel 8

Insenere ette valmistatud NSVL-is ja USA-s (tuhandetes)³³

	1950	1953	1958	1960	1961
Nõukogude Liit	37	51	102	120	121
USA	53	24	35	38	Andmed puuduvad

Tabel 9

Rahvamajanduses töötavate diplomeeritud inseneride arv (tuhandetes)

	1940	1950	1953	1958	1960	1961
Nõukogude Liit	295	400	489	910	1 135	1 236
USA	156	316	361	485	525	Andmed puuduvad

Ühe progressiivse inglise majandusteadlase arvestused näitasid (avaldatud 1958. aastal), et miljoni elaniku kohta valmistati kõrgema haridusega insenere ette (aasta jooksul) Inglismaal 57, Prantsusmaal 70, Lääne-Saksamaal 86, Ameerika Ühendriikides 136, Nõukogude Liidus 280.³⁴ Praegu aga omandab Nõukogude Liidus erihariduse rohkem insenere kui kõigis kapitalistlikes maa-des kokku, kaasa arvatud USA.³⁵

Selle laiaulatusliku ja kiiretempolise edukäigu tagasimõju ilmneb kõige paremini niisugustes Nõukogude Liidu viimase aja silmapaistvates saavutustes, nagu esikoht kosmose vallutamisel, raketi- ja aatomiehituses ning paljudel teistel aladel.³⁶

³² СССР в цифрах в 1961 году, lk. 326.

³³ Sealsamas, lk. 331.

³⁴ Подъем культурно-технического уровня советского рабочего класса, lk. 122.

³⁵ Технический прогресс и вопросы труда при переходе к коммунизму, lk. 183.

³⁶ Kahtlemata kuulub siin silmapaistev osa meie teaduslikele töötajatele. Nende ettevalmistamine kajastub järgmistes andmetes:

Tabel 10

Teaduslike töötajate arv NSV Liidus (1. oktoobriks tuhandetes)

	1940	1947	1958	1960	1961
Üldse teaduslike töötajaid	98,3	145,6	284,0	354,2	404,1
Nendest teaduslikes asutustes	—	59,3	141,0	200,1	238,5
Kõrgemates koolides	—	81,5	135,7	146,9	158,4

Üldse oli vaimse töö tegijaid 1926. aastal veidi üle 2,5 miljoni, 1959. aastal 20,495 miljonit, 1961. aastal üle 22 miljoni (СССР в цифрах в 1961 году, lk. 332).

Kui revolutsioonieelse Venemaaga võrrelda, siis suurenes teaduslike töötajate arv 1961. aastaks 35 korda ning teaduslike asutuste arv 13 korda.

Partei programmis kavandatud abinõude elluviimise tulemusena tõuseb haritlaste arv 1970. aastaks 30 miljonini ja aastaks 1980 70—80 miljonini. («Коммунист» 1961, nr. 18, lk. 36).

Üldse oli Nõukogude Liidus 1961. aasta alguseks, kaasa arvatud sõjaväelased, pensionärid jt., 13 228 000 kvalifitseeritud spetsialisti.³⁷ Tööstuses, transpordis ja ehituses töötas 1962. aastal kokku 2 546 000 kõrgema ja kesk-eriharidusega inimest, nende hulgas 2 099 000 inseneri ja tehnikut. Põllumajanduses oli kõrgema ja kesk-eriharidusega töötajaid 559 000, sealhulgas oli 412 000 agronoomi, zootehnikut ja veterinaariatöötajat.³⁸

Kõrgema ja kesk-eriharidusega spetsialistide osatähtsus tõuseb veelgi selgemalt esile nüüd, millal meie maal ehitatakse kogu rindel üles kommunismi. Eriti tingivad seda tehnika progress, kompleksne mehhaniseerimine ja automatiseerimine. Nõukogude Liidus suurenes insenerilis-tehniliste töötajate arv tööstuses aja-vaheühikuteks 1928—1959 15-kordseks.³⁹

Vaatamata suurtele edusammudele tunneme me ikkagi puudust inseneridest ja tehnikutest. Nõukogude Liidus tuleb keskmiseks insenerilis-tehnilise personali ja tööliste suhteks 1 : 10, kuna aga automatiseeritud tsehhides on selle suhtena normaalne 1 : 2, tehniliselt eesrindlikes ettevõtetes 1 : 5 ja 1 : 3. Needki aga pole veel mitte meie homsed, kommunistliku ühiskonna ettevõtted. Partei programmis kavandatud ülesannete elluviimine nõuab, et 1980. aastaks oleks kogu Nõukogude Liidus kujunenud insenerilis-tehniliste töötajate ja tööliste vahekorraks 1 : 3.⁴⁰

Milline on olukord Tartu ettevõtetes?

1962. aasta sügisel tehtud analüüs 16 suuremas kohalikus käitises näitas, et 678-st inseneri kohal töötajas oli kõrgem haridus ainult 234-l ehk 34,5%-l. Ülejäänud 261-l inseneri kohal töötasid

³⁷ СССР в цифрах в 1961 году, lk. 318.

³⁸ N. S. Hruštšov, NSV Liidu majanduse arendamine ja rahvamajanduse parteiline juhtimine. Ettekanne NLKP KK pleenumil 19. novembril 1962, lk. 12. Üksikasjalisemat ülevaadet spetsialistide ettevalmistamise praegusest olukorrast vt. M. И. Чистяков, Повышение культурно-технического уровня трудящихся в СССР, М. 1962; Технический прогресс и вопросы труда при переходе к коммунизму, lk. 43—44.

³⁹ Ülalöelduga seoses on huvitav võrrelda tööstustööliste ja inseneride arvu kasvu. Tööstustööliste arv kasvas aastatel 1928—1959 3124 000-ilt 16 820 000-ni ehk rohkem kui 5-kordseks, insenerilis-tehniliste töötajate arv aga 119 000-ilt 1 807 000-ni ehk 15-kordseks («Философские науки», 1961, № 3, lk. 28).

⁴⁰ Üksikasjalisemalt «Коммунист», 1961, № 15, lk. 39; «Философские науки», 1961 № 3, lk. 29; «Вопросы философии» 1962, № 12, lk. 145.

tehnikud ja 183-l praktikud. Siinjuures oli 183 praktikust kesk- ja kõrgem haridus ainult 55-l. 120 nendest ei täiendanud oma teadmisi üheski liinis (poliitharidusvõrk, üldharidus jne).⁴¹

Peamine viga näib peituvat selles, et meie plaaniorganid pole põhjalikult kursis tegeliku olukorraga kohtadel.⁴² Ühtlasi annavad tunda ebakõlad palgasüsteemis, mis omakorda tingivad spetsialistide «ülevoolamise».⁴³

Äärmiselt ebaühtlane on insenerilis-tehnilise personali jaotus tööstusharude vahel. Toome jälle näiteid Tartu 16 tööstusettevõtte analüüsi andmetest. Endises tööstuskombinaadis «Areng» tuli üks insener 112 töölise kohta, keemiakombinaadis 110, kammivabrikus 39, õlletehases 24 töölise kohta.⁴⁴ Niisuguse olukorra üks põhjus seisneb asjaolus, et meie vabariigis valmistati spetsialiste ette ebarahuldavalt, eriti kergetööstusele. Seepärast väärib täit toetust elu enda poolt dikteeritud nõue spetsialistide ettevalmistamise ja nende kvalifikatsiooni tõstmise koostööks vabariikide ja majanduspiirkondade vahel.⁴⁵

Pidurdavalt on mõjunud ka selline subjektiivne tegur, nagu ettevõtete administratsioonide, partei-, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonide vähenemine tähelepanu ineesenerilis-tehnilise personali ametikohtadel töötajate teadmiste täiendamise vastu. Mille muuga seletada, et 678-st Tartu inseneri ametikohal töötavast inimesest ei tõstnud oma kvalifikatsiooni 399 ehk 58,9%. Ükskõiksusest teadmiste täiendamise vastu kõneleb seegi, et Tallinna Polütehnilise Instituudi juures organiseeritud kvalifikatsioonikursustele registreerunud 536-st osavõtjast käis loengutel keskmiselt 70%, kursused lõpetas ainult 382 ehk 71,3%. 1961/62. õppeaastal organiseeritud kaugõppekursuste eksamisesseioonile ilmus vaid 57,1% registreerunutest.⁴⁶

⁴¹ Samasugust pilti näeme ka mujal. Vene NFSV-s on kõikidest inseneridest ainult 38%-l kõrgem haridus. Peaaegu 2/3-l inseneride ametikohtadest kogu Nõukogude Liidus asuvad mitteinsenerid (tehnikud, praktikud jt.) (vt. A. Аграновский, «Сержанты индустрии», «Известия» № 5, 6 января 1963, lk. 5).

⁴² Näiteks saabus NSVL Riiklikule Plaanikomisjonile 1960. aastal nõudmine 343 826 kõrgema haridusega spetsialisti järele, kuid rahuldati vaid 67%. Siinjuures suudeti elektrimasina ja aparaaditehase nõudeist täita vaid 36,1%, gaadiotehnika ja side alal 37,1% (Технический прогресс и вопросы труда при переходе к коммунизму, lk. 184—185; A. Аграновский, Растрата образования, «Известия» № 17, 20 января 1963, lk. 3).

⁴³ Vt. A. Аграновский, «Сержанты индустрии».

⁴⁴ Üleliidulises ulatuses on suhe insenerilis-tehnilise personali ja tööliste vahel näiteks järgmine: metallitööstuses ja masinaehituses 15:100, õmblustööstuses 8,5:100, tekstiilitööstuses 4,8:100 (vt. Технический прогресс и вопросы труда при переходе к коммунизму, lk. 44).

⁴⁵ Vt. A. Агана, «Iga insener tahab süvendada oma erialaseid teadmisi. Aga kuidas?» «Rahva Hää» nr. 8, 10. jaanuaril 1963.

⁴⁶ Sealsamas.

Ometi muutub juba praegu üha sagedasemaks, et kõige kaas- aegsemaid tootmisvahendeid asuvad teenindama diplomee- ritud spetsialistid ise. See, et eriharidusega spetsialis- tid asuvad vahetult tootvale tööle, on seaduspärane nähtus, mis tootmisprotsessi komplitseerumise ja automatiseerimise tulemu- sena üha tugevneb.⁴⁷

Vähem tähtis pole tänapäeval ka tööliste kvalifikat- siooni täiustamine. Antud käsitluses me selle probleemi üksik- asjadesse ei tungi. Rõhutagem ainult, et kommunismi materiaalse tehnilise baasi rajamine nõuab kõikide tööliste kutsemeis- terlikkuse tunduvat tõstmist. Praegune tehnika progress ei tähenda ainult teaduse viimast sõna, uusimate seadmete ja teh- noloogia juurutamist tootmisse, vaid ühtlasi võitlust kõige efek- tiivsemate töö vormide ja töö organiseerimise meetodite rakenda- mise eest.⁴⁸

Juba praegu olemasolev ja iga päevaga üha täienev uus tehnika täidab seda ülesannet ainult siis, kui inimesed oskavad teda järgitult kasutada. Ka kõige moodsamad ja pari- mad mehhanismid annavad vaid poolikuid tulemusi, kui neid rakendavad inimesed pole mehhanisme täielikult tundma õppinud.

Nagu näitavad viimase aja teaduslikud uurimused, on üheks uusima tehnika vähese juurutamise ja kasutamise põhjuseks töö- liste mitteküllaldane kultuurilis-tehniline tase.⁴⁹ Et edukalt raken- dada automaatikat, peab töölisel olema vähemalt keskharidus, ta peab oskama mitut kutseala.

Juba eespool tegime juttu olulistest muutustest Nõukogude Liidu töötajate kvalifikatsiooni alal. Partei ja valitsuse pidevat hoolt meie inimeste kultuurilis-tehnilise taseme tõstmise eest kinni- tavad järgmised andmed:

Tabel 11

Tööliste ettevalmistamine NSV Liidus ja tööliste kvalifikatsiooni tõstmine (tuhandetes)⁵⁰

	1940	1946—1950	1958	1961
A. Iga liiki koolides	—	3 392	653	739
B. Töö juures	3 605	7 132*	8 357	10 500
Nendest töölisi	3 078	5 489*	7 044	8 800

* Keskmiselt aastas.

⁴⁷ Vt. Технический прогресс и вопросы труда при переходе к комму- низму, lk. 165—173.

⁴⁸ Vt. «Вопросы философии» 1962, № 12, lk. 146.

⁴⁹ Sealsamas.

⁵⁰ СССР в цифрах в 1962 году, lk. 316—318.

Kiire tehnilise progressi mõjul on käsitöö osatähtsus Nõukogude Liidu tööstuses vähenenud ajavahemikul 1925—1959 72,7%-lt 54,7%-ni.⁵¹ Kuid tänapäeval toimuvad töö objektiivses aluses eriti suured revolutsioonilised muutused, mis kujundavad põhjalikult ümber töö iseloomu.⁵² Järelikult peab muutuma ka teadmiste, oskuste ja kogemuste omandamise süsteem.

Milles väljendub kõigepealt revolutsiooniline pööre tööliste kutse, nende kvalifikatsiooni⁵³ materiaalses aluses. Kui varem, mittemehhaniseeritud töö puhul oli iga tööliste kutse materiaalseks aluseks käsitsi kasutatav tööriist ning temalt nõuti peamiselt vaid teatud füüsilise töö kogemusi, siis tänapäeval (ja veel rohkem tulevikus) on tööalase kutse materiaalseks aluseks keeruline masin (sageli «ise mõtlev», ise tegutsev), mis peale meisterliku tööoskuse nõuab võrdlemisi laialdasi teadmisi, nõuab õppimist. Oeldu selgub näiteks tööaja kasutamise andmete analüüsimisest. Ukraina metallurgiainstituudi andmetel kulutas terasesulataja tänapäeva moodsat tehnikat juhtides oma tööaja järgmiselt (protsentides):⁵⁴

analüütilised arvestused	— 3
töökoha ettevalmistamine	— 7
tootmisprotsessi kulgemise jälgimine	— 50
tehnilise protsessi läbiviimine	— 35
toodangu arvestamine	— 5

Nagu toodud näitest järeldub, tõuseb tööline töö vahetust sooritajast tööprotsessi juhtijaks, suunajaks.⁵⁵

Huvitavale tulemusele jõudsid tšehhi teadlased, jälgides töölistkaadri ettevalmistamist ajaloo kestel. Nii oli Tšehhoslovakkias teooria ja praktika suhe töötajate kvalifikatsiooni edasiarendamisel aastatel 1918—1945 1 : 10, ajavahemikul 1947—1950 1 : 3,2

⁵¹ «Вопросы философии» 1962, № 12, lk. 145.

⁵² Vt. Технический прогресс и вопросы труда при переходе к коммунизму, lk. 123.

⁵³ Tööjõu kvalifikatsiooni all mõistetakse järgmiste elementide ühtsust: tööharjumused, mis kujunevad oskuseks; teoreetilised teadmised tootmisest; tootmiskogemused. Kvalifikatsioon on lahutamatu töötaja üldisest ja erialasest ettevalmistatusest, tema töökogemustest, mille ta on omandanud oma elu jooksul, samuti kultuurilis-tehnilisest tasemest. Tööjõu kvalifikatsioonist rääkides võib eristada tema faktilist ja vajalikku taset (vt. Технический прогресс и вопросы труда при переходе к коммунизму, lk. 143 и 122).

⁵⁴ Vt. А. Аракелян, Материальная основа коммунистического труда, М. 1962, lk. 23—24.

⁵⁵ Seoses üllatavusega tuleb eriti rõhutada, et tänapäeva ühiskonnas pole töötaja enam samastatav nende oma füüsiliste võimete kogumiga, mida ta pidevalt edasi arendab ja täiustab tööprotsessis. Eriti sotsialistlikus ühiskonnas kujutab tööjõud endast füüsiliste ja vaimsete võimete ühtsust ning meie ülesanne seisabki selles, et arendada töötajaid mitmekülgselt (lähemalt vt. Технический прогресс и вопросы труда при переходе к коммунизму, lk. 140).

ja aastatel 1950—1960 1:2; eeldatav suhe 1965. aastaks on 1:1,6.⁵⁶ Niisuguse suhte põhjustas just tehniline progress, sest uued masinad ja tehnoloogilised protsessid nõuavad laialdasi üldhariduslikke ja tehnilisi teadmisi; kasvab vaimse töö osatähtsus (piltlikult näitab seda esitatud terasesulataja ajajaotus).

Mida aga omandab tööline tööprotsessis? Eelkõige saab ta tööharjumused ja oskused. Tööstaaži suurenemise, töde vahetamise, mitme kutseala õppimise ning teadmiste rohkenemisega rikastuvad tootmiskogemused. Kvalifikatsiooni elementide omandamisel (valdavas osas küll füüsilise töö puhul) ongi meil peamine raskuspunkt tänini langenud töötajate väljaõpetamisele tege-likus töös.⁵⁷ Tavaliselt suuname me uustulnukad kogenud tööliste «käe alla». Järelikult etendab töötajate kvalifikatsioonis olulist osa õpilaseks oleku ja praktilise tootmistegevuse kestus.⁵⁸

Nagu juba märkisime, nõuab tänapäeva tehniline progress üldisi ja erialaseid teoreetilisi teadmisi, mida tavaliselt ei saa enam otseselt tööprotsessis. Kvalifikatsiooni teine külg, vaimsed elemendid omandataksegi peamiselt hariduse kaudu (üld- ja erihariduslikus koolis käies) või iseseisvalt teadmisi täiendades, töö juures kvalifikatsioonikursustel õppides jne.

Tähelepanu väärivad teadlaste viimase aja järeldused seoses tööjõu kvalifikatsiooni kahe külje omavaheliste suhetega. Näiteks leidis nõukogude majandusteadlane A. Grigorjev, et töölise üheaastane õpetamine võrdub 2,5- kuni 3-aastase tööstaažiga.⁵⁹ Akadeemik S. Strumilin tõestas, et aasta kooliharidust annab 2,6 korda suurema kvalifikatsiooni tõusu kui aasta tehasetöö staaži.⁶⁰

Nagu näeme, kuulub haridusele tähtis osa ka tööjõu kvalifikatsioonis, esmajoones kutsemeisterlikkuse kiires tõstmises.

Seda teemat käsitledes peab eriti alla kriipsutama kommunistliku töö kollektiivide liikumise saavutusi.⁶¹

⁵⁶ Vt. Технический прогресс и вопросы труда при переходе к коммунизму, lk. 148.

⁵⁷ Seni on ettevõtted individuaalse ja brigaadilise väljaõppe kaudu ise endale ette valmistanud rohkem kui 70% kvalifitseeritud kaadrist (Технический прогресс и вопросы труда при переходе к коммунизму, lk. 40).

⁵⁸ Uurimised tõendavad, et tööstaaži kasvades tõuseb töötajate kvalifikatsioon, mis omakorda põhjustab tööviljakuse suurenemise. Näiteks Tšehhoslovakkia ühes autotööstuses (ehitatud 1950) tõusis tööviljakus kvalifikatsiooni kasvu mõjul (teiste põhiliste tingimuste enam-vähem samaks jäädes) järgmiselt: aastatel 1955—1957 (detsembrini) 60% võrra ja ajavahemikul 1957. aasta detsembrist kuni 1961. aasta juunini 30—40% (vt. Технический прогресс и вопросы труда при переходе к коммунизму, lk. 140—141).

⁵⁹ А. Е. Григорьев, Экономика труда, М. 1959, lk. 185.

⁶⁰ С. Г. Струмилин, Проблемы экономики труда, М. 1957, lk. 155.

⁶¹ Elu näitab, et tehnika progressi ja sotsialistliku võistluse vahel valitseb vastastikune seos, tingitus. Uha selgemini avaldub see praegu, kommunistliku töö liikumise etapil (vt. Технический прогресс и вопросы труда при переходе к коммунизму, lk. 22—24).

Kommunistliku töö kollektiivide liikumise olemus, eesmärgid ja ülesanded on kõige paremini ja lakoonilisemalt kätketud tema deviisis — «Õppida töötama ja elama kommunistlikult!» Seal hulgas oma lipukirjaks kommunismi ülesehitamise leninlikud põhimõtted⁶², kontsentreerus tuleviku rajaotsijate tähelepanu ühtlasi töötajate kvalifikatsioonile, nende üld- ja eriharidusliku taseme tõstmisele kui kommunismi võiduks väga olulisele tegurile.

Kommunistliku töö liikumisest on lahutamatud sellised kutsemeisterlikkuse suurendamise vormid, nagu kommunistliku töö koolid, eesrindlike kogemuste koolid, eesrindlike töömeetodite instituudid, rahvaülikoolide mitmesugused osakonnad, mitmete kutsealade omandamine ja palju muud. Just nimetatud vormides leidsid omapärase kinnituse ka kvalifikatsiooni kahe külje vahelised suhted. Uurimisandmed näitavad, et niihästi üksikute mahajääjate, plaani mittetäitjate kui ka kõigi töötajate õpetamine ainuüksi eesrindlike kogemuste koolis suurendab tööviljakust 2—12% võrra.⁶³ Silmapaistvate novaatorite ja oma ala spetsialistide poolt juhitud eesrindlike kogemuste koolides õpetamise tulemusena (lisaks eesrindlikele töövõtetele antakse ka teoreetilisi teadmisi) kasvab tööviljakus koguni 20—45%.⁶⁴ Barnauli tööstusettevõtetes astuti veelgi samm edasi. Seal organiseeriti eesrindlike töömeetodite instituut. Õppeprogrammides seati esiplaanile juba teoreetilised teadmised, mis seostati tegelikus töös esilekerkinud probleemidega. Tulemuseks oli tööviljakuse 50—60 protsendiline tõus, kusjuures aktiivselt hakati täiustama olemasolevat tehnikat ja tehnoloogiat.⁶⁵

Järelikult tuleb töötajate õpetamisel, uue kaadri ettevalmistamisel, tehnilise progressiga seoses vabanevate tööliste ümberkvalifitseerimisel silmas pidada just neid suundi ja suhteid.

Praegune kvalifikatsiooni tõstmine töö juures (vanas nn. tehniiniimumi vaimus), samuti vabrikute-tehaste tööstuskoolides ei rahulda kaugeltki tulevikunõudeid. Kommunistliku töö liikumise edasiarendamise huvides on eriti oluline insenerilis-tehnilise personali lülitamine võistlusse, kusjuures nende kohustustes peaks ühe olulise komponendina sisalduma punkt: insenerilis-tehniliste, vastava tootmisala teoreetiliste teadmiste edasiandmine töölistele.

⁶² Õelduga seoses peab meenutama V. I. Lenini kirglikku üleskutset «töötama õppimise» kohta 1918. aastast ja tema laialdaselt tuntud analüüsi «kommunismi õppimise» kohta 1920. aastast (vt. V. I. Lenin, Teosed, 27. kd. lk. 231 ja 31. kd. lk. 252—268).

⁶³ Подъем культурно-технического уровня советского рабочего класса, lk. 218—220.

⁶⁴ Вопросы воспитательной работы в коллективах коммунистического труда, lk. 220.

⁶⁵ Sealsamas, lk. 224.

Nii nagu hariduski, avaldab ka töötajate kvalifikatsiooni tõus üha suuremat tagasimõju tehnilisele progressile, tootmise arengule. See tagasimõju ei ilmne ainult efektiivsemas seadmete kasutamises, uuema tehnoloogia rakendamises, vaid viib ratsionaliseerimis- ja leiutustegevuse kaudu tootmise otsese täiustamiseni, tootmisvahendite, tehnoloogia ja töö organisatsiooni edasiarendamiseni.

Nagu nähtub uurimistest ja kommunistliku töö liikumise kogemustest, suureneb töötajate kvalifikatsiooni tõustes ühe kategooria võrra nende poolt esitatud ratsionaliseerimisetpanekute arv keskmiselt kahekordseks.⁶⁶ Uraali vagunitehases selgusid veel järgmised tulemused: iga 3.—4. kategooria töölise kohta esitati 0,1 ettepanekut, 5.—6. kategooria töölise kohta 0,39 ja 7. kategooria töölise kohta juba 1,4 ettepanekut (aluseks on võetud võrdne arv töölisi).⁶⁷

Mida kõrgem on töötajate kvalifikatsioon ja avaramad nende teadmised tootmisprotsessist, seda sügavamale oma töö olemusse nad tungivad, seda rohkem suudavad nad aru saada tootmise arengutendentsidest ning seda täielikumalt ja mitmekülgsemalt rakendavad kõike uut. Võistluse osatähtsus ja ülesanne aga seisneb töötajate suunamises nende probleemide lahendamisele.

Aktiivne osavõtt ratsionaliseerimistegevusest toob omakorda kaasa kvalifikatsiooni tõusu.

Kui käsitleda töötajate arenemist üldse ja võrrelda kvalifikatsiooni eri astmeid, siis selgub analoogiline olukord, mida nägime haridustaseme kohta esitatud andmetest.

Toome allpool ühe näite masinaehitustöölise vaba aja ja enesetäiendamise kohta.

Tabel 12

Töötajate kvalifikatsioonitaseme ja vaba aja kasutamise seos

Kutse	Osavõtt ratsionaliseerimistegevusest	Lugejateks raamatukogus	
		Loevad ilukirjandust	Loevad tehnilist kirjandust
Elektrikud	48,5	20,6	34,0
Lukksepad	38,9	25,9	28,1
Seadistajad	38,8	10,6	15,3
Ülejäänud kutsealade töölised	7,9	10,4	6,0

Tabelist võime välja lugeda kvalifitseeritumate ja laiema profiiliga töötajate suurema osatähtsuse ning mõju tehnika, tootmise ja üldse ühiskonna arengule.

⁶⁶ Вопросы воспитательной работы в коллективах коммунистического труда, lk. 55.

⁶⁷ Подъем культурно-технического уровня советского рабочего класса, lk. 297.

Edaspidi tuleks kutsemeisterlikkuse täiustamise ja edasiarendamise küsimusi lahendades pöörata peamine tähelepanu tehnilises progressis esilekerkinud objektivsete vajaduste, tehnilise progressi arengusuundade mõistmisele. Näiteks selgus Tšehhoslovakkia masinaehitustööstuses tehtud uurimistest, et seal langes kvalifitseerimata ja väikese kvalifikatsiooniga (I—IV kategooria) töö osatähtsus nelja aasta jooksul 52,4%-lt 50,4%-ni. Kvalifitseeritud töö osatähtsus (VII—VIII kategooria) kasvas 7,3-lt 7,8%-ni.⁶⁸

Eriti suured kontrastid kvalifikatsioonis ilmnevad kompleksse mehhaniseerimise ja automatiseerimise puhul. Märkigem siinkohal, et automatiseeritud tsehhid nõuavad sageli 6 korda rohkem kvalifitseeritud töölisi kui mitteautomatiseeritud.⁶⁹

Uurimisandmed kinnitavad, et Nõukogude Liidu mitteautomatiseeritud tööstuses võrdub põhitöötajate keskmine kvalifikatsioon 3—3,5 kategooriaga, kuna automatiseeritud ettevõtetes ja tsehhides on põhitöötajate keskmiseks kategooriaks 6—7.⁷⁰ Järelikult tuleks ühtaegu tehnika progressi planeerimisega hoolitseda ka töötajate erialase kvalifikatsiooni tõstmise eest.

Sama kehtib põllumajanduse kohta, kus mehhaniseerimine ja automatiseerimine üha laienevad. Toon järgmise näite: suhteliselt lihtsa, mehhaniseeritud lüpsi puhul ei nõuta lüpsjalt erilisi teadmisi ega erilist ettevalmistust ning ta saab hakkama 30 lehmaga, aga meil Eesti NSV-s alles juurutamise staadiumis olev nn. «kalasaba» lüpsiplats eeldab juba palju suuremaid teadmisi ja kogemusi, sest üks inimene on võimeline lüpsma kuni 218 lehma. Kuid Krasnodari krai Krimmi rajooni insener Ivan Teslenko on konstrueerinud ja ehitanud automatiseeritud lüpsisaali (ringkonveieri põhimõttel), kus üks kõrgesti kvalifitseeritud lüpsja juhib kuni 300 lehma lüpsmist.⁷¹ On selge, et automatiseeritud lüpsisaali ei saa juhtida madala kvalifikatsiooniga ja eriharidusega kolhoosnik.

Võistluse innustavat mõju kvalifikatsiooni täiendamisel tuleb tunduvalt suurendada eelkõige põllumajanduses. Tööstuses on väljaõppimata tööliste arv viidud miinimumini, aga külas puudub spetsiaalsus 86,5%-l töötajaskonnast (üleliiduliselt). Masinaid ja mehhanisme teenindab ainult 7,5% töötajate üldarvust. Ka juhtiva kaadri kultuurilis-tehniline tase on madal. 1. aprilliks 1961. a. oli

⁶⁸ Технический прогресс и вопросы труда при переходе к коммунизму, lk. 146—147.

⁶⁹ Sealsamas, lk. 151.

⁷⁰ Вопросы воспитательной работы в коллективах коммунистического труда, lk. 28.

⁷¹ Роль интеллигенции в строительстве коммунистического общества, М. 1962, lk. 27.

eriettevalmistus ainult 58,4%-l kolhoosi esimeestest, rääkimata brigadiridest, farmijuhatajatest jt. Esmajoones just viimased peaksid tänapäeval omandama eri- või keskhariduse.⁷²

Kommunistliku töö liikumine on töotajaid märksa stimuleerinud kvalifikatsiooni tõstma, üld- ja eriharidust omandama.⁷³ Toome näite Kohtla-Järve V. I. Lenini nimelisest Põlevkivitöötlemise Kombinaadist. 1958/59. õppeaastal õppis kombinaadi töotajaid instituutides 32, tehnikumides 24 ja õhtukoolides 240. 1961/62. õppeaastal: kõrgemates õppeasutustes ja aspirantuuris 162, tehnikumides 55, töölisnoorte koolides 426, kultuuriülikoolides 629, parteihariduse võrgus 229. Kui 1959. aastal oli 18—25 aasta vanustest keskharidus ainult 25%-l, siis 1961. aasta kevadel juba 49%-l.⁷⁴

Tartus suurenes õhtukoolides õppijate arv 614-lt 1959. a. 1500-ni (1962. a.). Esitatud suunda kinnitavad ka Eesti NSV Statistikalavalitsuse andmed kogu meie vabariigi kohta.

Tabel 13

Õppijate arvu kasv Eesti NSV koolides (õppeaasta alguseks)

Kooli tüüp	1955/56	1958/59	1960/62
I. Üldhariduslikes:			
töölisnoorte koolides	9 482	10 822	15 741
maanoorte koolides	203	109	1 964
kaugõppekoolides	1 824	3 317	4 740
II. Kesk-eriõppeasutustes:			
õhtustes osakondades	808	1 128	2 659
kaugõppes	1 942	2 861	6 157
III. Kõrgemates koolides:			
õhtustes osakondades	188	230	868
kaugõppes	3 424	4 355	6 195

Kuid nagu nägime eespool, pole rahuloluks siiski põhjust. Eriti peaks administratiivorganeid, samuti partei-, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonid häirima olukord kõrge kvalifikatsiooniga spetsialistide ettevalmistamise alal. Esitan Eesti NSV Statistikalavalitsuse andmed kesk-eriõppeasutuste ja kõrgemate koolide lõpetajate kohta:

⁷² «Экономическая газета» № 34, 18 августа 1962, lk. 3.

⁷³ Andmed näitavad, et kommunistliku töö kollektiivide liikmete süü läbi tekkinud töötaja kaod on 1,5—5 korda väiksemad kui nendel, kes ei võta sellest liikumisest osa; et nad kulutavad õppimisele 3,5 korda, ühiskondlikule tööle 5 korda, kirjandusele ja ajakirjandusele 2 korda rohkem aega kui need, kes pole võistluse läilitunud; et nad käivad kinodes, teatrites, klubides, muuseumides, kultuuriülikoolides 3—4 korda rohkem kui teised. Вопросы воспитательной работы в коллективах коммунистического труда, lk. 20—30, 35—36, 54).

⁷⁴ Analooilisi näiteid Tallinna Masinaehitustehase kohta vt. «Eesti Kommunist» 1962, nr. 12, lk. 64—68.

Lõpetajate arv Eesti NSV kõrgemates ja kesk-eriõppeasutustes

	1955	1958	1960	1961
Lõpetasid kõrgema õppeasutuse	1 797	1 842	2 002	1 809
sealhulgas päevase osakonna	1 293	1 399	1 419	1 224
õhtuse osakonna	35	34	19	18
kaugõppe teel	469	409	564	567
Lõpetasid kesk-eriõppeasutuse	3 173	3 916	2 746	2 426
sealhulgas päevase osakonna	2 912	3 588	2 214	1 839
õhtuse osakonna	114	111	231	206
kaugõppe teel	147	217	301	381

Nagu selgub arvudest, algas 1958. aastast tagasimineku eriti tehnilise keskkaridusega personali ettevalmistamise alal. Planeerivatele organitele tuleks leida õiged proportsioonid ning selgitada tegelik spetsialistide vajadus eri majandusharudes. Igas ettevõttes, kolhoosis ja sovhoosis on vaja omakorda luua sellised tingimused, et kõik enesetäiendajad jõuaksid õppeasutuste lõpetamiseni. See aga nõuab kõikides ettevõtetes kaadri ettevalmistamise perspektiivplaanide koostamist ning nende sihikindlat elluviimist. Ühtlasi vajab aktiveerimist kõnealuses valdkonnas kommunistliku töö kollektiivide liikumise juhtimine.

* *

*

«Nõukogude organisatsioon» on taganud kõigile meie maa töötajatele soodsad võimalused nii üld- ja erihariduse kui ka kvalifikatsiooni täiendamiseks. Kõik Nõukogude Liidu saavutused on lahutamatu seotud elanikkonna üldise kultuuritaseme tõusuga. Nende edusammude tõttu on haridus ja kvalifikatsioon muutunud tänapäeval ühiskondliku tööviljakuse suurenemise võimsaks hoovaks.

Esitatud andmed näitavad, et tehnika progress tingib otseselt hariduse ja kvalifikatsiooni tõusu. Töötajate haridustaseme ja kutsemeisterlikkuse kasv on aga omakorda kujunenud tähtsaks ühiskonna arengut kiirendavaks teguriks.

Märgatavad sisulised muutused on toimunud kutsealases ettevalmistuses. Üha olulisemat osa etendavad teoreetilised teadmised, kvalifikatsiooni vaimne külg. Kahjuks pööratakse kohtadel sellele veel vähe tähelepanu.

Suured reservid ja stiimulid töötajate hariduse ja kvalifikatsiooni tõusu hoogustamiseks peituvad kommunistliku töö liikumises. Nagu näitavad rohkem kui nelja aasta kogemused, on tuleviku rajajad leninlikku võistluse deviisi järgides kohati saavutanud silmapaistvaid tulemusi. Kuid paraku ei ole mitte kõigi ettevõtete administratsioon, partei-, ametiühing ja komso-

moliorganisatsioon seadnud töötajatele konkreetseid ülesandeid teadmiste täiendamiseks ja kutsemeisterlikkuse tõstmiseks. Põhjus näib peituvat selles, et pole sügavalt tunnetatud hariduse ja kvalifikatsiooni osatähtsust tööviljakuse kasvus, kogu ettevõtte tegevuse hoogustamises. Et töötajad seda mõistaksid, on vaja selgitada neile seniseid saavutusi, on vaja neid veenda kommunistlikult töötama ja elama, õppimise tarvilikkuses. Selleks tuleb ennekõike parandada kommunistliku töö kollektiivide liikumise juhtimist.

Nõukogude Liidu töötajate kultuurilis-tehnilise kasvatamise tulemused ja kommunistliku töö liikumise kogemused on loonud selle stardiplatsi, millelt lähtudes võime nüüd mitmekordistada oma saavutusi ning sellega tagada Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmis püstitatud ülesannete lahendamise.

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ОБРАЗОВАНИЯ И КВАЛИФИКАЦИИ ТРУДЯЩИХСЯ В СВЯЗИ С ДВИЖЕНИЕМ КОЛЛЕКТИВОВ КОММУНИСТИЧЕСКОГО ТРУДА

К. Корея

Резюме

Учитывая требования новой Программы КПСС, а также исходя из анализа опыта движения коллективов коммунистического труда, в настоящей статье автор останавливается на некоторых аспектах повышения уровня образования и квалификации трудящихся. В основу анализа лежат известные высказывания В. И. Ленина о том, что повышение образовательного и культурного уровня широких масс трудящихся является одним из самых существенных условий для повышения производительности труда.

Опираясь на конкретные показатели результатов роста культурного уровня трудящихся Советского Союза (в том числе и Эстонской ССР), автор показывает, что постоянное повышение образования и усовершенствование по своей специальности стало закономерностью в период строительства коммунизма. В настоящее время это особенно обуславливается прогрессом науки и техники.

В статье подробно прослеживается взаимная связь и зависимость между производственным прогрессом и особенно производительностью труда и образованием трудящихся. Делается вывод, что с повышением образовательного уровня трудящихся возрастает и их роль как в сфере производства, так и в разви-

тии общества в целом. Вместе с тем на конкретных материалах (Таллин и Тарту) показано, что многие администраторы и общественные организаторы, к сожалению, еще не осознали всей важности образования и особенно специального образования в росте производительности труда и развитии рабочих.

Более глубокое освещение находит в статье также проблема взаимной связи технического прогресса и квалификации трудящихся. Опираясь на исследования ученых Советского Союза и Чехословакии, автор сосредоточивает главное внимание на вопросы о путях повышения квалификации трудящихся, о значении повышения производственного мастерства в увеличении производительности труда и в росте творческого отношения к труду.

В статье также показана активизирующая роль движения коллективов коммунистического труда в пополнении знаний трудящихся. При рассмотрении перспектив развития высшей формы социалистического соревнования в статье обращается внимание на необходимость широкого вовлечения в соревнование инженерно-технических работников с целью обеспечить на высоком уровне теоретическую подготовку рабочих, а также передать им инженерно-технические знания в ходе движения за коммунистический труд.

В заключении подчеркивается, что сейчас у нас имеются замечательные достижения и опыт в культурно-техническом воспитании трудящихся. Это может послужить хорошей стартовой площадкой для того, чтобы умножить эти достижения и тем самым обеспечить успешное разрешение задач, поставленных Программой КПСС.

EINIGE FRAGEN DER BILDUNG UND DER QUALIFIZIERUNG DER WERKTÄTIGEN SOWIE DER BEWEGUNG DER KOLLEKTIVE DER KOMMUNISTISCHEN ARBEIT

K. Koger

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel werden einige Aspekte der Erhöhung des Bildungs- und Fachmeisterschaftsniveaus der Werktätigen behandelt.

Den Ausgangspunkt der Analyse bildet das neue Programm der KPdSU, ebenso die Erfahrungen der Brigaden der kommunistischen Arbeit, die in der praktischen Tätigkeit hervorragende Erfolge erzielt haben.

Zur Grundlage der Behandlung hat der Verfasser die bekannte Aussage von Lenin genommen, daß die Hebung des Kultur- und Bildungsniveaus der breiten Volksmassen eine wichtige Bedingung für die Erhöhung der Produktion ist.

Sich auf die konkreten Resultate des Anstiegs des kulturellen Niveaus der Werktätigen in der UdSSR (einschließlich der ESSR) stützend, weist man im Artikel darauf hin, daß sich der ununterbrochene Anstieg des Bildungs- und Fachmeisterschaftsniveaus der Werktätigen als eine Gesetzmäßigkeit des Aufbaus des Kommunismus erwiesen hat. Er wird im besonderen durch die Fortschritte der gegenwärtigen Wissenschaft und Technik hervorgehoben.

Eingehender werden die Beziehungen zwischen der Bildung der Werktätigen und dem Produktionsprozeß, insbesondere dem Wuchs der Arbeitsproduktivität verfolgt. Es wird gefolgert, daß mit der Erhöhung des Bildungsstandes der Werktätigen ihre Rolle sowohl in der Produktionssphäre als auch in der Entwicklung der Gesellschaft im ganzen an Bedeutung gewinnt.

Zugleich zeigt man auf Grund örtlicher Materialien (aus Tartu und Tallinn), daß viele Administratoren und Leiter der gesellschaftlichen Organisationen noch nicht zur Erkenntnis gelangt sind von der großen Bedeutung der Bildung, im besonderen der Fachbildung als wichtigem Faktor in dem Wuchs der Arbeitsproduktivität bzw. der Entwicklung der Arbeiter.

Eingehender wird auch das Problem der Wechselbeziehungen des technischen Fortschrittes und der Qualifizierung der Werktätigen behandelt. Sich auf die diesbezüglichen Untersuchungen in der Sowjetunion und der Tschechoslowakei berufend, richtet man im Artikel das Hauptaugenmerk auf die Fragen, die die Wege der Weiterbildung der Werktätigen betreffen, ebenso auf die Rolle der Fachmeisterschaft bei der Vergrößerung der Arbeitsproduktivität, bzw. beim Wuchs des schöpferischen Verhaltens zur Arbeit.

Bei der Behandlung sowohl der Bildungs- als auch der Qualifizierungsprobleme zeigt man die aktivisierende Rolle der Bewegung der kommunistischen Kollektive für die Vervollkommnung der Kenntnisse der Werktätigen.

Auf die Entwicklungsperspektiven der höheren Form des sozialistischen Wettbewerbs hinweisend, wird betont, daß die Einschaltung des ingenieurtechnischen Personals in den Wettbewerb von größter Bedeutung ist. Besonders notwendig ist die auf höherem Niveau gestaltete theoretische Vorbereitung der Arbeiter für die Verbreitung ingenieurtechnischer Kenntnisse im Verlaufe der Bewegung der kommunistischen Kollektive.

Zusammenfassend wird behauptet, daß wir zur Zeit hervorragende Resultate und Erfahrungen in der kulturellen und technischen Bildung der Werktätigen aufzuweisen haben. Die bisherigen Leistungen sind ein guter Startplatz für die Vervielfältigung unserer Erfolge. Sie helfen mit, die Lenkung der Bewegung der kommunistischen Arbeit zu verbessern und garantieren die erfolgreiche Lösung der im Programm der KPdSU aufgestellten Aufgaben.

SISUKORD — ОГЛАВЛЕНИЕ

A. Blumfeldt. Eesti proletariaadi internatsionaalsed sidemed 1905.—1907. a. revolutsiooni ajajärgul	3
A. Блюмфельдт. Интернациональные связи пролетариата Эстонии в период революции 1905—1907 гг. <i>Резюме</i>	14
A. Blumfeldt. Die internationalen Beziehungen des estnischen Proletariats während der Revolution 1905—1907. <i>Zusammenfassung</i>	15
E. Silk. Rahvusliku liikumise ja eesti bolševike rahvuspoliitika küsimusi Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ajal Eestis	16
Э. Сильк. О вопросах национального движения и национальной политики эстонских большевиков в период подготовки Октябрьской революции в Эстонии. <i>Резюме</i>	47
E. Silk. Zu Fragen der nationalen Bewegung und der Nationalitätenpolitik der estnischen Bolschewiki während der Vorbereitungszeit der Oktoberrevolution in Estland. <i>Zusammenfassung</i>	49
V. Ruus. Eestimaa Kommunistliku Partei tegevus riikliku kaubandussektori organiseerimisel aastatel 1940—1941	51
B. Руус. Деятельность Коммунистической партии Эстонии по организации государственного сектора торговли в Эстонской ССР в 1940—1941 гг. <i>Резюме</i>	69
V. Ruus. Über die Tätigkeit der Kommunistischen Partei Estlands bei der Organisierung des staatlichen Handelssektors in der Estnischen SSR in den Jahren 1940—1941. <i>Zusammenfassung</i>	71
F. Kinkar. Ühiskondlike aluste laienemine kultuuriasutuste töös	74
Ф. Кинкар. Расширение общественных начал в работе учреждений культуры. <i>Резюме</i>	88
F. Kinkar. Erweiterung der gesellschaftlichen Grundlagen in der Tätigkeit der Kulturanstalten. <i>Zusammenfassung</i>	89
И. Волков. Из опыта работы партийных организаций по изучению экономики сельского хозяйства	90
I. Volkov. Parteiorganisatsioonide töökogemustest põllumajandusökonoomika tundmaõppimisel. <i>Resüme</i>	110
I. Volkov. Von der Erfahrung der Parteiorganisationen bei der Erforschung der landwirtschaftlichen Ökonomie. <i>Zusammenfassung</i>	111
K. Koger. Mõningaid töötajate hariduse ja kvalifikatsiooni tõstmise ning kommunistliku töö kollektivide liikumise küsimusi	112
K. Когер. О некоторых вопросах повышения уровня образования и квалификации трудящихся в связи с движением коллективов коммунистического труда. <i>Резюме</i>	132
K. Koger. Einige Fragen der Bildung und der Qualifizierung der Werktätigen sowie der Bewegung der Kollektive der kommunistischen Arbeit. <i>Zusammenfassung</i>	133

Тартуский государственный университет

Тарту, ул. Юликооли, 18

ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС II

На эстонском, русском и немецком языках

Korrektorid: H. Vals, L. Braimann, E. Võhandu

Ladumisele antud 4. V 1963. Trükkimisele antud 29. VI 1963. Paber 60×90, 1/16. Trüki-poognaid 8,5. Arvestuspoognaid 10. Trükiarv 500. MB-06128. Tellimise nr. 3701.

Hans Heidemanni nim. trükkikoda, Tartu, Ulikooli 17/19. II

Hind 60 kop.

Õ I E N D

Lk.	Rida	On trükitud	Peab olema
54	15. ülalt	Peakomite	Peakomitee
69	5. alt	торговл	торговли
70	11. ülalt	был	было
87	17. ülalt	on kolhoosil üldsuse	on kolhoosi üldsusel
96	8. ülalt	хозяйственную	экономическую
104	5. ülalt	руководители	руководители
113	11. alt	sust	susest
133	16. alt	доситжения	достижения
135	7. alt	kollektivide	kollektiivide